TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN YOKSULLUK POLİTİKALARI: 2011-2021 YILLARI ARASI BİR İNCELEME

Kübra Özlem USLU AYDIN
21 11 28 106

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2024

TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN YOKSULLUK POLİTİKALARI: 2011-2021 YILLARI ARASI BİR İNCELEME

Kübra Özlem USLU AYDIN
21 11 28 106
ORCID: 0000-0001-7826-4805

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

KÜBRA ÖZLEM USLU AYDIN'ın "Türkiye'de Değişen Yoksulluk Politikaları: 2011-2021 Yılları Arası Bir İnceleme" başlıklı tezi 15.02.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞGIN Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Melek İPEK İstanbul Aydın Üniversitesi	.....
Üye	Doç. Dr. Bergen ÖZÜAYDIN Maltepe Üniversitesi	.....

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

İnsan haklarının felsefi temellerini öğrenmemi sağlayan, nezaketi ve anlayışıyla öğrenme yolculuğumu keyifli hale getiren, öğrencisi olabildiğim için mutluluk duyduğum kıymetli hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye tüm katkıları için teşekkür ederim. Çalışma boyunca deneyim ve bilgilerini aktarma hususundaki cömertliği, çalışmayı titizlikle tamamlamam için sunduğu büyük katkılarından dolayı değerli tez danışmanım Doç.Dr. Neşe Şahin Taşğın'a teşekkür ederim.

İnsan hakları eğitimim boyunca desteğini ve sohbetini bir an olsun esirmeyen arkadaşım Damla Sabiha Varol'a, her zaman yanımda olan ve kendimi geliştirme güdüsüyle büyümemi sağlayan değerli annem Emine Uslu ve babam Veyis Uslu'ya, son olarak tüm çalışmam boyunca hem meslektaşım hem de hayat arkadaşım olarak, tüm okuma ve araştırmalarım sonrasında saatlerce tartışabildiğim sevgili eşim Furkan Aydın'a teşekkürlerimi sunarım.

Kübra Özlem USLU AYDIN

Şubat, 2024

ÖZET

TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN YOKSULLUK POLİTİKALARI: 2011-2021 YILLARI ARASI BİR İNCELEME

Kübra Özlem Uslu Aydın
Yüksek Lisans Tezi
Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Neşe Şahin Taşğın
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024

Bu çalışmada, yoksullukla mücadeleye ilişkin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının temel bakış açısı ve uygulamaları görünür kılınarak sosyal yardım politikalarında iyileştirilmesi gereken yanların açığa çıkarılması amaçlanmıştır. 2011-2021 yılları arasında Bakanlık tarafından sunulan sosyal yardım programlarının seyri, başta faaliyet raporları olmak üzere; performans programları, kalkınma planları, e-bültenler, stratejik planlar ve ana akım medyada bulunan haberlerin doküman analizi yöntemiyle araştırılması sonucunda ortaya konmuştur. Çalışmada yoksulluk ve insan hakları arasındaki ilişki Henry Shue ve İoanna Kuçuradi'nin temel insan hakları kavrayışı üzerinden ele alınmış, yoksulluğun hiç vakit kaybetmeden herkes için ortadan kaldırılması gereğinin bilgisel temeline yer verilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulardan biri, 2011-2014 döneminde sosyal devlet ilkesi gereği uygulandığı ifade edilen sosyal yardımların, izleyen yıllarda "aile odaklılık" vurgusuyla sunulduğudur. 2011-2021 yılları arasındaki süreçte sosyal yardım programlarının tamamında faydalanıcı kişi sayısının ve Bakanlık bütçesinin artış gösterdiği fakat sosyal yardım faydalanıcısı yurttaşlara ödenen yardım tutarlarının ise asgari ücrete oranla her geçen yıl ciddi oranda düşüş yaşadığı çalışmanın bir diğer bulgusudur. Bu çerçeveden hareketle sunulan yardım tutarlarının yurttaşların temel insan haklarının korunmasından uzak olduğu bilinciyle Bakanlığın oluşturacağı sosyal politikaların, birey odaklı ve ihtiyaca yönelik değişimleri içerebilen temel vatandaşlık geliri gibi uygulamalarla şekillenmesinin önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Politika, Yoksulluk, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

ABSTRACT

CHANGING POLICIES ON POVERTY IN TURKEY: A REVIEW BETWEEN 2011-2021

Kübra Özlem Uslu Aydın
Master Thesis
Interdisciplinary Human Right Department
Human Right Master Programme with Thesis
Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Neşe Şahin Taşğın
Maltepe University Graduate School, 2023

In this study, the fundamental perspective and practices of the Ministry of Family and Social Services regarding the fight against poverty are made visible, with the aim of revealing aspects that need improvement in social assistance policies. The trajectory of social assistance programs offered by the Ministry of Family and Social Services between 2011 and 2021 was investigated through document analysis, including activity reports, performance programs, development plans, strategic plans, e-bulletins, and news in mainstream media. The relationship between poverty and human rights was addressed in the study through the fundamental understanding of human rights by Henry Shue and İoanna Kuçuradi. The informational basis for the necessity of eliminating poverty for everyone without loss of time was emphasized. One of the findings obtained in the study is that the social assistance programs implemented in the period 2011-2014, as required by the principle of the social state, were presented with an emphasis on "family-oriented" in the following years. Despite an increase in the number of recipients and the Ministry's budget for social assistance programs during the period 2011-2021, another finding of the study is that the amounts of aid paid to social assistance recipients experienced a significant annual decline compared to the minimum wage. In this context, it is concluded that the awareness that the provided assistance amounts are far from protecting the basic human rights of citizens necessitates the shaping of social policies to be created by the Ministry of Family and Social Services through practices such as basic citizenship income that are individual-focused and inclusive of changes based on needs.

Keywords: Social Policy, Poverty, Ministry of Family and Social Services

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii

TEŞEKKÜR iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLAR LİSTESİ xi

ŞEKİLLER LİSTESİ xii

KISALTMALAR xiii

1. GİRİŞ 1

1.1 Problem 3

1.2 Amaç 3

1.3 Önem 3

2. YOKSULLUK 4

2.1 Yoksulluk Kavramı ve Çeşitleri 4

2.1.1 Mutlak yoksulluk 5

2.1.2 Göreli yoksulluk 7

2.1.3 İnsani yoksulluk 8

2.2 İnsan Haklarının Gelişimi 11

2.2.1 İnsan haklarında sınıflandırmalar 12

2.2.2 Henry Shue ve İoanna Kuçuradi aracılığıyla insan haklarını anlamak 14

2.2.3 İnsan hakları ihlali odağında yoksulluk 19

2.3 Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Belgelerde Yoksulluk 21

2.3.1 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 21

2.3.2 1976 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 25

2.3.2.1 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR) 29

2.3.2.2 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin Türkiye değerlendirmeleri 33

2.3.3 1961 Avrupa Sosyal Şartı ve 1996 Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ……..36

2.3.3.1 Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR) 39

2.3.3.2 Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin Türkiye kararları 41

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE UYGULAMALAR 46

3.1 Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Çalışmaları 46

3.1.1 Türkiye'de 2011 öncesi sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar 46

3.1.2 Türkiye'de 2011 sonrası sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar 52

3.2 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 54

3.2.1 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı dönemi 56

3.2.1.1 2011 yılı 57

3.2.1.2 2012 yılı 63

3.2.1.3 2013 yılı 67

3.2.1.4 2014 yılı 70

3.2.1.5 2015 yılı 72

3.2.1.6 2016 yılı 75

3.2.1.7 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı dönemi genel değerlendirme ... 76

3.2.2 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dönemi 80

3.2.2.1 2018 yılı 80

3.2.2.2 2019 yılı 82

3.2.2.3 2020 yılı 83

3.2.2.4 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dönemi genel değerlendirme 85

3.2.3 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dönemi 88

3.2.3.1 2021 yılı 88

3.2.3.2 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2021 yılı değerlendirmesi ... 91

3.3 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Bütçe Harcamaları: 2011-2021 Yılları Arası Yaşanan Değişimler 93

3.4 Bakanlıkta Sunulan Yardımların İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi 105

4. SONUÇ VE ÖNERİLER 111

KAYNAKLAR 119

EKLER 135

EK 1 ASPB'nin 2011 Yılı Yardım Grupları ve Yardım Programları 135

EK 2 ASPB' nin 2012 Yılı Yardım Grupları ve Yardım Programları 136

EK 3 ASPB'nin 2013 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 137

EK 4 ASPB'nin 2014 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 138

EK 5 ASPB'nin 2015 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 139

EK 6 ASPB'nin 2016 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 140

EK 7 ASPB'nin 2018 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 141

EK 8 AÇSHB'nin 2019 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 142

EK 9 AÇSHB'nin 2020 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 143

EK 10 ASHB'nın 2021 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 144

ÖZGEÇMİŞ 145

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2011-2021 Yılları Arasında Genel Bütçeli İdarelere Sunulan Bütçe İçerisinde ASHB'ye Tahsis Edilen Toplam Ödenek 95

Tablo 2. ASHB Tarafından Sosyal Yardımlar İçin Aktarılan Kaynak 97

Tablo 3. Tüm Kamu Kurumlarınca Harcanan Sosyal Yardımların GSYİH İçerisindeki Payı 98

Tablo 4. TÜİK Hane Halkı Sayısı Verisiyle ASHB Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Halkı Sayısının Kıyaslanması 99

Tablo 5. SED Yararlanıcısı Çocuk Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı 101

Tablo 6. Evde Bakım Yardımı Yararlanıcısı Kişi Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı 102

Tablo 7. ŞEY Yararlanıcısı Ortaöğretim Kız Öğrenci Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı 104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 . Yıllara Göre Genel Bütçeli İdareler Arasında Bakanlığa Ayrılan Bütçe Payının Yüzdelik Oranı..... 96

KISALTMALAR

AÇSHB **:** Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

ASAGM **:** Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

ASHB **:** Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

ASPB **:** Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

ASŞ **:** Avrupa Sosyal Şartı

BM **:** Birleşmiş Milletler

CESCR **:** Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi)

ÇHGM **:** European Committee of Social Rights (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi)

ECOSOC **:** Economic and Social Council (Ekonomik ve Sosyal Konsey)

ECSR **:** European Committee of Social Rights (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi

EYHGM **:** Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

ESKHS **:** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

GSS **:** Genel Sağlık Sigortası

GSYİH **:** Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

GGASŞ **:** Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

İHEB **:** İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

KSGM **:** Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

KSHS **:** Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

SED : Sosyal ve Ekonomik Destek Uygulaması

SYDV : Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

SYDTF : Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

SYGM : Sosyal Yardımlaşma ve Genel Müdürlüğü

ŞEY : Şartlı Eğitim Yardımı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

Hemen her kesim tarafından bir sorun olduğuna emin olunan fakat ne olduğuna ya da neden var olduğuna ilişkin farklı görüşler bulunan yoksulluk, geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi bugün de varlığını sürdürmektedir. Fakat bu dönemde, yoksulluk sorununun var olması kaynakların kısıtlı olmasıyla değil; hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kaynakların eşitsiz dağılımı, sınıfsal sorunlar ve devlet otoritelerinin uyguladıkları refah politikalarıyla ilgilidir. Yoksulluk bir sorun olarak görüldüğü halde, hem ulusal hem de uluslararası alanda yoksulluğun sona erdirilmesine yönelik uygulanan müdahalelerin yeterlilik düzeyi ile yoksulluğun ne olduğuna ilişkin bakış açısının birbiriyle yakından bağlantısı bulunmaktadır. Yoksulluğun ne olduğuna ya da yol açtığı diğer durumlara dikkat edildiğinde, yoksulluğun insan haklarıyla olan bağlantısı açığa çıkmakta bu durum ise, neden hiç vakit kaybetmeden her kesim için ortadan kaldırılması gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Öte yandan yoksulluk, yukarıda sıralanan tüm durumlarla birlikte düşünüldüğünde, bireyin yalnızca öz becerileri nedeniyle oluşmuş bir sorun olmadığı da görünür olmaktadır. Bu nedenle, yoksulluğun var oluşu ve sürdürülmesi nasıl doğrudan bireyin kendi yaşam becerisi ile ilgili değilse, yoksulluk sorunuyla mücadele de bireyin doğrudan kendi bireysel gücü aracılığıyla ortadan kalkabilecek, aile/akraba gibi sosyal çevre destekleri ya da sivil toplum kuruluşları birlikteliğinde son bulabilecek bir durum olmadığı da açığa çıkmaktadır. Tam da bu nedenle yoksullukla mücadele için dünyanın ortak gayreti, devlet otoritelerininse doğrudan müdahalesi gerekli ve hayatidir.

Ülkelerin sosyal politikalarından sorumlu kurum ve kuruluşlarının sahip olduğu yönetim zihniyeti ve sosyal sorunlara yönelik bakış açısı, bu alana yönelik uygulamaları doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan, yoksullukla mücadeleden sorumlu kurum ve kuruluşların yoksulluğa ilişkin bakış açısının ortaya konması, yoksulluğun gelecek kuşaklara aktarılmaması için bazı ipuçları sunmaktadır. Bu görüşler neticesinde Türkiye'de yoksullukla mücadeleden asli sorumlu olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının (ASHB) sosyal politikaları kurgularken temel motivasyonunun ne/neler olduğunun araştırılması gereği açığa çıkmıştır.

Bu nedenle, Bakanlığın yoksullukla mücadele kapsamında sunduğu sosyal hizmetler ve sosyal yardımların yıllara göre değişimi detaylıca ele alınarak ASHB'nin yoksulluk ve sosyal politika bakış açısı araştırılmıştır. Türkiye'de özelinde yoksulluk politikalarının seyrini incelemeyi hedefleyen bu çalışmanın birinci bölümünde, araştırmada problem olarak görülen durumun ne olduğu, araştırmanın önemi ve amacına ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde mutlak ve göreli yoksulluk tanımları yapılmış, ardından niçin yeni bir yoksulluk tanımına ihtiyaç duyulduğuna değinilerek insani yoksulluk kavramı açıklanmıştır. Amartya Sen'in insani yoksullukta bireylerin yoksun oldukları ifade edilen her türlü aracın; sadece insan olmaları sebebiyle sahip olmaları gereken şeylere ulaşmaya yönelik yapabilirliklerinden yoksun oluşlarına dayandığı görüşü ve Martha. C. Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımı ise çalışmayı insan haklarının tarihsel gelişimine değinilerek yoksulluğun, Henry Shue ve İoanna Kuçuradi'nin insan hakları kavrayışıyla ele alınması gereğine götürmüştür. Bu düşünürler aracılığıyla insan haklarının neden herkes için sağlanması gerektiği, temel haklarla diğer türden hakların nasıl ayrılabileceği ve nasıl sınıflandırmalar yapılabileceği açıklanmıştır. Ardından söz konusu durumlar dolayısıyla yoksulluğa insani yoksulluk ve bir insan hakkı ihlali çerçevesinde bakmanın gerekliliği ve zorunluluğu tartışılmıştır. Akabinde Türkiye'nin insan hakları ve yoksulluğa ilişkin konumunun kavranabilmesi açısından, Türkiye'nin taraf olduğu bazı uluslararası belgelere yer verilmiş, Komiteler tarafından raporlanan Türkiye karar ve tavsiyeleri aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümündeyse ulusal düzeyde yoksullukla mücadele konusuna bakışın nasıl olduğunun araştırılabilmesi adına Türkiye'de yoksullukla mücadele kapsamında hangi yasaların hazırlandığı ve hangi uygulamalara yer verildiği 2011 öncesi ve sonrasını açıklayan ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ise ASHB'nin kurumsal yapı ve görevleri genel olarak açıklanarak Bakanlık, kurulduğu dönem olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Döneminden başlanarak; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) Dönemi ve ASHB Dönemi olarak ayrı başlıklar halinde sıralanmıştır. Söz konusu başlıklar aracılığıyla ASHB'nin 2011-2021 yılları arasında sunduğu sosyal yardımların neler olduğu, hangi sosyal yardım programlarında değişim gözlendiği, Bakanlık bütçesinin genel bütçeli idareler içinde bulunduğu yeri ve sunulan sosyal yardım programlarında gerçekleşen

ödemelerin yıllar içinde nasıl değişim gösterdiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler, 2011-2021 yılları arasında başta faaliyet raporları olmak üzere; performans programları, kalkınma planları, e-bültenler, stratejik planlar ve ana akım medyada bulunan haberlerin doküman analizi yöntemiyle araştırılmasıyla detaylıca ele alınmıştır. Akabinde 2011-2021 yılları arasında Türkiye'de yoksulluk politikalarının seyrine ilişkin açıklamalara yer verilerek, uygulanan sosyal politikalar insan hakları perspektifinden tartışılmış ve sosyal yardım programlarının iyileştirilmesi gereken yanlarına ve gerekli görülen sosyal politika değişimlerine vurgu yapılmıştır.

1.1 Problem

Bu çalışmanın temel problemi, Türkiye'de 2011-2021 yılları arasında uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının yaşadığı değişimi ele almak ve böylelikle yoksullukla mücadele politikalarında aksayan ve iyileştirilmesi gereken yanların görünürlüğünü sağlamaktır.

1.2 Amaç

Bu çalışma, ASHB tarafından yayımlanan faaliyet raporları başta olmak üzere; performans programları, kalkınma planları, e-bültenler, stratejik planlar ve ana akım medyada bulunan haberlerin doküman analizi yöntemiyle incelenmesiyle ASHB'nin 2011-2021 yılları arasında yoksullukla mücadele politikalarında hem söylem hem de uygulama düzeyinde yaşanan değişimleri saptamak amacıyla hazırlanmıştır.

1.3 Önem

Bu çalışma, Türkiye'de yoksulluğa yönelik sosyal politikaların üretilmesinden asli sorumlu Bakanlığın uygulamada olan sosyal yardım programlarına ilişkin bir araştırma sunarak, yoksullukla mücadele politikalarında Türkiye'nin yönetim tavrını ortaya koymak, değişimleri saptamak ve böylelikle sosyal politikalarda bugünü ve yarını kurgulamak açısından önemlidir.

2. YOKSULLUK

Yoksulluk, hem tarihsel yanıyla hem de farklı görünümleri ve sınıflandırmalarıyla oldukça geniş bir literatüre sahiptir. Çalışmanın bu bölümünde yoksulluk mutlak, göreli ve insani yoksulluk ayrımları üzerinden ele alınmıştır. Ardından insan haklarının tarihsel gelişiminin yanı sıra Shue ve Kuçuradi'nin temel insan hakları kavrayışına yer verilerek yoksulluğun neden bir insan hakkı ihlali olduğu ve yurttaş, kişi, grup haklarıyla temel insan haklarının ayrımı Kuçuradi aracılığıyla açıklanmıştır. Bölümün ilerleyen başlıklarında ise Türkiye'nin taraf olduğu bazı uluslararası belgelere değinilerek raporlanan karar ve tavsiyelere yer verilmiş böylelikle Türkiye'nin yoksullukla yakından bağlantılı olan haklara ilişkin tutumlarının uluslararası alandaki konumu saptanmaya çalışılmıştır.

2.1 Yoksulluk Kavramı ve Çeşitleri

Yoksulluk olgusu akademik literatür üzerinden araştırılmaya başlandığında fark edilecek ilk şey kuşkusuz "ne çok yoksulluk" olduğudur. Yoksulluğun ne olduğu nasıl tanımlanırsa tanımlansın, bazen bir haber kanalında ya da bir gazetenin manşetinde vardır. Yoksulluk, bazen bir komşuda, bazen bir arkadaşta bazen de bireyin kendi yaşamında vardır. Yoksulluk bazen siyasal bir söylemin, bazen dini bir sohbetin, bazen de felsefi bir konuşmanın tam ortasındadır. Gautama Buddha'nın tüm olumsuzluklardan korunarak büyüdüğü yirmi dokuz yıldan sonra saraydan dışarı adım attığı ilk karşılaşmalarda vardır.[1] Varlığını bildiğimiz, birçok disiplinle kesişim gösteren yoksulluk kavramını tanımlamadaki zorluğun nedeni ile tam olarak bu noktada karşılaşılmaktadır.

Ekonomik olduğu kadar sosyal bilimsel bir kavram olarak yoksulluğun nasıl kavramsallaştırıldığı, politik ve akademik tartışmalar için oldukça önemlidir. Bu açıdan

[1] Gautama Buddha M.Ö 463-583 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Budizmin kurucusu dini liderdir. Rivayete göre saraydan halkı tanımak için çıktığı yolculuklarda hastalık, yaşlılık, yoksulluk ve ölümle karşılaşmış ve hayatın anlamını aramak için sarayı terk etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Esra Büyükbahçeci, "Mitolojik Figür Olarak Buddha'nın Efsanevi Hayatı Üzerine Bir İnceleme" https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2028982 (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

yoksulluğun ne olduğunun anlaşılması için olgunun; tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamından koparılmadan anlaşılması gerekmektedir. Kimlerin yoksul olup olmadığını belirlemeye yönelik çok sayıda yöntem bulunmakta (Işık, 2022, s. 149), üstelik yapılan tanımlamalar da büyük oranda ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Özbay, 2022, s. 3).

Yoksulluk olgusunu mekânsal bağlamında inceleyen kır-kent yoksulluğu, göç ilişkilerinden etkilenerek yoksulluğun devredilmesi üzerinde bir anlatı sunan nöbetleşe yoksulluk, yine kentsel yapıda ortaya çıkan görünümlerle yeni yoksulluk, yoksulluğun göreliliği üzerinden bir açıklama sunan objektif ve sübjektif yoksulluk tanımları oldukça yaygındır. Bununla birlikte yoksulluğun derinleşmesiyle, çalışan yoksulluğu ve dezavantajlı grupları etkilemesiyle engelli, yaşlı, kadın ve çocuk yoksulluğu kavramlarıyla da sık karşılaşılmaktadır. Çalışmanın sınırlılığı gereği yoksulluğu açıklarken mutlak, göreli ve insani yoksulluk sınıflandırmalarına yer verilmiştir.

2.1.1 Mutlak yoksulluk

Temellerini Marx'ın düşüncelerinden ilham alarak geliştirdikleri iddia edilen ve modern yoksulluk araştırmalarının öncüleri sayılan Seebohm Rowntree ve Charles Booth tarafından geliştirilen kavram (Şentürk, 2009, s. 207); 20. yüzyılın başlarında İngiltere'de yapılan yoksulluk analizinin sonucunda ortaya atılmıştır (Şahin Taşğın, 2017, s. 157). 1899 yılında Rowntree bireylerin barınma, ısınma, beslenme ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını belirlemeye çalışmış ve hane halkı gelir ve harcama anketine dayalı mutlak yoksulluk sistemini geliştirmiştir (World Bank, 2000, s. 16). Mutlak yoksulluk bu açıdan, hane halkının ya da bireyin hayatını idame ettirebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması olarak ifade edilmektedir (TÜSİAD, 2000, s. 96). Özetle kavram, bireyin temel gereksinimlerini karşılaması bakımından gerekli araçlardan yoksun kalması olarak açıklanmaktadır (Öksüz Narinç, 2022, s. 75).

Kavram günümüze değin birden fazla şekilde açıklansa her bir açıklamada ortak olan husus, bireylerin yaşam seviyesinin belirlenen düzeyin altında kalması ya da belirli ihtiyaçların yerine getirilememesidir (Şahin Taşğın, 2017, s. 157). Özetle mutlak yoksulluk bireylerin yaşamlarını sağlayabilecek asgari koşullara ulaşıp ulaşamadığının bir göstergesi olarak aktarılmaktadır.

Mutlak yoksulluğun tanımının yapılması akabinde, var olan yoksulluğun mutlak yoksulluk kabul edilmesi için bireylerin minimum tüketim ihtiyaçlarının ya da asgari yaşam koşullarının belirlenmesi gereği açığa çıkmıştır. Bireyler hangi koşullara sahip olmadığında mutlak yoksul kabul edilecektir? Temel gıda gereksinimleri denildiğinde sınır nasıl belirlenecektir? Bu türden sorulara cevap verilebilmesi ve mutlak yoksulluğun belirlenebilmesi için gıda dışı harcamalar ve gıda harcamaları ayrı ayrı dikkate alınarak mutlak yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılmıştır (Taş ve Özcan, 2012, s. 426). Böylece gıda harcamaları temel alınarak gıda yaklaşımı; gıda dışı bileşenlerin de dâhil edilmesiyle temel ihtiyaçlar yaklaşımı olarak mutlak yoksulluk, iki biçimde belirlenmiştir (Tokol ve Alper, 2019, s. 181).

Dünya Bankası ise mutlak yoksulluğun uluslararası konjonktürde hesaplanabilmesi adına; bireyin hayatta kalabileceği asgari kalori düzeyinin 2400 olduğunu açıklamış ve satın alma parametresine göre günlük kişi başı 1 dolara tekabül eden açlık sınırını geliştirmiştir. Bu doğrultuda gıda harcamalarının temel alındığı parametreye göre 2400 kalorilik temel besin öğelerinin bulunduğu gıda sepetinin maliyetiyle açlık sınırı hesaplanmıştır (Taş ve Özcan, 2012, s. 425). Yoksul ülkeler grubunda yaşanan farklılıklar ve satın alma gücü değişimleri nedeniyle Dünya Bankasının "Yoksulluk ve Paylaşılan Refah" yayımında; 2011 yılında 1.90 dolar olan yoksulluk sınırının 2017 yılında 2.15 dolar olarak hesaplandığı görülmektedir (World Bank, 2022, s. 3). Bu hesaplamayla belirlenen sınır, gıda harcamalarına ek olarak temel ihtiyaçların da göz önünde bulundurulduğu sınırdır (Albayrak, 2022, s. 75). Temel ihtiyaçlar yaklaşımı gıda dışı temel gereksinimlerin (barınma, giyim, ısınma vb.) karşılanabileceği gelirin hesaplanmasıyla açıklanmakta olup (TÜSİAD, 2000, s. 96) söz konusu gelir düzeyi hesaplaması sonucunda yoksulluk sınırına ulaşılmaktadır (Tokol ve Alper, 2019, s. 181).

Mutlak yoksullukta ölçümün nicel veriler üzerinden yapılabilmesi ve uluslararası bir sınır belirlenebilmesi amacıyla tüketim ve gelir üzerinden yoksulluk ve açlık sınırı belirlenmesi çok sayıda eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden ilki, dolar üzerinden yoksulluk ve açlık sınırlarının belirlenmesinde ister satın alma gücü parametresi ister nominal düzeyi üzerinden bir okuma yapılsın; yoksulluk sınırının belirlenmesinde gerçeği yansıtmaması bakımından sonucun değişmeyecek olmasıdır. Çünkü dolar kuru bir ülkenin makro-ekonomik dengeleriyle yakından ilişkili olmakta dolayısıyla sürekli bir

değişim içermektedir. Özellikle enflasyonel dalgalanmalar yaşayan ülkelerde sınırın dolar kuru üzerinden belirlenmesi yeterli görünmemektedir (Işık, 2022, s. 153). Mutlak yoksulluğa yönelik geliştirilen eleştirilerden bir diğeri ise bireylerin tüketmeleri gereken asgari kalori miktarının genetik, yaş, cinsiyet, çalışma durumu gibi birden fazla değişkenden dolaylı ya da doğrudan etkilenmesi sonucunda oluşan yanlış kalori hesabıdır. Örneğin bir yetişkinin yaşamını sürdürmesi bakımından ihtiyaç duyacağı asgari kalori düzeyi 2800 ila 3000 kalori arasındayken; Dünya Bankasının belirlediği sınır ise 2400 kaloridir (Öztürk, 2017, s. 176). Diğer bir eleştiri ise, gıda sepeti uygulamasıyla ilgilidir. Gıda sepeti belirlenirken hangi ürünlerin kullanılacağı, satın alım ücretlerinin nasıl belirleneceği ve dahası düzenli tüketim normlarına bağlı değişkenlik gösterecek ürünlerin güncellemesinin nasıl yapılacağıdır. Çünkü yalnızca Türkiye'de bile farklı sendikalar ya da kurumlar açlık sınırını farklı tutarlarda açıklamaktadır (Işık, 2022, s. 153). Bu nedenle mutlak yoksullukta ölçüm her ne kadar nicel verilerle saptansa da yoksulluk ve açlık sınırının gelir ve tüketim harcamaları üzerinden yapılması birçok güçlüğü beraberinde getirmektedir (TÜSİAD, 2000, s. 95).

Son olarak mutlak yoksulluk yaklaşımına en önemli eleştiri, yoksulluğun ancak hayatta kalacak kadar temel ihtiyaçların giderilmesi sonucuna ulaşan tanımıyla ilgilidir. Bu eleştiride ise, bilinç fonksiyonlarını kaybederek komaya giren; afet, savaş gibi akut sorunlar nedeniyle yetersiz beslenen fakat hala nefes almayı başarabilen insanların yaşadıkları yaşamın, yaşam olarak adlandırılmasının yanlışlığı vurgulanmaktadır (Başar Sarıipek, 2017, s. 47). Mutlak yoksulluğa yapılan bu türden eleştiriler yoksulluğu daha kapsamlı ele alan göreli yoksulluk tanımının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2.1.2 Göreli yoksulluk

Mutlak yoksulluk, yaşanan yoksulluk olgusunu uluslararası düzeyde karşılaştırmak ve tanımlamak için kullanılmaktayken (Coşkun, 2012, s. 183); göreli yoksulluk bir ülkenin toplumsal yoksulluk sınırını tanımlamak için kullanılmaktadır (Şener, 2012, s. 53). Göreli yoksulluk, asgari seviyede hayatta kalabilmek için gereken mal ve hizmetlerle birlikte ülkenin toplumsal tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak bazı türden yoksunlukları da içermektedir (Şahin Taşğın, 2017, s. 158).

Genellikle karşılaştırma esasına dayanan söz konusu kavramla bireyler (Çağlar ve İslamoğlu, 2017, s. 152); temel ihtiyaçlarını karşılamış olsalar dahi bir ülkenin sahip olduğu ortalama refah seviyesinin altında kaldıklarında; sosyal hayata katılım ve diğer konularda ortalama seviyede bir yaşam sürdüremeyeceklerinden yoksul kabul edilmektedir (Alyu ve Balcı İzgi, 2017, s. 991). Bu nedenle göreli yoksulluk, yalnızca geliri değil aynı zamanda düzenli bir yaşam sürdürebilmek için kaynaklara ulaşamamayı da simgelemektedir.

Göreli yoksullukta yoksulluk sınırı belirlenirken eşik değerin medyan değer üzerinden yorumlandığı ölçüm yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır (Işık, 2022, s. 150). Genellikle tanımlanan medyan gelirin yüzde ellisi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilmekteyken söz konusu oranın yüzde kırk ya da yüzde altmışının yoksulluk çizgisi kabul edildiği ülkeler de bulunmaktadır (Koray, 2020, s. 312). Gelişmiş ülkelerde temel yaşam gereksinimlerini karşılamakta güçlük çeken insan sayısının, diğer ülkelere göre daha az olması nedeniyle gelişmiş ülkelerde yoksulluk denildiğinde daha çok göreli yoksulluğa işaret edilmektedir (Tokol ve Alper, 2019, s. 182). Çünkü bir ülke gerek ekonomik olarak gerekse uyguladığı refah politikalarıyla ne kadar gelişirse gelişsin, gelir eşitsizliği var olduğu sürece göreli yoksulluğun ortadan kalkması mümkün görünmemektedir (Yüksel Arabacı, 2019, s. 137). Toplumun içinde bulunduğu refah seviyesi arttıkça yoksulluk kavramı da mevcut satın alma gücüne bağlı olarak elde edilemeyen istekleri yansıtacak (Turna, 2022, s. 8); bu nedenle sosyal yaşama katılım ve diğer konularda yaşanacak yoksunluk daima bir göreli yoksulluğu doğuracaktır.

Her ne kadar mutlak yoksulluktan daha geniş bir yoksulluk tanımı içerse de; yoksulluğu tanımlarken temel yaşam gereksinimleri, gıda yaklaşımı ve bir ülkedeki refah seviyesinin altında kalma parametrelerini kullanmanın yoksulluğu açıklamakta yetersiz kalması, insani yoksulluk kavramının doğmasına zemin hazırlamıştır.

2.1.3 İnsani yoksulluk

Göreli ve mutlak yoksulluk kavramlarının yoksulluğu tanımlamadaki yetersizlikleri göz önünde bulundurularak insani yoksulluk kavramı 1997 senesinde Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programının yayımladığı İnsani Gelişme Raporu ile ortaya konmuştur (Sam, 2008, s. 62). İnsani yoksulluk bireylerin sürdürülebilir kalkınma kriterlerine ya da

sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşabilmeleri için gerekli koşulların var olup olmamasıyla ortaya konmaktadır. Gelir yoksulluğuna ilişkin ölçümler daha çok bireyin ya da hane halkının mutlak gelir düzeyine odaklanmaktayken, insani yoksulluk ise anne ve çocuk sağlığı, yeterli beslenememe, yaşam süresinin kısa olması gibi temel insani ihtiyaçları sürdürebilecek mal ve hizmetlere erişimden yoksunluğa vurgu yapmaktadır (Memiş, 2014, s. 148-149). Ayrıca insani yoksulluk kavramına, insanın sahip olduğu yetenekleri sürdürüp geliştirmesi bakımından gerekli koşullarla bağlantılı olan temiz içme suyuna erişim gibi durumların yokluğunun yanı sıra siyasal yönetime katılma, sigortalı bir işte çalışma gibi hususlar da eklenebilmektedir (Güneş, 2014, s. 155). Bu bakımdan mutlak ve göreli yoksulluk tanımlarını da içinde barındıran insani yoksulluk, çok daha kapsamlı bir kavramı ifade etmektedir (Şahin Taşğın, 2017, s. 158).

İnsani yoksulluk kavramı, Amartya Sen tarafından geliştirilen yapabilirlik yaklaşımıyla temellendirilmekte ve kökenlerinin Adam Smith, Marx ve Aristoteles'e dayandığı ifade edilmektedir (Kabaş, 2006, s. 79). Bu yaklaşım, gelir ve servet odaklı refah teorilerine karşı güçlü bir eleştiri olarak ortaya atılmıştır (Şeker, 2009, s. 260). Sen 1970 senesinde, yoksul ailelerin topluma kıyasla oranı ve yaşadıkları yoksulluk sınırının toplumun ne kadar altında olduğunu dikkate alan bir endeks geliştirmiş, ardından BM' de İnsani Gelişim Endeksinin geliştirilmesinde danışman olarak çalışmıştır. Dünya Bankasının yayımladığı "Dünya Kalkınma Raporuna" bir alternatif olarak geliştirilen "İnsani Gelişme Raporunda" Sen'in geliştirdiği endeks yayımlanmıştır (Kabaş, 2006, s. 85). Söz konusu raporda eğitim, beslenme, yaşam süresi gibi temel insan yapabilirliklerinin odak noktası olarak görüldüğü koşulların dikkate alındığı görülmektedir (Koray, 2020, s. 311). Yapabilirlik yaklaşımı, "işlevsellik (*functioning*)" ve "yapabilirlik (*capability*)" [2] kavramlarının özetiyle açıklanmakta olup (Kabaş, 2006, s. 79-80); insani gelişim temelinde yoksulluk ve kalkınma kavramlarıyla kişilerin yaşam kalitesini değerlendirerek yoksulluğu maddi kaynaklardan yoksun olma ile birlikte belirli yapabilirliklerden mahrum kalma olarak tanımlamaktadır (Yolvermez ve Kaytan, 2022, s. 1758).

[2] Tolga Kabaş'ın çalışmasında functioning; kazanım, capability ise kapasite olarak çevrilmiştir. Fakat bu çalışmada capability ifadesi yapabilirlik, functioning ifadesi ise işlevsellik olarak çevrilerek aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tolga Kabaş, "A.Sen'in Kapasite Yaklaşımına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları" https://ideas.repec.org/a/eyd/eyjrnl/v17y2006i60p77-92.html (Erişim Tarihi: 12.12.2023).

Sen'in sözünü ettiği "işlevsellik *(functioning)"* kavramı insanların yapmaya ya da olmaya değer gördüğü şeyleri ifade ederken, "yapabilirlik *(capability)"* ise bir insanın herhangi bir işleve ulaşabilme kabiliyetini göstermektedir (Sen, 2004, s. 106-107). Bu noktada yapabilirlik ve işlevselliğin farkı, yapabilirlikte gerekli olan koşulların varlığının bir diğer ifadeyle seçme özgürlüğü olmasıdır. İşlevsellik ve yapabilirlik kavramları gelir yoksulluğunu göz ardı eden kavramlar değil, onların birlikteliğinde daha kapsamlı bir durumu açıklayan kavramlardır. Bu nedenle gelir yetersizliği ve yapabilirlik yetersizliği olarak tanımlanan yoksulluk kavramlarını hem birbirinden ayırmak hem de ilişkilendirmek gerekmektedir (Sen, 2004, s. 130). Yapabilirlik için gelir, önemli bir araç niteliği taşımakta olduğundan bir bireyin hayatını devam ettirmesi için gerekli olanaklar, gelir kazanma da etkilediği için oldukça elzemdir. Örneğin eğitim ve sağlık olanaklarından yeterli derecede yararlanan bireyin gelir yoksulluğundan özgürleşme olasılığı da artmaktadır (Sen, 2004, s. 133).

Sen tarafından yapabilirlik yaklaşımının temelleri atılmış daha sonra Martha C. Nussbaum tarafından ise bazı farklılıklarla beraber insani gelişmişlik yaklaşımı ortaya konmuştur. Nussbaum, Sen'in temel özgürlüklerini, "*birleşik yapabilirlikler"* ve kişilerin temel niteliklerini ise "*içsel yapabilirlikler"* olarak adlandırmaktadır (Nussbaum, 2018, s.37). Bu doğrultuda bir kişinin yapmaya ve olmaya değer gördüğü herhangi bir şeyi gerçekleştirirken hem "*içsel yapabilirliklerinin"* hem de "*birleşik yapabilirliklerinin"* etkisinin önemini insan hayatından kesitler sunarak vurgulamaktadır.

Nussbaum ayrıca yapabilirlikler yaklaşımını insan onuruyla yakından ilgili olarak açıklamakta, yoksunluğu ihtimalinde ardında insan onuruna yakışan bir hayat kalmayacağı önemdeki ana özgürlüklerin korunmasına odaklanan bir yaklaşımı savunmaktadır (Nussbaum, 2018, s.48). Sen'den farklı olarak merkezi yapabilirliklerin ortaya konabileceğini vurgulamakta ve bunları: "*Yaşam, beden sağlığı, bedensel bütünlük, duyular, hayal gücü ve düşünce, duygular, pratik akıl, bağlanma, öteki türler, oyun ve kişinin çevresine yönelik denetimi*" olarak sıralanmaktadır (Nussbaum, 2018, s.51). Dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle, GSYİH oranlarıyla açıklanan yoksulluk ve yoksunluk kavramlarına sert bir eleştiri olarak yapabilirlikler yaklaşımı akademik literatürde yerini almıştır.

Sonuç olarak, insani yoksullukta bireylerin yoksun oldukları ifade edilen her türlü aracın; yalnızca insan olmaları sebebiyle sahip olmaları gereken şeylere ulaşma yapabilirliklerinden yoksun oluşlarına dayandığı görülmektedir. Böylesi bir bakış, yoksulluğun insan haklarıyla arasındaki bağlantıyı görme ihtiyacını doğurmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bir gerekliliği olarak insan hakları kavramı ele alınacaktır.

2.2 İnsan Haklarının Gelişimi

İnsan hakları olgusunun tarihsel gelişimi ve söz konusu olgunun tohumları M.Ö 1776 yıllında "Hammurabi Yasalarından" başlayarak: Antik Yunan, Orta Çağ, Hint, Çin ve Roma medeniyetlerinde atılmıştır (Daban, 2019, s. 165). Fakat o dönemlerde ortaya atılan düşüncelerin çoğunlukla kadın-erkek; soylu-köle gibi çeşitli kesimler için ayrımları bulunduğunu ya da hakların genellikle bugün öyle ifade ettiğimiz mülkiyet hakkı, seçme hakkı, özgür bireyler arasında adalet konularında olduğunu ifade etmek gerekmektedir. 1215 yılına gelindiğinde ise bugün insan haklarına ilişkin ilk resmi belge kabul edilen "Magna Carta Libertatum" yayımlanmış; kralın yetkilerinin de insanların bazı haklarını korumak amacıyla sınırlandırıldığı toplumsal dengeleri belirlemek üzerine hazırlanan 63 maddelik belge taraflarca imzalanmıştır (Başçı, 2020, s. 230). İlerleyen yüzyıllarda örneğin Avrupa'da 14 ve 16. yüzyıllar arasında olan coğrafi keşifler, matbaa ve pusula gibi buluşlar sayesinde toplumsal yapıda yaşanan birçok değişim insana ilişkin algının da gelişmesinin kapılarını aralamıştır.

Böylelikle özellikle 16 ve 17. yüzyıllarda başta katı din düşüncesi olmak üzere birçok alanda değişim yaşanarak bugün "Aydınlanma Dönemi" olarak ifade edilen 18. yüzyıl düşüncelerinin temelleri atılmıştır (Daban, 2019, s. 167).

18. yüzyılın insan hakları açısından en önemli isimlerinden olan Jean Jacques Rousseau; insanın doğal haliyle özgür ve eşit olduğu fakat toplum sözleşmesi neticesinde bazı haklarını kaybettiği fikriyle dönemin düşünce gelişimini büyük oranda etkilemiştir (Çeçen, 2013, s. 64). Bu düşünce gelişiminin ilk örneklerini 16 maddeden oluşan "1776 Virginia İnsan Hakları Bildirgesinde" görmek mümkündür. İbadet özgürlüğüne yer verilirken inanç özgürlüğüne yer verilmemiş olması ve bazı haklara yüzeysel değinilmesi bakımından bildirgenin evrensellikten uzak olduğu ifade edilse de yayımlanan bildirgenin içinde bulunduğu tarihsel dönem düşünüldüğünde yaşam, özgürlük ve mülkiyet

haklarının tanınması bakımından büyük önem taşıdığı açıkça görülmektedir (Ercan ve Gemici, 2023, s. 35-36). J. Locke, J.J Rousseau, Voltaire ve Montesquieu gibi önemli isimlerin düşünsel etkilerinin yadsınamaz olduğu "1789 Fransız İhtilali" ise her alanda olduğu gibi insan haklarının gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir.

Toplumsal sınıflar ve aristokrasi arasında yaşanan sorun ve eşitsizliklerin ekonomik krizlerle tırmanması neticesinde yaşanan devrim ve burjuvanın zaferi, en az beş yüzyıllık ekonomik ve toplumsal birikimin sonucunda "1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisinin" kabul edilmesini sağlamıştır. Bildiride işkence yasağı ya da köleliğin kaldırılması gibi maddeler olmasa da, bireylerin eşit ve özgür doğdukları; özgürlüğün sınırları, insan ve yurttaşlık haklarına ilişkin aktarılan düşünceler tüm dünyayı ve sonraki yüzyılları büyük ölçüde etkisi altına almıştır (Arslan, 2003, s. 13).

18 ve 19. yüzyılda "Sanayi Devriminin" etkileri ve 20. yüzyılda meydana gelen Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dolayısıyla oluşan sorunlar, insan haklarının önemini bir kez daha hatırlatmıştır. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşının bitmesi akabinde dünya barışının sağlanması açısından 1945 yılında BM Antlaşması, bugün hala önemini koruyan "1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" (İHEB) ve "1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" (AİHS) kabul edilmiştir (Daban, 2019). İnsan haklarına uluslararası alanda nitelik kazandırılması ve haklara ilişkin yeni bir güvence sağlanması bakımından İHEB ve AİHS büyük önem taşımaktadır (Civelek, 1989).

Bildirgenin ardından: "1976 Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi" (KSHS), "1976 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi" (ESKHS), "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme", "Avrupa Sosyal Şartı" (ASŞ) ve "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı" (GGASŞ) gibi insan haklarının gelişimi açısından önemli birçok belge yayımlanmıştır.

2.2.1 İnsan haklarında sınıflandırmalar

Tarih sahnesinde yerini alan insan hakları fikri ve dolayısıyla hak kavramı, çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalardan ilki ve en yaygın kabul göreni 1893 yılında George Jellinek tarafından ortaya konulan ve diğer kimselerce "Jellinek Üçlüsü" olarak ifade edilen hakları içermektedir. Bu sınıflama devlet ve birey arasındaki ilişkiyi

ele alarak hakları belirli statülere göre ayırmaktadır. Bunlar: "*Negatif, Pozitif ve Aktif Statü Haklarıdır*" (Gözler, 2016, s. 155).

-"*Negatif Statü Hakları*", devlet tarafından aşılması mümkün olmayan kişi haklarını kapsamakta olup konut dokunulmazlığı, kişi güvenliği, mülkiyet hakkı ya da din hürriyeti olarak örneklendirilmektedir.

-"*Pozitif Statü Hakları*", kişilerin devletlerinden bir yardım, davranış ve hizmet isteme haklarını içermektedir bu bakımdan bu haklar: Sağlık, konut ve çalışma hakkı gibi haklar olarak tanımlanmaktadır. Bugün sosyal devletin gereği olarak ifade edilen ve devlete yüklenen sorumlulukların temelinde yatan sosyal hakların bu kapsama girdiğini ifade etmek gerekmektedir. Üçlünün son hakkı olan "*Aktif Statü Hakları*" ise, kişinin istediği takdirde devlet yönetimine katılmasında destekleyici haklar olarak isimlendirilmekte, kamu hizmetine girme, bir siyasi parti kurabilme ve seçme ve seçilme gibi hakları kapsamaktadır (Ceylan, 2017, s. 221).

1979 yılında ise Karel Vasak tarafından kuşaklar sınıflandırılması geliştirilmiştir. "Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar" biçiminde ayrılan haklarda ayrımın temeli, ortaya çıktıkları dönem ve tarihsel evrimlerine dayanmaktadır (Gökpınar, 2015, s. 50-51). "Birinci kuşak haklar" Jellinek'in negatif ve aktif statü haklarını kapsamakta: Yaşam hakkı, düşünce özgürlüğü ve kişi dokunulmazlığı konularını içermektedir. "İkinci kuşak haklar" sosyal güvenlik, eğitim ve çalışma hakkı gibi hakları içermektedir. Bu bakımdan birinci kuşak haklar kişisel ve siyasal nitelik taşırken, ikinci kuşak haklar ise sosyal, ekonomik ve kültürel hakları kapsamaktadır (Gözler, 2016, s. 157). Barış hakkı, sosyal gelişme hakkı, çevre hakkı ve ekonomik gelişme hakkı gibi haklar ise tarih sahnesinde sonradan yerini alması bakımından üçüncü kuşak haklar olarak ifade edilmiştir. Günümüzde çağın ihtiyaçları dolayısıyla gelecek nesillerin hakkı, kişisel verilerin korunması hakkı gibi dördüncü kuşak haklardan söz edilmektedir (Turhan, 2013, s. 369). Bu aşamada kuşaklar ayrımı yapılırken "birinci kuşak hakların" burjuva devrimi sonucunda elde edildiği, "ikinci kuşak hakların" ise endüstrileşme ile işçi sınıfının sınıflar arası eşitsizliğe olan tepkisi dolayısıyla doğduğu, "üçüncü kuşak haklarınsa" iki büyük dünya savaşı neticesinde dayanışma hakları olarak ortaya çıktığını ifade etmek gereklidir (Yeşilçayır, 2020, s. 76). Sosyal hizmet uygulamalarında ise, birinci kuşak hakların

uygulama alanı savunuculuk, ikinci kuşak hakların uygulama alanı; doğrudan ve kuramsal uygulama, politika üretme, araştırma ve eylem; üçüncü kuşak haklarınsa uygulama alanı toplum kalkınmasını işaret etmektedir (Ife, 2015, s. 50-53).Jellinek ve Karel Vasak'ın sınıflandırmaları dışında hakların kullanım alanlarına yönelik ayrımına dayanan "bireysel/kolektif haklar" ve düzenledikleri konulara ilişkin; "sivil ve sosyal haklar", geçim kaynakları ve kişisel haklar ya da hukuki haklar gibi konularına göre insan hakları ayrımları da bulunmaktadır (Algan, 2006, s. 38).

Haklar, ayrımları bakımından farklı sınıflandırmalarla anılıyor olsa da sınıflandırmaların oluşturduğu suni ayrımların ötesinde tüm bireylerin sahip olmaları gereken yaşam standardının oluşturulması bakımından her biri bir bütünün parçalarıdır (Ceylan, 2017, s. 255). Bu nedenle, insan haklarını anlamanın yollarından en önemlisi, hakların tarihsel gelişimiyle birlikte insan haklarının ne anlatıyor olduğu; bilgisel temeli ve niçin korunması gerektiğidir.

2.2.2 Henry Shue ve İoanna Kuçuradi aracılığıyla insan haklarını anlamak

Henry Shue ve İoanna Kuçuradi insan haklarını, Vasak'ın sınıflandırmasında ele alınan şekilde insan haklarının ortaya çıktığı tarihsel dönemin ya da Jellinek'in sınıflandırmasında olduğu gibi devlet birey ilişkisinin temel alındığı biçimde sınıflandırmamaktadır. Çünkü böylesi bir sınıflandırmada hangi hakların öncelikli olarak korunması gerektiği ve neden bazı hakların temel insan hakkı olarak açıklandığı sorularına bilgisel temelde bir cevap bulunması mümkün değildir. Bu bakımdan Kuçuradi aracılığıyla neden insan haklarının herkes için sağlanması gerektiği ve Henry Shue ve yine İoanna Kuçuradi aracılığıyla ise temel haklar ile diğer kişi/grup haklarının neden ve nasıl birbirinden ayrılabileceği açıklanmıştır. Böylelikle, yalnızca devlet yurttaş ilişkisinden, her bireyin korunmasından sorumlu olduğu bir insan hakkı kavrayışı açığa çıkmaktadır.

Sokrates' in Menon ile diyaloğunda geçen *"(...)kendisinin ne olduğunu bilmediğim bir şeyin özelliklerinden bahsedemem"* (Platon, 2013, s. 27) cümlesi hiç kuşkusuz bugün eşitlik, adalet, yoksulluk, laiklik, insan hakları gibi herkesçe sık tekrar edilen bazı kavramlara felsefe ile bakmanın gerekliliğine işaret etmektedir. Çünkü herkes tarafından

sık tekrar edilen bu türden kavramların Kuçuradi'nin ifadesiyle "*(...)içi bulanık olduğunda*", artık kavram "*(...)tehlikeli bir hal almış"* (2018, s.1) demektir.

İnsan haklarının herkesçe ne olduğunun bilindiği kabulüyle bugün birçok hak tanımı ve sınıflandırması yapılmış olsa da, hak kavramının ne olduğu ya da nelerin insan hakkı olduğunun açıkça ifade edilmediği görülmektedir. Hak, Kuçuradi'ye göre "*birine ait olan, ona borçlu olunan ve muhakkak verilmesi gereken şey"* olarak açıklanmaktadır (Kuçuradi, 2018, s. 116). Yani, bir şey bir insanın hakkı ise, kişinin onsuz olmasının mümkün yolu bulunmamakta, verilmediğinde o kişiden alındığı, çalındığı ya da borçlu olunduğu sonucu doğmaktadır. İnsan hakkı ise, Kuçuradi'ye göre "*her şeyden önce bir fikirdir"* (Kuçuradi, 2018, s. 70); Bu fikir, "*insana ilişkin bazı gereklilikleri dile getirmekte ve temelini insanın değeri ve insanın olanakları"* bilgisinde bulmaktadır (Kuçuradi, 2020, s. 40). İnsanın değeri, insanın olanakları ve insan onuru, bazı hakların neden bir insan hakkı olduğu ya da başka bir ifadeyle niçin insan haklarının olması gerektiği sorusuna cevap oluşturmaktadır.

İnsan haklarını insanın olanakları ve insanın değeri ile temellendiren Kuçuradi'ye göre insanın değeri, dünyada insan olmayan diğer şeyler arasında insanın bulunduğu "*özel yer"* dir (Kuçuradi, 2020, s. 40). İnsanın olanakları ise, canlı türleri arasında insan olarak adlandırılan canlının, insanlık tarihine bakıldığında fark edilen tüm başarılarını dikkate alarak edinilen "*sistematik bilgiyi ve bu olanakların gerçekleşmesini sağlayan bazı durumları"* ifade etmektedir (Kuçuradi, 2018, s.3). İnsan olanakları, bir değer olarak insanın, tarihe bakıldığında görülen bir sanat eserini üretmiş olması, insan hakları ve adalet gibi kavramları açığa çıkarması, bilim, felsefe ve teknik konular gibi birçok konuda başarılar sunmasıdır (Kuçuradi, 2020, s. 40). Bunlar aynı zamanda insanın değerleridir ve tür olarak insanın olanağı, insanın değerlerinin üretilebilmesine ilişkin koşullar sağlandığında bunu gerçekleştirme olasılığının bulunmasıdır (Kuçuradi, 2020, s. 41). Özetle insan hakları, değeri geçmişe bakarak görülebilen bu türden başarılara imza atmış bir türün üyesi olarak insanın, bu olanaklara kavuşması yolunda talep edilen istemlerdir (Kuçuradi, 2018, s.2).

"İnsan hakları niçin herkes için sağlanmalıdır?" sorusunun cevabı ise insanın onuru kavramıyla temellendirilmektedir. İnsan onuru, insanın yapıp ettiklerine bağlı olan,

insanın değer ve olanaklarının farkında olarak yapılan tüm eylemleri işaret etmektedir. "*İnsanın onuru insanın nesnel değerinin öznel karşılığıdır*" (Kuçuradi, 2018, s.72). Bu bakımdan, insan olan herkes için talep edilen insan hakları, ortak sahip olunan insan onurunu, insanın değerini ve insanın olanaklarını korumak için herkese hiçbir ayrım gözetmeksizin sağlanmalıdır. İnsan onurunun korunması ifadesi, yalnızca bütün insanların sahip olması beklenen hakları işaret etmekle kalmamakta aynı zamanda insan haklarının korunması yolunda yalnızca devlet yurttaş ilişkisini değil, yapıp ettikleriyle aynı türün üyesi olan her insanın "*hem muamele etme hem de muamele görme*" bakımından sorumluluğunun bulunduğuna işaret etmektedir (Kuçuradi, 2018, s. 199). Tarihsel insan hakları sınıflandırmalarına bakıldığında Shue ve Kuçuradi'nin aksine emeklilik hakkı, sendika hakkı, örgütlenme hakkı gibi farklı grup, kişi, yurttaş haklarının temel insan hakları adı altında ele alındığı görülmektedir. Bu açıdan Kuçuradi ve Shue bu türden hakları öncelikle, diğer türden haklardan (yurttaşlık hakları, grup hakları vb.) ayırarak temel insan haklarının hangi hakları açıkladığına ilişkin bir görüş sunmaktadır.

Kuçuradi 'nin insan hakları kavrayışında, insan hakları ya da başka bir ifadeyle temel hakları iki grupta ele alınmaktadır. Bunlar a) insanın olanaklarını gerçekleştirmesi ile doğrudan doğruya bağlantılı olanlar ve b) insanın olanaklarını gerçekleştirmesi ile doğrudan bağlantılı olmayan fakat gerçekleştirmesi için gerekli bazı ön koşullardır (2018, s. 4-5). Doğrudan bağlantılı olma ifadesi, doğrudan etkilememe, engel olmama anlamında kullanılmaktadır. Bu türden hakları Kuçuradi: Yaşama hakkı, düşünce özgürlüğü, kimsenin köle edilmemesi, tutsak olarak tutulmaması ya da kimseye işkence edilmemesi gibi haklarla örneklendirmiştir (2018, s. 59). Kişi güvenliğine yönelik istemler olarak da adlandırılan bu haklarda yapılacak şey, yalnızca çiğnenmemesi, saygı duyulması ve eğer çiğnenirse devletin organlarınca gerekli düzenlemelerin yapılarak diğer herkes tarafından korunmasının yeniden sağlanmasıdır (Kuçuradi, 2018, s. 60).

Bir diğer temel hak grubu olan ve bazı ön koşulları dile getiren haklar ise, ise kişinin güvenliğine ilişkin istemler gibi direkt olarak kişilerin öyle eylemde bulunmaları ile değil, ülkelerin yasal ve siyasal düzenlemeleriyle ilişkilidir. Bazı ön koşullar sağlandığında ancak kişiler bu haklara ulaşabilmektedir. Bu haklara Kuçuradi: Eğitim, sağlık, barınma, beslenme ve çalışma hakkı gibi hakları dâhil etmiştir (2018, s. 58). Kuçuradi, bu türden hakların haricinde ekonomik, sosyal ya da siyasal haklar olarak uluslararası belgelerde ya

da anayasalarda geçen emeklilik hakkı, asgari ücret, sendika kurma hakkı gibi hakları temel haklara dâhil etmemektedir. Fakat bu hakların bazı temel haklarla arasındaki ilişkinin kurulması ve ekonomik, sosyal ve siyasal hakların ülkenin tüm yurttaşları için eşit sağlanması koşulunda ilgili olan barınma, beslenme ve eğitim hakkı gibi temel hakların sağlanabileceği vurgulanmaktadır (Kuçuradi, 2018, s. 46).

Shue'nun insan hakları kavrayışı ise, insanın değeri ya da insanın onuru gibi tanımlamalardan ziyade daha çok insanın öteki haklardan yararlanabilmeleri için öncelikli olarak kavuşmaları gereken haklar üzerinden temellendirilmektedir (Yavlal Gedik, 1999, s. 27). Hakkın tanımını ise şöyle ifade eder *"hak, haklı bir istemin akla uygun temelidir"* [3] (Shue, 1980, s. 13). Shue da Kuçuradi'ye benzer görüşle, "*bir hakkın özü o hak neyin hakkıysa o dur"* demektedir (1980, s. 15). Yani bir hakkın hakkına sahip olmak türünden bir durum mümkün değildir. Bu doğrultuda temel haklar ayrımı yapan Shue'ya göre; temel haklar a) güvenlik hakları b) varlığını sürdürme hakları ve c) bazı türden özgürlük hakları (Katılım ve hareket özgürlüğü) olarak ayrılmaktadır (1980, s. 86).

Shue'nun güvenlik hakkı ile ifade ettiği haklar: İşkence görmeme, saldırıya uğramama gibi temel kişi güvenliğine ilişkin haklardır. Varlığını sürdürme hakkı ise, temiz içme suyuna erişme, asgari düzeyde barınma, koruyucu halk sağlığı gibi koşulları içeren haklardır (Shue, 1980, s. 23). Özgürlük hakları içinde yer alan katılım hakkı daha çok sosyal politikalar gibi kişilerin haklarını korumaları yönünde sunulacak programlara yönelik durumlara katılımı işaret ederken; hareket özgürlüğü ise, kişinin bedeninin ya da bedeninin bir bölümüne kısıtlama getirilmemesi (Kalıcı sokağa çıkma yasağı getirilmesi, iplerle vücudunun bazı kısımlarının bağlanması ya da deli gömleği giydirilmesi, keyfi tutuklanması gibi durumların olmaması) olarak açıklamıştır (1980, s. 78). Shue'ya göre temel hakların ayırt edici özelliği, bu haklar gerçekleşmeden diğer türden haklardan gerçekten yararlanmanın mümkün olmayışıdır. Bu hakların korunmadığı durumda, kişinin yalnızca bu hakların ihlal edilme ihtimali nedeniyle yaşayabileceği korkunun bile

[3] Henry Shue bu noktada akla uygun istemlerin neler olduğuna ya da haklılığın yeterlilik koşullarına ilişkin bir açıklama getirmemiştir. Henry Shue'nun temel haklar görüşünü İoanna Kuçuradi 'nin değer görüşüyle birlikte ele alarak temellendiren çalışma için: Ayrıntılı bilgi için bkz. Nermin Yavlal Gedik, "Felsefe Açısından İnsan Hakları Belgeleri" https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=iCZrueLttT-HIvGaPPJvwA&no=iCZrueLttT-HIvGaPPJvwA (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

diğer haklara erişimi konusunda bir kısıt olduğunu ifade etmektedir (1980, s. 26). Örneğin kişinin güvenliğine, bedensel bütünlüğüne odaklanan haklar bir temel haktır çünkü kişiler herhangi bir hakkı talep ettiklerinde, güvenliklerine yönelik tehditlere maruz bırakılıyorlarsa; söz konusu maruz bırakılma durumuna yönelik tehlikenin ortadan kaldırılması gereklidir çünkü kaldırılmadığı durumda temel olsun ya da olmasın diğer hakların gerçekleşmesi mümkün değildir. Herhangi bir durumda gerçekleşmiş olsa bile bu durum hakların korunduğunu değil rastlantısal olarak o anda kişi güvenliğinin ihlal edilmediği durumunu işaret etmektedir (1980, s. 22).

Shue'nun temel haklar ayrımında önem arz eden bir diğer nokta ise; hakların yalnızca hak olarak kullanılabilmesi için rastlantısal olarak yaşatılması dışında doğrudan hak olduğu için yaşanabilmesi için, yalnızca o hakkın ilgisi olan ödevi değil, üç ayrı ödevi yerine getirmek gerektiğidir (Yavlal Gedik, 1999, s. 33). Burada Shue özellikle hakların yalnızca ilan edilmesi ve tanınmasının yeterli olmadığı bir hakkın yaşatılabilmesi için tüm toplum tarafından güvence altına alınmasının muhakkak gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Şahin Taşğın, 2017, s. 232). Bu bakımdan Shue'nun temel haklar kavrayışında mühim olan ödevler konusunda varlığını sürdürme hakkına ilişkin olan ödevler şu şekilde sıralanmaktadır: "*Yoksunluktan kaçınma ödevleri, yoksunluktan korunma ödevleri ve yoksun bırakılmış olanlara yardım ödevleri"* (1980, s. 52). Shue, sözünü ettiği üç ayrı ödevin aynı kişiler ya da aynı kurumlar tarafından sağlanmasının zorunlu olmadığını böylelikle "*hakların onurlandırılabilmesi"* için ödevlerin de toplumun kurumlarınca dağıtılarak üç ödevin sağlanabilmesinin olasılığını artırdığını eklemektedir (1980, s. 52).

Böylelikle, Kuçuradi'nin dolaylı korunan haklar olarak ele aldığı, Shue'nun ise varlığını sürdürme hakları olarak tanımladığı: Güvenlik, beslenme, barınma, sağlık ve eğitim hakkı[4] gibi temel insan haklarının ihlalinin, bu çalışmanın ana konusunu oluşturan yoksulluk nedeniyle oluşabileceği açıkça görünür olduğundan, yoksulluğu insan hakları perspektifiyle değerlendirme gereği açığa çıkmıştır.

[4] Eğitim hakkı, Henry Shue'nun insan hakları kavramsallaştırmasında bir temel hak niteliği taşımasa da Henry Shue'nun yöntemiyle eğitim hakkının neden bir temel hak niteliği taşıdığı görüşünü savunan bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nermin Yavlal Gedik, "Felsefe Açısından İnsan Hakları Belgeleri" https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=iCZrueLttT-HIvGaPPJvwA&no=iCZrueLttT-HIvGaPPJvwA (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

2.2.3 İnsan hakları ihlali odağında yoksulluk

Ekonomik yönden kaynaklara ulaşamama durumu, hem ulusal ve hem de uluslararası belgelerde tanınan güvenlik, barınma, sağlık, beslenme ve eğitim haklarından mahrum kalınmasına zemin hazırlamakta (Söylemez, 2013, s. 74); kişilerin yapabilirliklerinden mahrum kalmalarıyla içinde bulundukları durumdan sıyrılmaları için herhangi bir alan bırakılmadığından bireyleri hak ihlallerine açık hale getirmektedir. Yapabilirliklerin geliştirilmesi için uygun şartları hazırlamak insanın gelişiminin sağlanması amacıyla gerekliyse (Sen, 2004, s. 38), hangi sebeple olursa olsun insanların bu durumlardan uzakta bırakılması ve insansal olanaklarının gerçekleştirilebilecekleri uygun koşulların sağlanmaması kişileri hak ihlallerine karşı açık hale getirmektedir.

Ekonomik ilişkiler ağı ile yaşamsal süreçlerin yerine getirildiği dünyada bu bakımdan yoksulluk açıkça insan hakkı ihlaliyle bağlantılıdır. Bu bağ, yalnızca eğitim ihtiyaçlarının karşılanamaması, sağlığa erişimin kısıtlı olması ya da barınma problemleriyle de kendini göstermemektedir üstelik.

Bu konuya Charles Bukowski (1995)'nin Ekmek Arası romanından bir alıntıyla örnek vermek yerinde olacaktır: *"Yoksulları kobay olarak kullanıp, yöntem başarılı olursa zenginlere uyguluyorlardı. Yöntem başarılı olmamışsa başka yöntemlerin denenebileceği başka yoksullar vardı*" (Bukowski, 1995, s. 104).

Yukarıdaki alıntı göstermektedir ki Kuçuradi'nin ifade ettiği kişilerin bedensel bütünlüğünün korunması, zarar vermeme, dokunmama gibi doğrudan bir temel hak niteliği taşıyan haklar dahi, yoksulluk nedeniyle kişilerin kendi rızaları olması gerekçesiyle ihlal edilebilmektedir (2018, s.5). Kabul edilesi olmayan, hayatta böyle şeylerin olduğu ve yalnızca romanlarda saklı kalmadığıdır. Oysa Herbert J. Gans'a göre de bu örnekte olduğu gibi yoksullar toplumda; sağlık sisteminde daha iyi ilaçlar elde edebilmek için denek olarak kullanılmakta, kimsenin yapmak istemeyeceği bayağı işleri yapmakta ve bazı suçlar için ilk akla getirilecek suçlular olarak tanımlanmaktadır (Gans, 1971, s. 22). Toplumda yaşadığı yoksulluk sebebiyle hak ihlallerine açık hale gelen yoksulların, bazı kesimlerce daha önce de ifade edildiği gibi bir vicdani yükümlülüğü yerine getirme, dini inançlar gereği sevap kazanma, toplumda diğer kesimler için yardımsever olduğu vurgusuyla saygınlık kazanma ya da klientalist ve patronaj ilişkiler

ağında birilerinin iktidarda olma nesnesi haline getirildiği görülmektedir. Bu bakımdan kişilerin yoksunluktan korunmasının sağlanması ve temel haklarına kavuşabilmeleri, yoksulların çeşitli şekillerde özne olma durumlarından sıyrılarak nesneleştirilmelerine engel olmak için de gereklidir.

Yoksulluk geliştirilmesi muhtemel yapabilirliklerden yoksunluk olarak ele alındığında (Sen, 2004, s. 36); insan hakkı ihlallerinin kişilerin insansal olanaklarının, insanın değer ve onurunun korunamaması olduğu fark edildiğinde (Kuçuradi, 2018, s.3); Shue ve Kuçuradi'nin temel hak olarak ifade ettiği hakların korunamaması durumu yoksullukla insan hakları arasındaki ayrılmaz bağı görünür kılmaktadır. Yoksulluğa bakışın insan hakları çerçevesinde olmasının zorunluluğu, çeşitli yapabilirliklerinden yoksun kalan bireyin, bu yapabilirliklerinin bir temel hakkı işaret edip etmiyor olmasıyla yakından ilişkilidir. Birey, temel haklarından olan beslenme ihtiyacını yoksulluk nedeniyle karşılayamadığında bu hakkın yerine getirilmesi bireyin yalnızca kendisiyle ilgili değil, Shue'nun belirttiği üzere tüm toplumca sağlanması beklenen üç ayrı ödevin de yerine getirilmesiyle ilgilidir (1980, s. 52). Bu nedenle, psikolojik, sosyolojik, tarihsel, politik ve felsefi yanıyla yoksulluk durumunun insan haklarıyla bağlantısının kurulması gereği; yalnızca kişilere bazı dönemlerde sağlanacak desteklerle vicdani yükümlülüğü yerine getirme, devletlerin bir kısım görevlerini icra etmesi ya da çeşitli sivil çalışmaların bir ürünü olarak sağlanmasıyla mümkün görünmemektedir.

İnsan hakları ile yoksulluk ilişkisi belirlendikten sonra, üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise Kuçuradi'nin dolaylı korunan hakları ve sosyal, siyasal, ekonomik haklar olarak adlandırdığı yurttaşlık haklarını koruma ve sınırlarını belirleme konusunda devletlere düşen görevlerdir. Daha önce de aktarıldığı üzere bu türden hakların korunması ve sınırları ancak devletler tarafından sağlanabilmektedir (2018, s.47). Öte yandan, Shue'nun da dediği üzere bu hakların korunmasında devletin kurum ve kuruluşlarının gerekli ödevleri bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle devlet; eğitim, sosyal güvenlik, sağlık ve sosyal hizmet kurumları aracılığıyla dolaylı korunan hakların yerine getirilmesinden ve bu haklarla ilişkisi bulunan hakların sınırının belirlenmesiyle hakların korunmasından sorumludur. Bu kurumlardan bilhassa yoksullukla ilişkisi bulunan sosyal hizmet kurumlarının sunduğu hizmetlerin öznesi olan dezavantajlı kesimlerin, insan haklarının korunması açısından ek koruma tedbirlerine ihtiyaçları bulunduğu da açıktır

(Şahin Taşğın, 2017, s.238). Konuyla ilgisi bakımından son olarak değinmek gerekir ki, insan hakları ve yoksulluk ilişkisi açıkça kavrandıktan sonra, sosyal hizmetlere ilişkin yürütülen faaliyetlerin neden piyasaya değil de devlete bir sorumluluk yüklediği sorusunun cevabı da yanıt bulmuş olmaktadır (Şahin Taşğın, 2017, s. 244). Çünkü bu soru yanıt bulmadığında görüldüğü üzere yoksulluğa ilişkin fikir birliği sağlanamamakta, yoksulluk sosyal çevre desteği, piyasa ve öteki kurumlar aracılığıyla önüne geçilmesi gereken bir durum olarak görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde aktarılan bilgiler ışığında fark edilen şey, yoksulluğun ne olduğuna ilişkin fikir birliğinin olmayışı ve bu durumların ise, yoksullukla mücadeleyi doğrudan etkiliyor oluşudur.

2.3 Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Belgelerde Yoksulluk

Hakların uluslararası ya da ulusal belgelerde yer almasıyla yasal olarak güvence altına alınmasının o hakka doğrudan saygı duyulmasını sağlayamadığının altını çizmek gereklidir. Shue bu durumu şu şekilde aktarır *"Bir hakkın ilanı, o hakkın yerine getirilmesi anlamına gelmez, nasıl ki bir uçuş tarifesi uçuş anlamına gelmiyorsa; duyuru, ard arda sıralanan bazı hakların korunması ve sağlanması yönünde ilk adım olabilir de olmayabilir de"* (1980, s. 15). Fakat bir ülkede yurttaşların yararlanabileceği asgari koşulların ya da insan haklarının uluslararası ve ulusal belgelerde yer alması; haklara saygı duyulması, korunması ve çiğnenmemesini herkesten talep edebilmek ve yasal güvence oluşturmak açısından gereklidir (Kuçuradi, 2018, s.59). Bu bakımdan çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları belgelerinde yoksulluk sorununun varlığının önlenmesine ilişkin koruma ve önleme durumlarını doğrudan ya da dolaylı olarak düzenleyen hükümleri barındıran bazı sözleşmelere yer verilmiştir.

2.3.1 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

1945 yılında yayımlanan BM Antlaşması içinde barışın dünya düzeyinde sağlanmasını ve insan haklarını içeren bazı hükümler bulunsa da, somut birtakım açıklamaları olmaması bakımından ayrıca bir insan hakları bildirgesi hazırlanması gereği duyulmuştur (Kapani, 1987, s. 70). Bu nedenle, görevlendirilen BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan İHEB, BM üyesi 48 ülkenin evet oyu vermesi sonucunda 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiştir.

Önsöz ve 30 maddeden oluşan İHEB ile insan hakları uluslararası alanda daha görünür olmuş ve söz konusu haklar uzlaşıyla bir otorite kazanmıştır. Bildirgenin anayasalarda bulunan insan hakları ve özgürlüklerini geniş biçimde ele aldığı ve aynı zamanda sosyal ve ekonomik haklardan da söz ettiği görülmektedir. Bugün halen, insan haklarına ilişkin en önemli metinlerden sayılan Bildirgenin, oylama sonucunda kabul edilen bir karar olması nedeniyle tavsiye niteliği bulunduğundan hukuken bir bağlayıcılığı ve yaptırımı bulunmasa da içinde barındırdığı ideal prensipler açısından itici bir gücü bulunmakta, demokratik anayasalar tarafından ise benimsendiği görülmektedir (Yuvalı, 2017, s. 124).

Bildirge incelendiğinde başlangıç kısmında "*Üye Devletlerin, Birleşmiş Milletlerle işbirliği içinde, insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel olarak saygı görmesi ve gözetilmesini sağlamayı taahhüt ettiklerini"* ifadesiyle devletlere söz konusu Bildirgede geçen hakları koruma ve geliştirme konusunda birtakım sorumluluklar yüklendiği görülmektedir. Bildirgenin 1. maddesi "*Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdan sahibidirler; birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar"* ifadesiyle açıklanmıştır. Böylece insanlık ailesine mensup tüm bireylerin "*birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmaları"* cümlesi, yalnızca devlet tarafından ve devlete karşı korunan bireysel hakları değil, kişilerin toplumda birbirlerine yaklaşımlarının da nasıl olması gerektiğini içeren ilkeleri gündeme getirmiştir (Kuçuradi, 2018, s.71). Bu bakımdan daha önce yayımlanan hiçbir belgede olmayan önemli bir noktaya işaret edilmiş olunduğu görülmektedir.

Bildirgenin 2. maddesinde kimsenin cinsiyet, ırk, toplumsal köken, siyasal ya da başka kanaat ve din gibi farklılıklar nedeniyle herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın Bildirgede geçen tüm hak ve özgürlüklere sahip olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca Bildirge, tüm metin boyunca sıklıkla geçen "*herkes*" "*tüm insanlar*" ve "*hiçbir ayrım gözetilmeksizin*" ifadeleriyle de yalnızca üye devletlerde yaşayan kimseleri değil, insan olan herkes için sağlanması gereken hakları açıklaması bakımından önemlidir.

Çalışmanın sınırlılığı gereği yoksulluk olgusuyla doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı olan maddelere dikkat edildiğinde, Bildirgenin 3. maddesinde geçen "*Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır"* ifadesinin önemli olduğu görülmektedir. Bu maddenin Kuçuradi'nin "*insanın olanaklarını gerçekleştirmesi ile doğrudan doğruya*

bağlantılı olanlar", Shue'nun ise "*güvenlik hakkı*" olarak sınıflandırdığı temel insan haklarını içerdiği görülmektedir. Sözü edilen hakların yerine getirilmeyişi, doğrudan kişinin yaşamını sürdürmesine engel olacağından yapabilirlik yaklaşımı dolayısıyla da kişilerin tüm yapabilirliklerinden yoksun bırakılması ve yoksulluğa ilişkin birçok durumu içinde barındıran bir sorun olması gerçeği açığa çıkmaktadır. İHEB'in 3, 4, 5 ve 12. maddelerinde de Kuçuradi'nin sınıflandırmasında "*doğrudan korunan haklara*" tekabül eden benzer türden haklara yer verildiği görülmektedir.

Öte yandan mutlak ve göreli olarak ele alınan yoksulluğun toplumsal eşitsizlikler ve sosyal dışlanma gibi nedenlerle de var olduğu hatırlandığında, Bildirgenin 7. maddesinde geçen *"Herkesin bu Bildiriye aykırı her türlü ayrım gözetici işlemlere ve ayrım kışkırtıcılığına karşı eşit korunma hakkı vardır"* ifadesinin yoksullukla ilişkisi kurulmaktadır. Çünkü kişilerin herhangi bir yönden ayrımcılığa maruz kalması nedeniyle haklarından yararlanamayanların yoksunluk ve yoksulluk sorunuyla karşılaşabileceği açıktır.

Bildirge genel olarak ele alındığında ilk 22 maddesinde işkence yasağı, kölelik yasağı, kanun önünde eşitlik, inanç özgürlüğü gibi insanın kişiliğine ve siyasal özgürlüklerine yönelik hakların açıklandığı ardından bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına ise 22-26. maddeleri arasında yer verildiği gözlenmektedir (Kapani, 1987, s. 24). Bu doğrultuda örneğin 22. maddede, toplumsal güvenlik hakkından, insan onuru ve kişi özgürlüğünün geliştirilmesi için ulusal ve uluslararası alanda çaba sarf edilmesi gerekliliğine yer verilmiştir (İHEB, 22. Madde). Bildirgenin 22 ve 28. maddelerinde Kuçuradi'nin yurttaşlık hakları olarak ele aldığı haklardan söz edildiği görülmektedir. Bu bakımdan bu maddeler aracılığıyla ifade edilen hakların, temel insan hakları değil kişi hakları olduğu ve devletler tarafından düzenlenmesi ve herkese eşit sağlanması gerektiği vurgusunu yapmak önemlidir. Bildirgenin 23, 25 ve 26. maddelerinde ise, adil ve elverişli çalışma koşullarının sağlanması, eşit ücrete sahip olunması, anne ve çocuğun özel yardım görmesi haklarından söz edildiği görülmektedir. Bu kapsamda doğrudan yoksullukla bağlantılı olan ve devletler tarafından düzenlenmesi gereken sosyal hizmetlere yapılan vurgu ise aşağıdaki cümleler aracılığıyla aktarılmıştır.

> Herkesin, gerek kendisi gerek ailesi için yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetler de dâhil olmak üzere, sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık veya geçim olanaklarından kendi iradesi dışında yoksun bırakacak başka durumlarda güvenliğe hakkı vardır (İHEB, 25. Madde 1. Bent).

İHEB'in 25. maddesinin de Kuçuradi'nin yurttaşlık hakları olarak ele aldığı ve ülkelerin yasal ve siyasal düzenlemeleriyle yakından ilişkili olan hakları içerdiği görülmektedir. Ayrıca bu koşulların sağlanması, temel hakların gerçekleşmesi için gerekli ön koşulların sağlanmasıyla ulaşılan "*dolaylı korunan hakları*" da yakından ilgilendirmektedir. Çünkü gerekli düzenlemeler tüm yurttaşlar için eşit sağlanmadığında ve sınırları belirlenmediğinde kişilerin çalışma, güvenlik, eğitim vb. haklarının yerine getirilmesi de tehlikeye düşmektedir. Yoksulluk ile bağlantısı bakımından bir diğer hak ise, İHEB' in 26. maddesinde tanımlanan "*eğitim hakkı*" ile ilgilidir. Kişilerin eşit ve adil eğitim olanaklarından yararlanmasından mahrum bırakılması, kuşaklar arası aktarımı bulunan bir yoksulluk halini işaret etmekte, hem kültürel hem sosyal hem de ekonomik yönden yaşanacak hak ihlallerini doğuran bir sonuca varılmasına neden olmaktadır. Bildirge, bu bakımdan eğitim hakkının ilköğretim açısından zorunlu olduğu ve temel eğitim aşamalarında ücretsiz eğitim hakkının bulunduğunun da altını çizmiştir. Bildirgenin 29 ve 30. maddeleriyle ise, kişilerin topluma olan ödevleri açıklanarak, sözü edilen hak ve özgürlüklerinin sınırları belirlenmiş ve Bildirgede yer alan hiçbir hakkın, öteki hakları engelleyecek türden bir eylemi içermesine yol açacak şekilde yorumlanmayacağına vurgu yapılmıştır.

Bildirgede yoksulluk çerçevesinden yorumlandığında, insan haklarının bütüncül olarak ele alınması, yoksulluğun çok boyutluluğuna dolayısıyla doğrudan sosyal yardım uygulamalarının çok daha ötesinde yoksulluktan kurtulmanın, insan haklarının korunması koşuluyla mümkün olduğunu görünür kılmaktadır. İHEB aracılığıyla, devletlerin yerine getirme ve geliştirme zorunluluğu bulunan yükümlülükleri vurgulanmış bu bakımdan yoksullukla insan hakları arasındaki ayrılmaz bağın da görünür olmasına olanak

sağlanmıştır (Wolfgang Bedenek, 2006, s. 354). İHEB'den Türk hukuku da içinde bulunulan dönemlere göre farklı yoğunluklarda etkilemiştir. [5]

2.3.2 1976 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

İHEB'in kabul edilmesinin ardından insan haklarına ilişkin uluslararası alanda birçok sözleşme imzalanmıştır. İlki ikiz sözleşmeler olarak geçen 1976 KSHS ve 1976 ESKHS'dir. 1966 yılında kabul edilen sözleşeme, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Kişisel ve siyasal hakların varoluş serüveni daha çok yüzyıllar süren mücadelelerin ürünü iken, ESKHS'de bahsi geçen hakların birçoğu ilk defa uluslararası alanda ortaya çıktığı görülmektedir (Algan, 2006, s. 269). ESKHS ile İHEB'de yalnızca altı madde içinde yer alan sosyal, ekonomik ve kültürel haklara açıklayıcı ve geniş tanımlamalar getirilmesi amaçlanmıştır (Kapani, 1987, s. 33). Bahsi geçen haklara yönelik uluslararası düzeyde hazırlanan diğer belge ve sözleşmelere; Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası ve ondan temel alınarak hazırlanan sözleşmeler ve bölgesel ölçekte hazırlanan ASŞ, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi, Amsterdam Antlaşması gibi belgeler örnek verilebilmektedir (Yuvalı, 2017, s. 125).

ESKHS, 16 Aralık 1966 tarihinde 2200 A sayılı BM Genel Kurulu kararıyla kabul edilip, imza, onay ve katılıma açılmış, 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, onay belgelerini 23 Eylül 2003 tarihinde BM Genel Sekreterliği'ne tevdi etmiş ve 27. madde uyarınca 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren Türkiye'de yürürlüğe girmiştir (İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2023). Türkiye, ESKHS'den doğan yükümlülüklerini, BM Şartı ile belirlenen yükümlülüklere uygun olarak yerine getireceğini, sözleşmenin hükümlerinin sadece Türkiye'nin diplomatik ilişkisinin bulunduğu taraf devletlere yönelik uygulanacağını ifade eden üç beyanda bulunmuştur (İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2023). Ayrıca Türkiye, sözleşmede geçen bazı maddelere yönelik çekince koymuştur. Sözleşme'nin çekince

[5] Çalışmanın sınırlılığı gereği 2011-2021 yılları arasında uygulanan sosyal yardımlar ele alındığından, Bildirgenin kabul edildiği yıl geçerli olan 1924 Anayasası ve sonrasında 1961 ve 1982 anayasaları başta olmak üzere Türkiye'nin iç hukukunu etkileyen diğer gelişmelerden metin içerisinde bahsedilememiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Mustafa Mert Alpbaz, Türkiye'de İç Ve Dış Politika Tartışmalarına Kaynaklık Eden Bir Belge Olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Ve Anayasa Mahkemesi Kararları: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İle Karşılaştırmalı Bir İnceleme" (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

konulan maddelerine çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer verilecektir. ESKHS başlangıç ve 31 maddeden oluşmaktadır. Sözleşme, "*korku ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne sahip özgür insan ülküsüne ancak, herkesin kişisel ve siyasal haklarının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından yararlanabileceği şartların yaratılması ile ulaşılabileceğini kabul ederek"* ifadesiyle BM Antlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca tüm insanların sahip olduğu onur, eşit ve ayrılmaz haklarını tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelini oluşturduğunu ifade ederek başlamaktadır.

Sözleşmenin başlangıç bölümü yalnızca hakların tanınması değil, aynı zamanda korunması gerekliliğinin temellendirilmesi bakımından önemlidir. Sözleşmede bahsi geçen hakların, tek tek kişiler olarak insanların niteliğindeki onurdan kaynaklandığının farkında olunduğu ifade edilmiş, başkalarına ve üyesi olunan topluluğa karşı bir ödevi olarak bireyin, bu sözleşmede tanınan hakların geliştirilip gözetilmesi için çaba gösterme sorumluluğunun öneminin kavranması konusunda bu sözleşmeye taraf olan devletlerin uzlaştığı ifade edilmiştir.

Beş bölümden oluşan sözleşmenin; birinci bölümünde kişilerin kendi kaderlerini tayin edebilmelerine yönelik haklardan, ikinci bölümde ayrımcılığa ilişkin korunma taahhüdünden, kadınlar ve erkeklerin eşit olarak söz konusu haklardan yararlanacağından, üçüncü bölümde çalışma hakkı, çalışma koşulları ve sendikal faaliyetlerden, evlenme ve açlıktan korunma haklarından bahsedilmektedir. Dördüncü bölümde sözleşmede tanınan haklara devletlerce saygı gösterilmesi konularına ve Konseye ilişkin işlemlere yer verilmiştir. Beşinci bölüm ise sözleşmeye ilişkin usullerin nasıl işletileceğine açıklık getirilmiştir.

ESKHS'nin 6, 7, 11, 12 ve 13. maddeleri yoksulluk sorunu ile doğrudan bağlantı kurulabilecek hükümleri içermektedir. Örneğin 6. Madde şöyle açıklanmıştır:

> Bu Sözleşme 'ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir (ESKHS, 6. Madde).

Sözleşmenin 6. maddesi yalnızca çalışma hakkı değil; çalışma hakkının korunması ve gözetilmesi, uygun istihdam ve üretim koşullarının sağlanmasına yönelik politika ve tekniklerin gerekliliğini de içermektedir. Sözleşmenin ilgili maddesi ele alındığında, bireyin çalışma hakkı vurgusu ve bu vurgunun yanı sıra devletler tarafından *"istihdam sağlanmaya yönelik politika ve teknikleri"* içeren tedbirler söylemi önem arz etmektedir.

Sözleşmenin 6. maddesi ise yine çalışma koşullarının düzenlenmesine ilişkindir. İlgili maddenin (ii) bendinde kullanılan *"Bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi"* ifadesi kişilerin herhangi bir gelire sahip olmasının onlara insanca yaşam olanağı sunuluyor olduğu anlamına gelmediğine dikkat çekmektedir. İdeal koşullara ancak çalışma hakkının diğer korunma türleriyle desteklenmesiyle ulaşılabileceğinin açıklanması bakımından dikkat çekicidir.

Sözleşmenin 11. maddesinde açlıktan kurtulma hakkı ve birlikteliğinde bazı koşullar açıklanarak tanımlanmıştır. 11. maddede kişilerin açlıktan kurtulma hakkının varlığı ile birlikte, sağlıklı beslenme koşullarına ilişkin bazı gereklilikler ve dünyada var olan tüm besin maddelerinin özgürce ve adil bir şekilde dağıtımı için çabalanması konusunda devletlere sorumluluk yüklenmiştir. Çünkü bilinmektedir ki, yalnızca beslenme değil sağlıklı beslenme ancak insan onurunu zedelemeyecek ve hak ihlaline neden olmayacak koşulların oluşmasını sağlamaktadır.

Sözleşmenin 12. maddesi kişilerin fiziksel ve zihinsel sağlıklarını en üst düzeyde kullanabilmelerine yönelik haklarının bulunduğunu ve bu bakımdan salgın, hastalık, çocuk ölümleri gibi konularda devletin önlem ve tedbir alacağı taahhüdünden bahsetmektedir. Sözleşmenin 13. maddesinde ise, eğitim hakkının detaylıca aktarılmasıyla ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olması ve her düzeyde sunulacak eğitimin yeterli bir burs sistemiyle desteklenmesi konularına değinilmektedir. Eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik haklarının detaylandırılmasıyla tüm sözü edilen haklara ilişkin farkındalığın artırılması ve devletlere sorumluluk yüklenmesi sağlanmıştır.

Sözleşmenin 13. maddesinin 3 ve 4. paragraflarına Türkiye tarafından *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 3, 14 ve 42. Maddeleri çerçevesince*" (İnsan Hakları Hukuku

Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2023) Mustafa Kemal Atatürk'ün İlke ve İnkılaplarına karşıt görüş içerebilecek eğitim kurma özgürlüğü bakımından kullanılmaması açısından 1 adet çekince konulmuştur.

Çekincelerin bulunduğu paragraflara aşağıda yer verilmiştir.

> Bu Sözleşme' ye Taraf Devletler, ana-babaların veya -bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler (ESKHS, 13. Madde).
>
> Bu maddenin hiç bir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır (ESKHS, 13. Madde).

Ayrıca Türkiye, BM Antlaşması çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak bu Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getireceğini, Sözleşmenin yaptırımlarının ise ancak Türkiye'nin diplomatik ilişkisi bulunduğu taraf devletlere karşı uygulayacağını, yasal ve idari düzenin yürürlükte olduğu ülke sınırları itibarıyla onaylandığını içeren üç beyanda bulunmuştur. Sözleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tek bir belgede ve uluslararası alanda ifade edilmesi ve en geniş biçimde düzenlenmiş olması nedeniyle önemlidir. Türkiye ESKHS'ye taraf olması itibarıyla "*4817 Sayılı İş Kanunu*", "*6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu*", "*2022 Sayılı Kanun*", "*İlköğretim ve Eğitim Kanunu*", "*Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Kredi Verilmesine İlişkin Kanun*" gibi Kanunlarla iç hukukunda Sözleşmede güvenceye alınan haklara yönelik mevzuat düzenlemesinde bulunmuştur. Sözleşmede belirlenen haklara ilişkin düzenlemelerin belirsizliği, devletlerin sözleşmede ismi geçen haklara ilişkin yükümlülüklerinin belirli ve hızlıca doğuracak nitelikte olmaması, en önemlisi ise etkili bir denetim ve yaptırım mekanizmasının hazırlanmamış olması gibi çok temel özellikler yönünden uluslararası ve

ulusal düzeyde yeterli gelişim sağlanamadığı açısından eleştirilmektedir (Algan, 2006, s. 268). Fakat kişilerin söz konusu haklarının devletler tarafından tanınması bakımından Sözleşmenin öneminin büyük olduğunu tekrar vurgulamak gerekmektedir.

2.3.2.1 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR)

ESKHS'nin denetimden sorumlu organı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesidir (CESCR). Sözleşmenin dördüncü bölümünde BM Ekonomik ve Sosyal Konseyine (ECOSOC) verilen izleme görevini yerine getirmek amacıyla kurulan CESCR, 18 bağımsız uzmandan oluşmaktadır. Devletler sözleşmeyi kabul ettikten sonraki iki yıl içinde bir ve sonraki yıllarda ise her beş yılda bir, komiteye hakların ülkelerinde nasıl uygulandığına ilişkin rapor sunmakla yükümlüdür. CESCR ise, Sözleşmeye taraf olan devletlerle yapıcı bir diyalog geliştirilerek sözleşmenin normlarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemekte ve uygulanma koşullarının iyileştirilmesine yönelik "genel yorumlar" adı altında geribildirimde bulunmaktır (OHCHR, 2023). Böylelikle, haklara ilişkin uluslararası gelişim sağlanması hedeflenmektedir (Kapani, 1987, s. 55). Bu kapsamda CESCR tarafından 26 genel yorum yayımlanmıştır.

Temel insan haklarından olan yeterli beslenme ve su hakkına ilişkin yayımlanan genel yorumlarda ilk dikkat çekici unsur, her iki genel yorumda da söz konusu hakkın, "*diğer insan haklarının gerçekleşmesinin ön koşulu"* olduğuna ilişkin vurgudur (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 15 No'lu Genel Yorum, 2002, 1. Madde). Bu vurgunun Shue ve Kuçuradi'nin temel insan hakları ayrımıyla doğrudan örtüştüğü ve bir temel hak niteliğinde vurgulandığını hatırlamak bu noktada önem arz etmektedir. Çünkü bilinmektedir ki, su hakkı kişilerin doğrudan biyolojilerini etkileyen ve karşılanamadığında ölümle sonuçlanan bir unsur olmasıyla birlikte, yemek hazırlama, ev içi hijyen ve besin temizliği konularında da ana rol oynamaktadır. Yeterli beslenme hakkının da bireylerin yaşamını doğrudan etkileyen ve biyolojik ve psikolojik sağlıklarıyla doğrudan bağlantılı bir temel hak olduğu açıktır (CESCR 12 No'lu Genel Yorum, 1999).

Yeterli Beslenme Hakkına ilişkin 12 No'lu Genel Yorumun 4. maddesinde beslenme hakkı şu şekilde aktarılmaktadır:

> Komite, yeterli beslenme hakkının doğuştan sahip olunan insan onuruyla doğrudan ayrılmaz bir bağı olduğunu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde geçen diğer insan haklarının yerine getirilebilmesi adına vazgeçilmez olduğunu kabul etmektedir. Yeterli beslenme hakkının sağlanması hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sağlanacak yeterli ekonomik, çevresel ve sosyal politikaların gerçekleştirilesi için sağlanan sosyal adaletten ayrı düşünülemez (CESCR, 12 No'lu Genel Yorum, 1999, 4. Madde).

Söz konusu genel yorumların her ikisinde de, hakların yaşatılmasında herhangi bir ayrım gözetilmeksizin herkesçe ulaşılabilir standartlara kavuşulmasının zorunluluğu, sağlanan su ve yeterli besinlerin her türlü kimyasal ve mikroorganizmadan arındırılmış olması gerekliliği konularına da değinilmektedir. Ayrıca bu hakların yerine getirilme yükümlülüğü ile birlikte koruma ve saygı duyma yükümlülüklerine de dikkat edilmesi gerektiğine değinilerek devletlere yüklenen sorumluluk vurgulanmaktadır (CESCR 15 No'lu Genel Yorum, 2002).

Yoksullukla derin bağlantısı bulunan bir diğer temel hak olan sağlık hakkına ilişkin ise Komitenin 14 No'lu Genel Yorumuna, "*insan onuruna yakışır yaşam standardına sahip olunmasında sağlık hakkının temel hak"* niteliği taşıdığı vurgusu yapılarak başlandığı görülmektedir (2000, 1. Madde).

Yine yeterli beslenme hakkı ve su hakkında belirtildiği gibi sağlık hakkı için de *"(...)diğer insan haklarının gerçekleşmesiyle çok yakından ilgili ve hatta bu hakların gerçekleşmesine bağlıdır"* ifadesinin kullanıldığı görülmektedir (CESCR 14 No'lu Genel Yorum, 2000, 3. Madde). Komite, sağlık hakkını tanımlarken Dünya Sağlık Örgütü tanımını tam olarak benimsemediğini fakat sağlığın doğrudan fiziksel sağlık olarak anlaşılmaması gerektiğini aktarmıştır (CESCR 14 No'lu Genel Yorum, 2000, 2. Madde).

Bu açıdan, Komiteye göre sağlık hakkının neleri içerdiğini açıklayan genel yorumun 8. Maddesine ise aşağıda yer verilmiştir.

> Sağlık hakkı, *sağlıklı* olma hakkı olarak anlaşılmamalıdır. Sağlık hakkı, hem hakları hem de özgürlükleri içermektedir. Özgürlükler, cinsel özgürlük ve üreme özgürlüğü de dâhil kişinin sağlığını ve bedenini kontrol etme hakkını ve işkence

> rıza dışı tıbbi tedavi ve deneye maruz kalmama hakkı gibi müdahalelerden korunma hakkını içerir. Buna karşılık haklar, insanların mümkün olan en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmaları için fırsat eşitliği sağlayan bir sağlık koruma sistemine sahip olma hakkını da içermektedir (CESCR 14 No'lu Genel Yorum, 2000, 8.Madde).

Ayrıca Komite, söz konusu genel yorumda, devletlere düşen görevleri ve yükümlülükleri belirtmiş; sağlık hakkının giderek artan şekilde gerçekleştirilmesi, koruma, saygı duyma ve yerine getirme yükümlülüklerine dikkat edilmesi, kadın sağlığı, çocuk ve ergen sağlığı, engelli sağlığı ve yaşlı sağlığının korunmasına ilişkin çeşitli gerekliliklerin sunulmasına ilişkin yorumlarda bulunmuştur (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 14 No'lu Genel Yorum, 2000). CESCR, sağlık hakkı gerçekleştirilirken birbiriyle ilişkili olarak mevcudiyet, erişilebilirlik (fiziksel erişim, ekonomik erişim, ayrımcılığın olmaması, bilgiye erişim vb.), kabul edilebilirlik, kalite gibi konuların ayrıca dikkate alınması ve söz konusu koşulların sağlanması gerekliliğini vurgulamakta ve devletlere çeşitli yükümlülükler getirmektedir (CESCR 14 No'lu Genel Yorum, 2000, 12.Madde).

Bu doğrultuda çalışmayla ilgisi bakımından ekonomik erişilebilirlik koşulu aşağıda aynen aktarılmıştır.

> Ekonomik erişilebilirlik (karşılanabilirlik): Sağlık tesisleri, ürünleri ve hizmetleri herkes için uygun fiyatlı olmalıdır. Sağlık hizmetleri ve sağlığın temel belirleyicileriyle ilgili hizmetler için yapılan ödemeler, eşitlik ilkesine dayanmalı ve bu hizmetlerin, ister özel ister kamu tarafından sağlansın, sosyal açıdan dezavantajlı gruplar da dâhil olmak üzere herkes için karşılanabilir olmasını sağlamalıdır (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 14 No'lu Genel Yorum, 2000, 12.Madde (iii) Bendi).
>
> Hakkaniyet, daha yoksul hanelerin, daha zengin hanelere kıyasla orantısız bir şekilde sağlık harcamaları yüküne maruz kalmamasını gerektirir (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 14 No'lu Genel Yorum, 2000, 12.Madde (iii) Bendi).

Bu açıdan bakıldığında, ESKHS'nin 12. maddesinde "*yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkı*", *"ölü doğum ve çocuk ölümü oranlarının düşürülmesi", "çevresel sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi"* gibi kısıtlı olarak ele alınan sağlık hakkının net bir tanımı yapılarak, sağlık hakkının diğer hakların gerçekleşmesi için mutlaka korunması gereken bir hak olduğunun vurgulandığı görülmektedir.

Komitenin 13 No'lu Genel Yorumu ise eğitim hakkıyla ilgidir. Eğitim hakkı Komiteye göre "*Eğitim hem başlı başına bir insan hakkıdır, hem de diğer insan haklarının hayata geçirilmesinin vazgeçilmez bir yoludur. Güçlendirme hakkı olarak eğitim, ekonomik ve sosyal açıdan dışlanmış yetişkinlerin/çocukların kendilerini yoksulluktan kurtarabilecekleri, topluma tam olarak katılım sağlamayı elde edebilecekleri temel araçtır"* (1. Madde). Bu maddeyle, eğitimin diğer haklara kavuşmak ve hakların yaşatılması hususunda araç niteliği taşıdığı vurgusu yapıldığı görülmektedir.

Bu vurgunun yapılmasıyla kişilerin, hem içinde bulundukları sosyoekonomik koşulların olumsuzluğundan sıyrılmaları hem sosyokültürel yaşama aktif katılmaları hem de herhangi bir tehlikeye karşı kendilerini koruyabilecek donanıma sahip olmaları bakımından eğitimin gerekliliğinin altı çizilmektedir. Bu durum, Komitenin genel yorumunun devamında şu şekilde açıklanmıştır. *"Eğitimin kadınları güçlendirmede, çocukları sömürücü ve tehlikeli iş gücünden ve cinsel sömürüden korumada, insan haklarını ve demokrasiyi geliştirmede, çevreyi korumada ve nüfus artışını kontrol etmede hayati bir rolü vardır"* (CESCR 13 No'lu Genel Yorum, 1999, 1. Madde).

Çalışmayla ilgisi bakımından eğitim hakkına erişilebilirlik hususu ise aşağıdaki şekilde ele alınmıştır.

> Ekonomik erişilebilirlik: Eğitim herkes için uygun fiyatlı olmalıdır. Erişilebilirliğin bu boyutu, ilk, orta ve yükseköğretimle ilgili olarak Madde 13 (2)'nin farklı ifadelerine tabidir: ilköğretim "herkese ücretsiz" olacakken, Taraf Devletlerin aşamalı olarak ücretsiz orta ve yükseköğretimi uygulamaya koymaları gerekmektedir (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 13 No'lu Genel Yorum, 1999, 6. Madde (iii) Bendi).

Ayrıca Komite, okul sistemi, yeterli burs sistemi, öğretim personelinin maddi koşulları gibi konulara da vurgu yapmakta; özellikle öğretmenlerin çalışma şartlarının geliştirilmesinin eğitimin yeterlilik düzeyiyle yakinen bağlantılı olduğuna ve söz konusu hakkın yaşatılmasında önemli bir işlevi bulunduğunun altını çizmektedir (CESCR 13 No'lu Genel Yorum, 1999, 27. Madde). Ayrımcılık yasağı, akademik özgürlük ve kurumsal özerklik konularına da değinilen genel yorumda taraf devletlerin yükümlülüklerinden de ayrıntılı olarak söz edilmektedir.

Bununla birlikte Komite, yoksulluk konusuyla doğrudan bağlantı içeren; yeteli konut hakkı (4 No'lu Genel Yorum), çalışma hakkı (18 No'lu Genel Yorum), sosyal güvenlik hakkı (19 No'lu Genel Yorum) ve adil ve elverişli çalışma koşullarının sağlanmasına yönelik genel yorumlar (23 No'lu Genel Yorum) yayımlamıştır (OHCHR, 2023). Çalışmada ayrıntılı olarak ele alınan genel yorumlar ve doğrudan bağlantı içeren diğer genel yorumlarda söz konusu hakların korunmasında, yaşatılmasında ve geliştirilmesinde devletlere düşen yükümlülükler ayrıca ele alınarak, temel insan haklarının ya da diğer yurttaşlık haklarına kavuşabilmelerinde devletlerin rolü vurgulanmıştır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda her bir hakkın ayrıntılı olarak ele alınması, tanımlanması, devletlere düşen yükümlülüklerin açıkça belirtilmiş olması ve devletlere geribildirim verilebilmesi bakımından CESCR'nin genel yorumları söz konusun hakların uluslararası düzeyde gelişim gösterebilmesi açısından önemlidir.

Komisyon tarafından, bu çalışmanın yoksulluğa bakışının ana çerçevesini çizen Shue ve Kuçuradi'nin temel hakları ele alış biçimine benzer bir şekilde bazı hakların ele alındığı ve bu şekilde devletlere yüklenen rollerin vurgulandığı da görülmektedir. Böylelikle beslenme, barınma, güvenlik, eğitim, sağlık ve temiz su hakkı gibi temel hakların yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi yolunda gerek sözleşme gerekse Komitenin genel yorumlarının önem arz ettiği görülmektedir.

2.3.2.2 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin Türkiye değerlendirmeleri

2011 yılında, Türkiye'nin CESCR'ye sunmuş olduğu rapor akabinde, Komite 20 Mayıs 2011 yılında Türkiye nihai değerlendirmesini paylaşmıştır.

Komite, Türkiye'nin 2001-2011 yılları arasında birçok temel insan hakları belgesinin onaylayıp benimsemiş olmasını memnuniyetle karşıladığını ve Türkiye'nin çocuk ve bebek ölümleri, kadın hakları, sağlık sistemi ve uluslararası sözleşmelerle uygun olacak şekilde ceza yasasında bazı değişiklikler yapmasını da olumlu bir gelişme olarak gördüğünü ifade etmiştir. Öte yandan CESCR, bazı konularda ise çeşitli endişeleri ve bu endişelere ilişkin belirli tavsiyeleri bulunduğunu belirtmiştir.

Bu endişelerden ilki, çalışmanın önceki bölümünde (2.3.2 bölüm) sözü edilen ESKHS'nin üç, dört ve on üçüncü maddelerine yönelik konulan çekincelerden vazgeçilmesi gerektiğidir. Bir diğeri ise, uluslararası insan hakları belgelerinin ülke yasalarından üstün olduğu ifade edilse de herhangi bir adli davada bu durumun uygulandığına ilişkin bir belge olmayışının Sözleşmenin ülke yasalarından üstün tutulduğunu göstermekte yeterli olmadığı ve Sözleşmedeki hakları ele alacak, kursların yer aldığı bazı hukuki eğitim programları düzenlenmesi gerektiğidir.

2011 yılında hazırlanan raporda Komite, Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele için bazı genel yasa düzenlemelerinin hala yapılmadığı ve azınlık olarak kabul edilen grupların içinde Kürtlerin, Romanların ve Aramilerin bulunmadığı bu bakımdan azınlık gruplarının ülkede yaşamını sürdüren tüm grupları içermesi gerektiği konularında da geri bildirim vermiştir. Ayrıca Komite, engelli, kadın ve göçmen gruplarının eğitim, sağlık ve diğer hizmetlere erişimlerinin geliştirilmesi ve kadın ve erkek hak eşitliğinin sağlanması konularına da 11, 12 ve 14. maddelerde değinmiştir (CESCR'nin Türkiye Değerlendirmesi, 2011).

Çalışmanın konusu ile ilgisi bakımından CESCR'nin sunduğu raporun 13. maddesine aşağıda yer verilmiştir.

> Komite sosyal, kültürel ve ekonomik haklardan faydalanma hususunda hem bölgeler hem de kırsal ve kentsel yerleşim alanları arasında görülen dikkate değer farklılıklarla ilgili kaygılarına dikkat çekmektedir. Komite aynı zamanda başta Sözleşme'nin sunduğu haklardan faydalanma seviyesinin ciddi oranda düşük olan doğu bölgeleri olmak üzere aşırı yoksulluk vakalarının yoğunluğuna da dikkat çekmektedir (CESCR'nin Türkiye Değerlendirmesi, 2011, 13. Madde).

Komite bu madde ile Türkiye'de yoksulluğun kırsal ve kentsel yoksulluk görünümlerine ve ulusal düzeyde kaynakların eşitsiz dağılımına dikkat çekmiştir. Raporun 16. maddesinde ise işsizlik ve özellikle genç işsizliğine vurgu bulunmaktadır.

> Komite 2003'ten bu sonra görülen ekonomik gelişmelere ve Ulusal İstihdam Stratejisi'nin uygulanmasına karşın Taraf Devlette, işsizlik oranının yeterince düşmemesiyle ilgili kaygılarını dile getirmektedir. Ayrıca, Komite işsizliğin özellikle gençleri büyük oranda etkilediği tespitinde bulunmaktadır (CESCR'nin Türkiye Değerlendirmesi, 2011, 16. Madde).

İşsizliğin kişilerin kendi hayatlarını idame ettirmelerine engel olan bir sorun olması dolayısıyla sonucun yoksulluğu doğurması bununla birlikte, yoksulluğun ise işsizliğin nedenlerinden biri olması durumları birlikte düşünüldüğünde; yoksulluk ve işsizliğin birlikte ele alınması bazı açılardan önemlidir. Bu bağlamda, özellikle genç işsizliği ile görünür olan, işsizlik sorununa yönelik kaygılar Komite tarafından bildirilmiştir. İşsizlik ile birlikte, çalışan yoksulluğu konusuna yönelik kaygıların aktarıldığı 17. maddede söz konusu durum şu şekilde aktarılmıştır:

> Komite Taraf Devletteki asgari ücret düzeyinin çalışan ve ailelerinin düzgün ve makul bir hayat sürdürmesine olanak tanımayacak ölçüde düşük olmasıyla ilgili kaygılarını dile getirmektedir. Komite Taraf Devleti, çalışan ve ailelerinin makul ve düzgün bir hayat sürdürmelerini teminat altına alacak şekilde asgari ücreti belirleme mekanizmalarının yeniden düzenlenmesi için teşvik etmektedir. Bununla birlikte Komite Taraf Devleti iş denetimi sistemi aracılığıyla asgari ücret standardının çalışma yaşamının ayrılmaz parçası olmasının sağlaması için de teşvik etmektedir (CESCR'nin Türkiye Değerlendirmesi, 2011, 17. Madde).

2011 yılında hazırlanan raporda gerek sosyal hizmetlerin kapsayıcılığı gerekse emekli yaşlıların yaşamlarının düzenlenmesine ilişkin durumlara yönelik geri bildirimlerini ise 21 ve 22. maddeler aracılığıyla aktarmıştır.

> Komite Taraf Devlet nüfusunun yüzde 20'sinin herhangi bir sosyal hizmet kapsamında olmadığını da kaygıyla dile getirmektedir. Komite aynı zamanda kendisine sunulan bilgilerin sosyal güvenlik sistemlerinin sosyal risk ve

olasılıklara karşı insanları ne denli koruduğuna ilişkin açık bir sonuca varmasına ve alınan tedbirlerin mevcut durumun iyileştirilmesine nasıl katkıda bulunduğunu anlamasına yetecek miktarda olmadığı tespitinde bulunmaktadır (CESCR'nin Türkiye Değerlendirmesi, 2011, 21. Madde).

"Komite emeklilik maaşı alan yaşlı sayısının nüfusa oranla az olması ve bu kişilerin aldığı emeklilik aylıklarının makul ve düzgün hayat standardı sağlamaktan uzak olmasından duyduğu kaygıları da dile getirmektedir" (CESCR'nin Türkiye Değerlendirmesi, 2011, 22. Madde).

2011 yılında CESCR'nin Türkiye yorumlarına yönelik yukarıda ifade edilenler dikkate alındığında, 2011 yılında Türkiye'nin işsizlik, barınma, kır ve kent yoksulluğu, asgari ücret gibi konularda gelişmesi gereken yönlerin bulunduğu gözlenmiştir. Devletlerin, temel hakların yaşatılmasında, korunmasında ve geliştirilmesinde üstlerine düşen sorumluluklar dikkate alındığında, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel haklar konusunda uluslararası düzeyde ilerleme kat etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 16. ve 17. maddeleri uyarınca hazırlanarak Komiteye sunulan başlangıç raporunda; ikinci periyodik raporun 30 Haziran 2016'da teslim edilmesi gerektiği aktarılmış olup, ilk rapordan sonra CESCR'ye Türkiye tarafından herhangi bir rapor sunulmamış bu nedenle Komiteden başka bir değerlendirme alınamamıştır.

2.3.3 1961 Avrupa Sosyal Şartı ve 1996 Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Ekim 1961 yılında İtalya'da kabul edilen ASŞ, 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise ASŞ'yi Ağustos 1989 tarihinde onaylayarak taraf devletlerarasına katılmıştır (Yuvalı, 2017, s. 134). AHİS'te ele alınan yaşam hakkı, kölelik, işkence yasağı gibi Jellinek'in sınıflandırmasında birinci kuşak haklar olarak ele alınan haklara tamamlayıcı olarak ikinci kuşak hakların korunması gereği ortaya çıkmış bu tamamlama işlevi ise ASŞ ile sağlanmıştır (ÇSGB, 2014, s.25). Bu nedenle Şart, temel hak ve özgürlüklerin açıklanmasında eksik kalan sosyal ve ekonomik hakları düzenleme ve koruma işlevi gören bir belge niteliğinde kabul edilmektedir (Yuvalı, 2017, s. 25).

ASŞ'de on dokuz haktan söz edilmekte olup 1988 Protokolü ile dört yeni hak daha eklenerek toplamda yirmi üç hakkın yerine getirilmesine ilişkin hükümler bulunmaktadır.

ASŞ'de, adil ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma, toplu pazarlık, kadınların çalışma hayatında tehlikelere karşı özel olarak korunma ve mesleki eğitim için uygun olanaklara erişim hakkı gibi birçok hak ard arda sıralanmıştır. Bu haklarla birlikte, sosyal güvenlik, sağlık ve sosyal yardım ve sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı gibi çalışmanın ana konusu ile bağlantılı birçok husus da ayrıca ele alınmıştır. Bu kapsamda:

> Yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmayı; Böyle bir yardım görenlerin, bu nedenle siyasal ve sosyal haklarının kısıtlanmasını önlemeyi(…) (ASŞ, 1961, 13. Madde).

Söz konusu Şartta, sosyal yardımın bir hak olarak ele alındığı, bu bağlamda taraf devletlere ülke sınırları içinde bulunan her vatandaş için eşit muameleyi içeren ve kişilerin olanaklarının yetersiz olması durumunda desteklenmesi yükümlülüğünü yüklediği görülmektedir. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki, aslında sosyal yardım hakkı bir hak niteliği taşımamakta, koruduğu şeyler birer hak niteliği taşımaktadır. Shue'nun "*bir hakkın özü o hak neyin hakkıysa o dur"* (1980, s. 15) olarak ifade ettiği nokta burada açıkça görünür olmaktadır.

Sosyal yardım hakkı olarak ele alınan haklar aslında, kişilerin insan olmaları sebebiyle temel hakları olan; beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve temiz içme suyu gibi haklarının korunamadığı durumlarda devletlerce karşılanmasını açıklamaktadır. Devletler ise bu durumu sosyal güvenliğin bir basamağı olarak sosyal yardımlar aracılığıyla sağlayabilmektedir.

Çalışmanın ilgisi gereği 14. Madde de dikkat çekicidir. Söz konusu maddede:

> Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı: Akit Taraflar Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere:

1. Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri desteklemeyi ya da sağlamayı;

2. Bireylerin ve gönüllü ya da diğer örgütlerin bu tür hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirmeyi taahhüt ederler (ASŞ, 1961, 14. Madde).

Toplumu oluşturan kesimlerde dezavantajları nedeniyle toplumun dışına itilmesi riskleri bulunan gruplar da göz önüne alındığında, ASŞ'nin bu madde ile tüm kesimlerin sosyal çevreye uyumlarının sağlanması ve gelişimlerinin desteklenmesi açısından hizmet alabilmelerine yönelik devletlere sorumluluk yüklediği görülmektedir.

Çalışmayla ilgisi bakımından 16. maddede ise, toplumun temel birimi olarak ele alınan ailenin gelişmesi ve desteklenmesi konularında devletlere birtakım sorumluluklar yüklendiği görülmektedir (ASŞ, 1961, 16. Madde).

1961 ASŞ'de ailenin toplumun temel birimi olarak ele alındığı, aile yardımları, evlilere yardım gibi aile odaklı yardımlar sunulmasının devletin sorumluluk alanında bulunduğuna ilişkin yükümlülükler yer almaktadır. Çalışmanın 3. Bölümünde, toplumun temel birimi olarak ele alınan ailenin ve aile odaklı sosyal yardımların nitelik ve niceliği üzerinden açıklama sunulduğundan burada yalnızca doğrudan ilgili madde paylaşılmıştır. Öte yandan Şartta, hem çocukların hem de gençlerin yasal ve ekonomik yönden korunmalarına ilişkin bazı yükümlülükler ele alınmış; çocukların ve gençlerin şiddet, ihmal ve sömürüye karşı korunması, eğitim hayatlarının özendirilmesi ve ücretsiz olması, gereksinim duyabilecekleri bakım ve sorumlulukların yerine getirilmesi gerekliliği konularına da vurgu yapılmıştır (ASŞ, 1961, 17. Madde).

1961 ASŞ'nin yayımlanmasının ardından, Şart belgesinin kabul edildiği tarihten sonra meydana gelen sosyal değişimler de dikkate alınarak şartın güncellenmesi gereği duyulmuştur (GGASŞ, 1996). Bu kapsamda Mayıs 1996'da imzaya açılan Şart, Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. GGASŞ, 9 çekirdek madde olmak üzere toplam otuz bir hakka ilişkin yükümlülüklerden söz etmektedir.

Söz konusu çekirdek maddeler: "*Çalışma Hakkı*", "*Örgütlenme Hakkı*", "*Toplu Pazarlık Hakkı*", "*Sosyal Güvenlik Hakkı*", "*Sosyal ve Tıbbi Yardım Hakkı*", "*Ailenin Sosyal ve Ekonomik Olarak Korunma Hakkı*", "*Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunma ve Yardım Görme Hakkı*", "*Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı*", "*İstihdam ve İş Konularında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Olmaksızın Eşit Fırsat ve Muamele Görme Hakkı*"ndan oluşmaktadır (Erdoğan, 2008, s. 131).

2.3.3.1 Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR)

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), ASŞ'ye taraf devletlerin sunduğu raporları inceleyen, 15 bağımsız uzmandan oluşan asli izleme organıdır. ECSR, kendilerine sunulan raporları ASŞ, ASŞ'ye Ek Protokol ve GGASŞ'ye göre değerlendirmektedir (Council Of Europe, 2023). Komite yalnızca kendilerine taraf devletler tarafından raporlama sistemi ile iletilen raporları incelemekle kalmamakta aynı zamanda 1988 yılında Ek Protokol ile yürürlüğe giren toplu şikâyet usulüne yönelik şikâyetlerin kabul edilip edilmeyeceğini karara bağlayarak ilgili devletin Şartta bahsi geçen hükümleri ihlal durumuna yönelik sonuçları içeren raporları da düzenlemektedir (Ünüvar Ünlüoğlu, 2019, s. 55). Böylelikle Komite Şartta geçen hükümleri, Toplu Şikâyet Prosedürü ve Raporlama Prosedürü olarak iki farklı usul ile izlenmekte ve denetlenmektedir (Council Of Europe, 2023). f

Komite üyeleri tarafından Şartta geçen hükümler değerlendirilirken, her madde belirli komite üyesi tarafından değerlendirilmekte, bu yöntem ile Komite üyelerinin belirli maddeler konusunda uzmanlaşması sağlanarak etkili geri bildirim verilmesinin yolu açılmaktadır (Council Of Europe, 2023). Ayrıca Komiteye destek olması açısından Uluslararası Çalışma Örgütü gözlemcileri danışman sıfatıyla ECSR görüşmelerine katılabilmektedir (Ünüvar Ünlüoğlu, 2019, s. 60). Komite tarafından yapılan değerlendirmeler neticesinde ASŞ ile uyumlu bulunan maddeler olumlu, uyumsuz bulunan maddeler ise olumsuz olarak değerlendirilmekte ve tüm taraf devletlerin temsilcilerinden oluşan Hükümetler Komitesine kabul edilen kararlar arz edilmektedir. Daha sonra bu kararlar, Hükümetler Komitesi önderliğinde uluslararası örgüt ve sendikalarla birlikte değerlendirilerek bir sonuç raporu hazırlanmaktadır. Söz konusu sonuç raporunda Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin ihlal edilen durumlar olarak

nitelendirdiği durumlar arasından tavsiyeye konu edilmesi gereken durumlar seçilmektedir. Son aşamada ise Bakanlar Komitesine söz konusu rapor iletilerek Komite'nin uygun bulduğu takdirde taraf devletlerden çeşitli mevzuat ve uygulama değişimi talep edilmesi sağlanmaktadır. Bu bakımdan ECSR, Şartta sözü edilen hakların korunmasında ilk basamaktır (Council Of Europe, 2023).

Şartta geçen hükümlerin izlenmesi usulünden biri olan toplu şikâyet usulüne yönelik hazırlanan raporlara, 2014 yılında Bakanlar Komitesinin yaptığı düzenlemeye göre, bu prosedürü kabul etmiş olan devletlerin iki yılda bir rapor hazırlayarak karşılık vermesi gerekmektedir. Türkiye henüz Toplu Şikâyet Prosedürünü kabul etmediğinden bu alanda rapor sunmamış ve ECSR tarafından herhangi bir karar yayımlanmamıştır (ECSR, Turkey and European Social Charter, 2023).

İkinci izleme yöntemi olarak raporlama usulü için ise, Bakanlar Komitesinin 3 Mayıs 2006 tarihinde yaptığı düzenleme doğrultusunda GGASŞ'de geçen 31 madde, 4 ayrı tematik gruba ayrılmıştır. Taraf Devletlere, her yıl, 4 ayrı tematik gruptan birini içeren maddelere ilişkin hazırladıkları raporu ECSR'ye sunmakla yükümlü oldukları bildirilmiştir. Böylece, ECSR tarafından dört yılda bir, Şartta geçen her bir maddeyle ilgili kararlar alınarak Taraf Devletlere sunulmaktadır (Council Of Europe, 2023).

Şartlardaki maddelerin hangi tematik gruplar içinde değerlendirildiğine aşağıda yer verilmiştir.

1.Grup: İstihdam, eğitim ve fırsat eşitliği (1, 9, 10, 15, 18, 20, 24 ve 25. Maddeler)

2. Grup: Sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal koruma (3, 11, 12, 13, 14, 23 ve 30. Maddeler)

3. Grup: İşçi hakları (2, 4, 5, 6, 21, 22, 26, 28 ve 29. Maddeler)

4. Grup: Çocuklar, aileler ve göçmenler (7, 8, 16, 17, 19, 27 ve 31. Maddeler) (Council Of Europe, 2023).

Komitenin raporlama usulü aracılığıyla, her bir madde ve ilgili paragraflara yönelik devletlere geri bildirimlerde bulunmasıyla taraf devletlerin ilgili hakların korunması ve geliştirilmesi açısından yükümlülükleri hatırlatılmakta ve böylelikle söz konusu hakların korunması ve geliştirilmesi sağlanmaktadır. Öte yandan, Türkiye adına başvuruda

bulunulmuş birçok toplu şikâyet olduğu halde Türkiye söz konusu ek prosedüre henüz taraf olmadığından bu şikâyetlere yönelik herhangi bir düzenleme yapılamadığını da belirtmek gerekmektedir (European Cort Of Human Rights, 2023).

2.3.3.2 Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin Türkiye kararları

ECSR, Türkiye tarafından iletilen raporlar akabinde Türkiye'nin ASŞ ve GGASŞ'nin hükümlerinin yerine getirilmesi hususunda ilk kararını Ocak 2010 tarihinde iletmiş olup 14'üncü ve son kararını ise Mart 2023 tarihinde yayımlamıştır (ECSR, Turkey and the European Social Charter, 2023, s. 1). Çalışmada, her tematik grubun doğrudan ya da dolaylı olarak bu çalışmanın ana konusu olan yoksullukla bağlantısı olduğu göz önünde bulundurularak; ECSR'nin Türkiye'ye ilişkin güncel değerlendirmeleri, son dört rapor doğrultusunda dört ayrı tematik grup üzerinden ele alınmıştır. 2019 yılında yayımlanan rapor dördüncü tematik grubu, 2020 yılında yayımlanan rapor birinci tematik grubu, 2021 yılında yayımlanan rapor ikinci tematik grubu ve son olarak 2022 yılında yayımlanan rapor ise üçüncü tematik grubu kapsamaktadır. Böylelikle bu bölümde tematik grupların içinde çalışmanın konusuyla bağlantılı olan madde ve paragraflara ilişkin kararların en güncel hali aktarılmıştır.

2019 yılında yayımlanan "*çocuklar, aileler ve göçmenlerle"* ilgili maddeleri içeren dördüncü tematik gruba ilişkin Türkiye kararları incelendiğinde, Komite'nin Türkiye'yi: 8 maddeye ilişkin olumlu, 20 maddeye ilişkin olumsuz değerlendirdiği ve 8 madde için ise değerlendirmesine yönelik yeterli bilgi Türkiye tarafından aktarılmadığından değerlendirilemediği görülmektedir (ECSR, 2019, s. 2).

Komite, mesleki çalışma eğitimi süresinin normal çalışma süresine dâhil edilmesi, çalışanların yıllık izin durumu, işe alınmadan önce kişilerin sağlık muayenesinden geçirilmesi, doğum izni gibi annelere yönelik sağlanan ek izin sürelerinin düzenlenmesi, göçmenlere yönelik sunulacak hizmetlerde göç alan ve göç veren ülkelerle iş birliğinde bulunma, vergi, harç ve primler gibi uygulamalarda göçmenlerle ülke vatandaşları arasında eşit muamelede bulunma ve göçmen işçi ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı olması konularında Türkiye'ye olumlu değerlendirme kararlarını iletmiştir (ECSR, 2019).

Çalışmayla ilgisi bakımından olumsuz değerlendirilen kararlar ele alındığındaysa ilkin GGASŞ'nin 16. maddesi konusunda olumsuz karar verildiği görülmektedir. 16. madde gereğince devletler, ailenin gelişmesini sağlamak amacıyla yeni evlenecek kişilere yardım edilmesi, aile yardımları gibi sosyal yardım uygulaması alanlarıyla aileyi sosyolojik, psikolojik ve ekonomik yönden desteklemekle yükümlüdürler. Komite bu maddeye ilişkin olumsuz değerlendirme gerekçesini şu şekilde aktarmıştır *"Kanunlarda kadınlara yeterli korumanın sağlandığı tespit edilmemiştir ve pratikte aile içi şiddete karşı aile yardımlarına ilişkin genel bir sistem yoktur ve savunmasız ailelerin uygun ekonomik korumayı aldığı belirlenmemiştir"* (ECSR, 2019, s. 27). Komite bu maddeye ilişkin kararına söz konusu hükümler Türkiye'nin gündeminde olsa da konuya ilişkin aktif bir ilerleme kaydedilmediği, Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmeti gibi sosyal yardımların ailelerin refah düzeyini artırdığı ve sorunların çözümünde rol oynadığına ilişkin bir araştırma ya da sonuç çıktısının bulunmadığı ifadelerini de eklemiştir (ECSR, 2019, s. 28). Ayrıca kadına yönelik şiddet vakalarında Türkiye'nin Avrupa'daki en kötü sicile sahip olduğu, kadınların aile bütünlüğünün bozulması durumunda desteklenebileceği mekanizmaların genişletilmediği ve ailelerin barınma haklarına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmadığı da 16. maddeye ilişkin aktarılan geribildirimlerdendir (ECSR, 2019, s. 29).

Dördüncü tematik gruba ilişkin bir diğer olumsuz değerlendirilen maddenin 17. madde olduğu görülmektedir. 17. madde hükmünce devletler çocukların ve gençlerin sosyal, ekonomik ve yasal anlamda korunma hakkını tanımakta; hem çocukların hem de gençlerin ihtiyaç duyabilecekleri her türlü bakım, eğitim öğretim ve yardım olanaklarının yeterli sayıda kurum ve kuruluşlar aracılığıyla sürdürülmesini sağlamakla yükümlüdür. Komite'nin sunduğu kararda ise, sıkça çocuk yoksulluğuna değinilmiş; Avrupa İstatistik Ofisi verilerine göre 2017 yılında Türkiye'deki çocukların %48,7'sinin yoksulluk veya sosyal dışlanma gibi çok yüksek oranda riskle karşı karşıya kaldığını vurgulanarak bu alanda Türkiye'den bilgi talep edilmiş ve Türkiye'nin bu konuya ilişkin yeterli gelişim gösteremediği aktarılmıştır. Ayrımcılığın önlenmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması açısından özellikle dezavantajlı grupta bulunan çocukların korunmasına yönelik mücadelenin artırılması gereği vurgulamıştır (ECSR, 2019, s. 32).

Dördüncü tematik gruba ilişkin olumsuz değerlendirilen bir diğer husus ise 19. maddenin 1,4, 6, 8 ve 10. paragraflarıdır. Her ne kadar 19.maddenin 3,5 ve 7. paragrafları olumlu değerlendirilmeye tabii tutulmuşsa da; göçmenlerin ve ailelerinin gerek sosyal dışlanmadan gerekse sosyoekonomik korunmalarına yönelik yeterli gelişim göstermemesi nedeniyle ilgili paragraflarda olumsuz karar verilmiştir (ECSR, 2019, s. 35-55). Bununla birlikte Şartın 31. maddesi hükmünce devletler, herkesin fiziki olarak yeterli konutlara sahip olabilmesinin teşvik edilmesi, ev fiyatlarının herkes için uygun koşullara getirilmesine yönelik önlemler alınması ve evsizliğin azaltılmasına yönelik uygulamalara yer vermekle yükümlüdür. Bu hüküm çerçevesinde Türkiye olumsuz değerlendirilmiş, gerekçe ise şu şekilde aktarılmıştır: *"Ev sahiplerinin kişilere kiraladıkları konutların yeterli standartta olmasını sağlayacak yükümlülükleri getiren kurallar bulunmamaktadır. Romanların, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin ve standartların altında kalan diğer kişilerin barınma koşullarının iyileştirilmesi için alınan tedbirler yetersizdir"* (ECSR, 2019, s. 61).

2020 yılında yayımlanan *istihdam, eğitim ve fırsat eşitliğine* yönelik maddeleri içeren birinci tematik gruba ilişkin Türkiye kararları incelendiğinde ise Komite'nin Türkiye'yi: 1 maddeye ilişkin olumlu, 10 maddeye ilişkin olumsuz değerlendirdiği ve 3 madde için ise değerlendirmesine yönelik yeterli bilgi Türkiye tarafından aktarılmadığından değerlendirilemediği görülmektedir (ECSR, 2020, s. 3).

Komite, Şartın 10. Maddesi 1. Paragrafında geçen *"Gereken durumlarda, engel durumu bulunan bireyler de dâhil olmak üzere herkese, işveren ve çalışan örgütlerine danışarak teknik ve mesleki eğitim olanakları sağlamak, bunu teşvik etmek veya salt kişisel yeteneğe dayalı olmak üzere yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme koşullarında kolaylık sağlamayı taahhüt eder"* maddesine uygun bularak olumlu kararlarını iletmiştir (ECSR, 2020, s. 19).

Çalışmayla ilgisi bakımından olumsuz değerlendirilen kararlar ele alındığındaysa Komite, birinci tematik grup içindeki, çalışan ve işveren ilişkilerinde, istihdam ve eğitim konularında Türkiye'nin ilerleme kaydedemediği ve hak ihlallerinin görünür olduğunu vurgulamış bu nedenle olumsuz değerlendirmelerde bulunduğunu aktarmıştır. Şartın 20. maddesi hükmünce devletler, cinsiyete dayalı ayrım yapmaksızın fırsat eşitliği sağlanarak

kişilerin eşit muamele görme hakkını yerine getirmekle yükümlü tutulmuştur. Komite Türkiye'nin 20. maddeye ilişkin uygulamalarını olumsuz değerlendirmiş ve bu değerlendirmeyi *"Kadınların tüm mesleklerde çalışmasına izin verilmemektedir bu durum cinsiyete dayalı ayrımcılığı göstermektedir. Ayrıca cinsiyete dayalı ücret farkının azaltılma konusunda taraf devlet ölçülebilir bir ilerleme kaydetmemiştir"* ifadeleriyle aktarmıştır (ECSR, 2020, s. 46).

2021 yılında yayımlanan "*sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal korumaya"* yönelik maddeleri içeren ikinci tematik gruba ilişkin Türkiye kararları incelendiğinde ise Komite'nin Türkiye'yi: 4 maddeye ilişkin olumlu, 8 maddeye ilişkin olumsuz değerlendirdiği ve 5 madde için ise değerlendirmesine yönelik yeterli bilgi Türkiye tarafından aktarılmadığından değerlendirilemediği görülmektedir (ECSR, 2021, s. 2).

Komite Türkiye'ye, ikinci tematik gruba ilişkin maddelerin; iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin düzenleme çalışmaları, sosyal güvenlik sistemini iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapılması, sosyal yardım ve tıbbi sosyal yardımın ülkede bulunan her kesim için ayrım gözetmeden sağlanması konularında olumlu kararlarını iletmiştir (ECSR, 2021). Şartın 14. maddesi gereğince devletler, sosyal hizmetlerin toplumun tüm kesimlerinin refah ve sosyal gelişimlerinin sağlanabileceği ölçüde geliştirilip özendirilmesiyle yükümlü tutulmuştur. Fakat Komite bu maddeye ilişkin Türkiye'ye olumsuz kararlarını iletmiş, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) içinde sosyal refah harcamalarına ayrılan pay artan bir grafik izlese de hala oldukça düşük olduğunu ifade ederek ilgili maddenin yerine getirilme durumu olumsuz değerlendirmiştir. Olumsuz değerlendirme gerekçesi ise şu şekilde sıralanmıştır: *"Sosyal hizmet sunan profesyoneller yeterli sayıda değildir ve tüm bireylerin sosyal hizmetlere eşit ve etkili erişimi sağlanamamıştır"* (ECSR, European Social Charter, 2021, s. 48).

Son olarak bu kapsamda, 2022 yılında yayımlanan *işçi haklarını* korumaya yönelik maddeleri içeren üçüncü tematik gruba ilişkin Türkiye kararları incelendiğinde ise Komite'nin Türkiye'yi: 5 maddeye ilişkin olumlu, 8 maddeye ilişkin olumsuz değerlendirdiği ve 3 madde için ise değerlendirmesine yönelik yeterli bilgi Türkiye tarafından aktarılmadığından değerlendirilemediği görülmektedir (ECSR, 2022, s. 2). Komite, çalışanlara ücretli tatil imkânının sağlanması, ülkenin dinleme günü olarak

belirlediği sürelerde haftalık dinlenme sürelerinin tanınması, gece çalışmalarına yönelik önlemler alınması ve toplu işten çıkarmaya yönelik düzenlemeler konusunda Türkiye'ye olumlu kararlarını iletmiştir (ECSR, 2022). Komite, Türkiye'ye, çalışan erkek ve kadınların eşit iş için eşit ücret hakkının hala yeterince yerine getirilememesi ve iş yerinde cinsel taciz vb. nedenlerle kişilerin onurlu çalışma hakkının elinden alınmasını engelleyecek şekilde bilinçlendirme/ desteklenme faaliyetlerinin yürütülmemesi gibi konulara yönelik ise olumsuz kararlarını iletmiştir (ECSR, 2022).

GGASŞ'nin tüm maddelerine ilişkin sunulan kararlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin 18 maddeye ilişkin olumlu, 46 maddeye ilişkin olumsuz değerlendirildiği ve 19 madde için ise gerekli bilginin henüz Komite'ye iletilmediği görülmektedir. Bu durum, GGASŞ'de korunan hakların henüz yeterince yerine getirilemediğine işaret etmektedir.

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE UYGULAMALAR

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de yoksullukla mücadele çalışmaları kapsamında yapılan düzenleme ve uygulamalar ASHB'nin 2011-2021 yılları arasında sunduğu sosyal yardımlar üzerinden incelenmiştir. Bu bölümde başta faaliyet raporları olmak üzere; performans programları, kalkınma planları, stratejik planlar, e-bültenler ve ana akım medyada bulunan haberlerin öncülüğünde yoksullukla mücadeledeki temel politika bakış açısı analiz edilmiştir. 2011-2021 yılları arasında sosyal yardımlara ayrılan bütçenin yıllar içinde yaşadığı değişim ele alınarak ASHB'nin sosyal politika uygulamalarının değişimi izlenmiş ve insan hakları ile bağlantısı tartışılmıştır.

3.1 Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Çalışmaları

Sosyal politikalar ve dolayısıyla sosyal yardımlar içinde bulunulan tarihsel dönemin siyasal, ekonomik ve sosyolojik örüntülerinden etkilenerek daima dönemin izlerini taşımıştır. Bu bakımdan uygulanan sosyal yardımları, dönemin diğer koşullarından bağımsız olarak ele almak yoksulluğa ve sosyal yardımlara bakışın ne olduğunu kavramak konusunda yetersiz kalacaktır. Türkiye'de sosyal yardımlara ilişkin bugünü kavramak için, sosyal yardım uygulamalarının tarihine göz atmanın yararlı olduğunun bilinciyle, Türkiye'de uygulanan sosyal yardım politikaları 2011 öncesi ve sonrası şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.

3.1.1 Türkiye'de 2011 öncesi sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar

Türkiye tarihine bakıldığında ilk görülecek şey kuşkusuz Türkiye sosyal politikasının Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne değin kendine has niteliklere sahip olduğudur (Koray, 2020, s. 128). Cumhuriyetin ilan edilmesinden tek partili dönemin son yıllarına kadar yoksulluk daha çok "*köylü yoksulluğu"* olarak anlaşılmakta, sosyal yardım alanı ise genellikle gönüllülük ve sivil toplum tarafında yürütülmesi gereken bir faaliyet olarak görülmektedir. Bu bakımdan o dönemlerde sosyal yardımların kamu kaynakları kullanılarak sağlanması fikri kabul görmüş değildir (Buğra, 2008, s. 99).

Bu dönemde yoksulluk köylü nüfusun sahip olduğu bir olgu olarak anlaşılmaktaysa da dolaylı vergilerin daha çok tarım ve hayvandan sağlanan vergilerden oluşması nedeniyle köylüyü güç duruma düşürdüğü (Akdağ Sarı, 2020, s. 201), öte yandan göçü kısıtlayıcı önlemlerle köylünün köyde kalmasının teşvik edilmeye çalışıldığı görülmektedir (Gölçek, 2023, s. 128). Devletin, kendi işletmelerinde emeği sömürücü etkisi görünmese bile uygulanan politikalarla özel sektörde sermaye birikimine katkısı olmuş ve projelerle, işveren ya da müşteri statüsüyle özel sektöre ana sermaye kaynağını doğrudan sağlamıştır. Bu durum devletin toplumsal sınıfların yaratımı konusunda etkisini de görünür kılmaktadır (Koray, 2020, s. 131).

Bu dönemde sosyal hizmetler ve sosyal yardım alanında kamusal nitelikli olmaksızın "*Darülaceze"*, "*Kızılay ve Himaye-i Etfal Cemiyeti*" çalışmalarını sürdürmektedir (Şahin Taşğın, 2017, s. 108). Yine bu yıllarda 1593 sayılı "*Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*" ile doğum yapacak olan kadınların devlet hastanelerinden ücretsiz faydalanması ve kuduz bir hayvan tarafından ısırılan yoksul kimselerin yol masraflarının belediye ya da köy sandıklarınca karşılanması gibi hükümlere yer verildiği de görülmektedir (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930, 75 ve 153. Maddeler).

Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte sosyal güvenlik sisteminin temelleri atılmaya başlanmış; memurlar ve formel sektör çalışanlarını kapsama dahil eden bir sistem yaratılırken, sistem dışında kalan kesimlerin ihtiyaçları görünür olmamıştır. Bu dönemde hayırseverlik vurgusu kaybolmasa da etkisinin azalarak devam ettiğini söylemek mümkündür (Buğra, 2008, s. 157).

1946-1960 döneminde, "*Marshall Planı*" ile tarım desteği başlamış, kırsalda yaşamını süren kesimin bu dönemin başlarında gelir yoksulluğunun azalmasına az da olsa katkı sağlanmıştır. 1950'lerin başlarında reel ücretlerde artış yaşandığı görülmekte, 1955 "*Hastaneler Talimatnamesi*" kabulü sonucu fakrühal kâğıdı uygulamasıyla yoksullara yoksulluklarını belgelemeleri karşılığında ücretsiz sağlık erişimi tanınmıştır (Gölçek, 2023, s. 130).

1959 yılında "*Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısiyle Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunun*"la ise afetten olumsuz etkilenen kimselere ilişkin devlet kurumlarına sorumluluk yüklenmiştir. Yine bu dönemde "*Sosyal Hizmetler Enstitüsü*" kurularak sosyal yardımların çözümüne ilişkin modern sosyal hizmet uygulamalarının başlangıcı sayılacak ilk adım atılmıştır (Şahin Taşğın, 2017, s. 108).

1960-1980 döneminde Türkiye, uyguladığı ithal ikameci politikalarda en önemli yatırımcı rolünü taşırken aynı zamanda destekleyici rolü de üstlenmiştir. Kamunun ve özel sektörün geliştiği bu döneme karma ekonomi modeli hâkimdir (Koray, 2020, s. 132). Bu ekonomi modeli, köyden kente göçü hızlandırmış ve şehre yerleşerek gecekondulaşan kesimler aracılığıyla kırdan kente nükseden yoksulluğun görünürlüğünü artırmıştır. Bu dönemde bir anayasa değişikliği yaşanmış ve 1961 Anayasasının 2. maddesinde geçen "*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir"* ifadesi aracılığıyla sosyal devlet kavrayışı gündeme gelmiştir. Sosyal ve ekonomik haklar, sosyal güvenlik hakkı ve çalışma hakkı yasayla korunma altına alınmış: Anayasada sosyal adalet, insan onuruna yakışır yaşam koşulları ve sendika/toplu iş sözleşmeleri konularında düzenlemelerden bahsedilmiştir (Koray, 2020, s. 161). Böylece Batı'da 19. yüzyılın sonlarına doğru gündeme gelen sosyal devlet anlayışı; 1961 Anayasasında sosyal politika tarihi boyunca düşünüldüğünde bir dönüm noktası olacak şekilde görünür olmuştur (Koray, 2020, s. 160).

1961 Anayasasında bulunan maddelerle sosyal politika alanında köklü değişikliklere gidilmiş olsa da; Anayasanın 53. maddesinde geçen *"Devlet, bu Bölümde belirtilen iktisadî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadî gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir"* ifadesiyle sosyal ve kültürel hakların yerine getirilmesinde devlete takdir yetkisi bırakıldığını da bu noktada vurgulamak önemlidir (Tokol ve Alper, 2019, s.61). Aynı dönemde yurttaşlık hakları vurgusuyla 65 yaş ve üzeri kişilere ilişkin kanun çıkarılması yönünde görüşmeler başlamış (Buğra, 2008, s. 190), 1961 yılında, "*Sosyal Hizmetler Enstitüsü*"ne bağlı olarak "*Sosyal Hizmetler Akademisi*" faaliyete geçmiş, 1963 yılında ise 225 Sayılı Kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak "*Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü*" kurulmuştur (Şahin Taşğın, 2017, s. 109).

Başta 1973 Petrol Krizi olmak üzere savaş, göç gibi yaşamsal zorluklar hem dünyada hem de Türkiye'de ülkelerin akut sorunlarda farklı tepkiler vermesine ve dolayısıyla sosyal politika anlayışının etkilenmesine neden olmuştur. Bu dönemde 12 Eylül Askeri Darbesi beraberinde Anayasa değişikliğine gidilmiş ve 1982 Anayasası dönemin siyasal ürünü olarak açığa çıkmıştır (Koray, 2020, s.163). Türkiye özelinde yaşanan tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda, 1980'li yıllarda ekonomi politikalarında değişikliklerle birlikte refah politikalarında dönüşüm gerçekleştiği görülmektedir.

İthal ikameci politikalarından dışa açık büyüme politikalarına geçiş; işgücü maliyetinin düşmesine fakat yüksek enflasyon nedeniyle alım ücretlerinin artmasına neden olmuştur. Bu bakımdan doğrudan gelir eşitsizliğinin yükselmesi ve yoksulluk oranında derinleşme görülmüştür (Koray, 2020, s. 164). 1980'li yıllarda özelleştirme ve yerelleştirme faaliyetlerinin önem kazanmasıyla sosyal refah sorumluluğu halen daha çok yerel yönetimler ya da özel sektöre devredilse de; çeşitli kanunlar ve birlikteliğinde kurulan kamu kurumları aracılığıyla sosyal yardımlar kurumsallaşmaya başlamıştır (Yay, 2015). Bu açıdan, Türkiye'de sosyal hizmetlerin ve sosyal yardımların kurumsallaşmasına yönelik adımların 1960'lı yıllarda atıldığı ancak 1980'lerde somut gelişmeler yaşandığı görülmektedir (Şahin Taşğın, 2017, s. 112).

Kamu sosyal yardım uygulanmasında ilk önemli adım 1976 tarihli "*2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun*" olarak örnek verilmektedir (Kesgin, 2014, s. 155). Kanun, 65 yaş üzeri vatandaşlara aylık bağlanarak desteklenmeleri sürecini içerse de sonraları kapsamı genişletilmiş ve 65 yaş şartı aranmaksızın 18 yaş üstü engellileri ve 18 yaş altı engelli yakınlarını da kapsama dâhil etmiştir. Dezavantajlı gruplara yönelik ilk adım olması bakımından önemli olan 2022 sayılı Kanun, uygulanacak sosyal yardımın *"kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan"* ibaresini içermesi nedeniyle yaşlılara yönelik sunulacak hizmetlerde aile ve toplumun birinci dereceden sorumlu tutulduğu gerekçesiyle birtakım eleştirilere maruz kalmıştır (Kesgin, 2014, s. 171).

1982 yılında 2684 sayılı "*İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı Veya Burslu Öğrenci Okutma Ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun*" yürürlüğe girmiş ve öğrencilerin burslu okumaları ve sosyal yardımdan faydalanmaları konusunda

çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Bu Kanunla ilgili yükümlülükler "*Milli Eğitim Bakanlığı*"na (MEB) devredilmiştir.

1983 yılında ise "*2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu*" kabul edilmiş, 1917 yılında "*Himaye-i Etfal Cemiyeti*" sonrasında ise "*Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu*" olarak faaliyetlerini sürdüren kurum, 1963 yılında "*Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*" (SHÇEK)'na dönüştürülmüştür (ASHB, 2021, s. 17). SHÇEK zamanla, toplum merkezleri, kreş ve gündüz bakımevleri ve sosyal yardım hizmetleri gibi birçok koruyucu ve önleyici hizmetleri içeren bir sosyal hizmet kurumu haline gelmiştir (Şahin Taşğın, 2017, s. 110). 1983-1991 yılları arasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı hizmet veren SHÇEK, 1991 yılında çıkarılan "*Kanun Hükmünde Kararname*" (KHK) ile doğrudan Başbakanlığa bağlanmıştır (ASHB, 2021, s. 17).

Sosyal yardımlara ilişkin bir diğer önemli gelişme ise 1986 tarihli 3294 sayılı kanunla oluşturulan "*Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu*" olmuştur (Kesgin, 2014, s. 172). Fonda toplanan kaynaklar il ve ilçelerde örgütlenen "*Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları*" (SYDV) aracılığıyla Kanunda belirtilen kesimleri içerecek şekilde ayni ve nakdi destekler sunmaya başlamıştır (Şahin, Özcan ve Zengin, 2012, s.138). Önceleri fon idaresi aracılığıyla yürütülen çalışmalar 2004 tarihinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünün (SYGM) kurulmasıyla, SYGM aracılığıyla hizmet vermeye başlamıştır. SYDV'ler o dönemde gıda, barınma, yakacak ve sağlık yardımları gibi çeşitli yardımlar sunmaktadır. Hatta 1986 yılında Şubat ila Haziran ayları arasında 660.000 ihtiyaç durumu bulunan kişiye yardım yapıldığı aktarılmıştır (Kabaş, 2006, s. 244).

Böylece bu dönemde devlet otoriteleri tarafından kurulan SYDV'ler aracılığıyla bağış ve desteklerle toplumsal koruma sistemi inşa edilmiş; Türkiye'de gönüllülük ve yasal düzenlemeler sosyal yardım alanında karma bir faaliyet göstermeye başlamıştır (Metin, 2011, s. 186).

Sosyal hizmetlerle bağlantılı olarak 1989 yılında 396 sayılı KHK ile "*Aile Araştırma Kurumu*" kurulmuş; 2004 yılında ise "*Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü*" (ASAGM) olarak Başbakanlığa bağlanmıştır. 1990 yılında kurulan ve ardından 2004 yılında yeniden düzenlenen "*Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*" (KSGM) çalışmalarını

sürdürmüştür. 1992 yılında sosyal güvenlik sistemine dahil olmayan ve geliri asgari ücretin üçte birinden az olan kişilere yönelik Yeşil Kart uygulamasına başlanmış, 2011 yılında "*Genel Sağlık Sigortası*" (GSS) ülkedeki tüm vatandaşların kapsama dahil edilmesi neticesinde son bulmuştur (Şahin, Özcan ve Zengin, 2012, s.139). 1997 yılında ise "*Özürlüler İdaresi Başkanlığı*" doğrudan Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. 2005 yılında, 5394 sayılı "*Engelliler Hakkında Kanun*"un bildirdiği yükümlülükler aracılığıyla engellilere yönelik çalışmalar artırılmıştır (ASHB, 2022, s. 17). Sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetlerinin yürütülmesi ve toplumun dezavantajlı kesimlerinin korunması için doğrudan Başbakanlığa bağlı kamu kurumları bu dönemde hizmet vermeye başlamıştır.

2004 yılında "*5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu*" çıkarılarak *"Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar"* (24. Madde) belediyenin giderleri arasında sayılmıştır. 2005 yılında ise "*5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu*" ile İl Özel İdaresine yoksullara mikro kredi verilmesi, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar konusunda görev verilmiştir (5302 Sayılı Kanun, 6. Madde). Yine 2005 yılında, "*5393 Sayılı Belediye Kanunu*" çıkartılarak sosyal yardım uygulamalarına ilişkin Belediyelere yükümlülükleri Kanunun özellikle 9. maddesi aracılığıyla belirtilmiştir (5393 Sayılı Kanun, 9. Madde).

2005 yılında yürürlüğe giren "*5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu*" ile çocukların korunması ve haklarının güvence altına alınmasından; MEB, SHÇEK, "*Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı*" (ÇSGB), "*Sağlık Bakanlığı*", "*İçişleri Başkanlığı*" ve ilgili diğer kamu kurum ve kuruşları kendi uhdelerinde sunacakları hizmetlerle görevlendirilmiştir (5395 Sayılı Kanun, 2005, 45. Madde). 2008 yılında da Vakıflar Kanunun çıkarılmasıyla "*Vakıflar Genel Müdürlüğü"*ne aşevlerinin açılması ve işletilmesi konusunda görevler tanımlanmış bu yardımlardan 2022 Sayılı Kanuna göre aylık alanların faydalanabileceği belirtilmiştir (Kesgin, 2014, s. 180).

Özetle, ASPB kurulmadan önceki yıllara bakıldığında SHÇEK'in, "*Ayni ve Nakdi Yardımlar Yönetmeliği*" kapsamında nakdi yardım, geçici nakdi yardım ve ayni yardımda bulunduğu görülmektedir. SYGM, SYDV'ler aracılığıyla 3294 Sayılı Kanun kapsamında ihtiyaç durumu ya da engel durumu belirlenen kişilere barınma, giyim, yakacak gibi ayni

ve nakdi yardımlarda bulunmaktadır. MEB, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde okuyan öğrencilere burs ve yurt hizmeti sağlamaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022 Sayılı Kanun kapsamında değerlendirilen bireylere aşevi, engelli ve yetim aylığı ve burs desteği sağlamaktadır. Öte yandan, Adalet Bakanlığı, ÇSGB gibi Bakanlıkların; Devlet Planlama Teşkilatının Avrupa Birliği eğitim ve gençlik programına yönelik uygulamaları, Kredi Yurtlar Kurumu ve Belediyeler, İl Özel İdareleri olmak üzere sosyal hizmetlere yönelik faaliyetlerinin çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığıyla sunulmaya başlandığı görülmektedir. Fakat ASPB kurulana kadar yukarıda sözü edilen tüm sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerine yönelik sunulan uygulamalar arasında SHÇEK ve SYGM'nin en kapsamlı uygulamalara yer veren kurumlar olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır (Şahin Taşğın, 2017, s. 111).

3.1.2 Türkiye'de 2011 sonrası sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar

2011 yılına gelindiğinde, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin farklı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla sürdürülmesinde kaynaklanan karışıklığın önüne geçilerek hizmet bütünlüğünün sağlanması amacıyla ilgili kurumların tek çatı altında birleştirilmesi kararı alınmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013, s.43). Bu çerçeveden hareketle 633 Sayılı KHK ile ASPB kurulmuştur. Alınan karar doğrultusunda: Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, KSGM, ASAGM, SYGM ve SHÇEK faaliyetleri doğrudan ASPB'ye bağlanarak sözü edilen kurumlar kapatılmıştır (633 Sayılı KHK, Geçici Madde 1).

2011 yılından itibaren ASPB dışında Türkiye'de kamu aracılığıyla sunulan ve sunulmaya devam edilen sosyal yardımlara ise aşağıda yer verilmiştir:

-İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "*6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*" 89. maddesi gereğince kanun kapsamında değerlendirilen kişilerin sosyal yardım ve hizmetlere erişimi hususunda diğer kamu kurum ve kuruluşlarına yönlendirme yapmakla yükümlüdür (6458 Sayılı Kanun, 89. Madde).
-Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından "*5774 Sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun*" kapsamında sporcu şeref aylığı teşviki sağlanmaktadır. Bu kapsama "*5378 Sayılı Engelliler Hakkında*

Kanunu" 5. maddesi çerçevesinde amatör sporculardan %40 engel durumu bulunanlar da dâhildir (Sözer ve Kaplan, 2023, s.540).

-"*5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun*" kapsamında Adalet Bakanlığı, hükümlülerin topluma yeniden uyum sağlayabilmeleri için dernek, vakıf gönüllü kimseler, kurum ve kuruluşlarla iş birliği yaparak yardımda bulunulmasını sağlayabilmektedir (5275 Sayılı Kanun, 77. Madde).

-"*5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu*" kapsamında İl Özel İdareleri, 6. madde (a) bendi ve 43. madde (h) bendi uyarınca yoksullara, engellilere ve afetten etkilenen bireylere yönelik her türlü sosyal hizmet ve sosyal yardım sağlayabilmektedir (5302 Sayılı Kanun, 6 ve 43. Maddeler).

-"*5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu*" 27. madde ve *"5393 Sayılı Belediye Kanunu*" 14. madde ile de belediyeler tarafından yoksulluğu tespit edilmiş kişilere ayni ve nakdi sosyal yardım ve sosyal hizmetler sunulmaktadır.

-Köy Tüzel Kişiliği, "*442 Sayılı Köy Kanunu*" gereği sosyal yardımda bulunabilmektedir ve acil durumlar sonrasında tehlikede bulunanlara yardım etmekle görevlendirilmiştir (442 Sayılı Kanun, 14. Madde).

-"*Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü*", "*5102 Sayılı Yüksek Öğretim Öğrencilerine Burs Kredi Verilmesine İlişkin Kanun*" kapsamında öğrencilere burs ve nakdi yardım sağlamaktadır (5102 Sayılı Kanun, 1. Madde).

-MEB, "*2684 Sayılı İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun*" ve "*3580 Sayılı Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarında Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Yardımlara İlişkin Kanun"* kapsamında öğrencilere eğitim materyali, beslenme, giyim, barınma yardımı ve nakdi yardım sağlanmaktadır (Sözer ve Kaplan, 2023, s.405).

-Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü, "*5737 Sayılı Vakıflar Kanunu"* ve "*Vakıflar Yönetmeliği"*nin verdiği yetkiyle; aşevi hizmeti, engelli ve yetim aylığı, eğitim yardımı ve özel eğitim yardımı yapmaktadır (Sözer ve Kaplan, 2023, s.352-357).

Sözü edilen kamu kurumlarının dışında "*2860 Sayılı Yardım Toplama Kanunu*" aracılığıyla bu kanuna uygun olacak şekilde çeşitli sivil toplum kuruluşlarının sosyal

yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerini yürüttüğü bilinmektedir (2860 Sayılı Kanun, 1. Madde). Bu çalışmada sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden asli sorumlu kurum ASHB ve bağlı kuruluşlarda çeşitli dezavantajlara yönelik sunulan sosyal yardımlar ele alınmıştır.

3.2 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

ASPB, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş döneminde 703 Sayılı KHK ile AÇSHB olarak isim ve kapsam değişimi yaşamış, ardından 2021 yılında ise Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde olan bazı değişikliklerle ASHB olarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından (ÇSGB) ayrılmıştır (ASHB, 2021, s. 18).

Bakanlığın altında yapılandırılan ve çalışmayla ilgisi bulunan müdürlüklerin genel olarak görevleri aşağıda sıralanmıştır:

"*Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü*" (ATHGM), ailenin yapı ve değerlerinin korunması ve sosyal refahının artırılması amacıyla politika ve stratejilerin koordinasyonunu izlemek ve değerlendirmekle görevlendirilmiştir. "*Ailelerin maddî refahının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, bu konuda diğer birimler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile koordineli eğitim programları ve projeler hazırlamak ve uygulamak"* (633 Sayılı KHK, 7. Madde f bendi) ise yine ATHGM'nin görevlerinden sayılmıştır. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yaşayan ailelerin sorunlarının tespiti ve bu alanda var olan eğilim ve değişimlerin neden olduğu sonuçlara yönelik araştırma, proje, eğitim gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinden ATHGM sorumlu tutulmuştur (633 Sayılı KHK, 7. Madde).

"*Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü*" ise (ÇHGM), çocuklara yönelik her türden koruyucu, eğitici ve önleyici faaliyetlerde koordinasyonu sağlamak ve bu alanda hazırlanacak projelerin gelişimini öncelemekle görevlendirilmiştir. Ayrıca "*5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu"*nda belirtilen tüm tedbirlerin gerçekleştirilmesi ve koordinasyonun sağlanması da yine ÇHGM'nin sorumluluk alanlarındandır (633 Sayılı KHK, 8. Madde).

Kadının, toplum içinde fırsat eşitliğinin sağlanması, her türlü taciz ve istismarın önlenmesi ve şiddetin önüne geçilmesi için çalışmalarda bulunmak ve bu alanda koruyucu, önleyici tedbirlerin alınması ve koordinasyonun sağlanması ise KSGM'nin görevlerinden sayılmıştır (633 Sayılı KHK, 9. Madde). 633 Sayılı KHK'nın 9. maddesi (b) bendinde görev ve sorumluluğun doğrudan kendilerine aktarıldığı da görülmektedir.

Engellilere ve yaşlılara yönelik her türlü faaliyetin yürütülmesi, projeler hazırlanması ve araştırmalar yapılması, bu alanda sunulan çalışmalarda koordinasyon ve iş birliği sağlanması, engellilere tanınan hakların ve engelli kimlik kartlarına yönelik iş ve işlemlerin yürütülmesi ise "*Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*"nün (EYHGM) görevlerinden sayılmıştır (633 Sayılı KHK, 10. Madde). Bakanlık kurulduğunda "*Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü"* ismi kullanılmaktayken 2013 yılında yürürlüğe giren 28636 Sayılı Kanunun 41. maddesi (a) bendi gereği EYHGM olarak isim değişikliği yaşanmıştır.

Yoksullukla mücadelenin ülke düzeyinde sağlanması ve bu alanda ilgili politika ve stratejiler belirlenmesinden asli sorumlu ise, "*Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü*" (SYGM) olarak tayin edilmiştir (633 Sayılı KHK, 11. Madde). Bu amaçla 633 Sayılı KHK'nın 11. maddesinde SYGM "*3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun amaçlarını gerçekleştirmek ve uygulanmasını sağlamak için gerekli idarî ve malî tedbirleri almak"* (b bendi) ile görevlendirilmiştir. ASPB'nin 2011 yılı Faaliyet Raporunda ise söz konusu görev vurgulanarak şu ifadeler kullanılmıştır: "*Sosyal yardıma hak kazanılmasında ve genel sağlık sigortalılığının tespitinde esas alınacak gelir tespit testlerine ilişkin usûl ve esasları belirlemek, bu testleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıyla işbirliği yaparak uygulamaktır"* (ASPB, 2011, s. 31).

SYGM kanunlarla düzenlenen her türlü, ayni ve nakdi yardımların sunulmasından, sunulan yardımların veri tabanına işlenmesinden ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının sunduğu yardımların izlenmesine ilişkin iş ve işlemlerden de sorumlu tutulmuştur. Bu durum 633 Sayılı KHK'da şöyle aktarılmıştır:

> Mevzuatta kamu kaynaklarıyla yardım yapılması öngörülen kişilere aylık, tazminat, ücret, yardım veya başka bir ad altında yapılacak her türlü sosyal yardımın ödenmesi ve anılan yardım ve ödemelerin veri tabanına işlenerek

izlenmesi ile ilgili işleri diğer birimler ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yerine getirmek; diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmakta olan her türlü sosyal yardım ve ödemelerin veri tabanında izlenmesine ilişkin işlemleri yürütmek (633 Sayılı KHK, 11. Madde d bendi).

Son olarak, "*Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü*" ise, şehit yakınları ve gazilerle iletişim ve dayanışmanın güçlendirilmesi, öncelikli istihdam sunulmasına dair iş ve işlemlerin koordine edilmesi, şehit ve gazi çocuklarının eğitimi konusunda kurum ve kuruluşlarla çalışmalar yürütmek gibi konularda görevlendirilmiştir. Ayrıca şehit yakınları ve gazilerin hakları ile onlara yönelik yardım ve hizmetlere ilişkin ulusal politika ve stratejileri uygulamak, izlemek ve değerlendirmekte bu müdürlüğün görevleri arasında sayılmıştır (633 Sayılı KHK, 14. Madde).

Bakanlık kurulduğu tarihten 2018 yılına kadar "*Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı*" adı altında hizmet veren kurum; 10 Temmuz 2018 tarihli 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle, *"Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü"* olarak teşkilatlanarak çalışmalarına devam etmiştir. ASHB, "*2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun*", "*2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu*", "*3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu*", "*5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu*" ve "*6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*" ve bu Kanunlara bağlı yönetmeliklerin verdiği yetkiyle sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Merkezi düzeyde ASHB ve bağlı bulunan SYGM, yerel düzeyde ise mahalli yönetimler ile SYDV'ler aracılığıyla yurttaşlara doğrudan sosyal yardım sağlanmaktadır (Sözer ve Kaplan, 2023, s. 25).

3.2.1 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı dönemi

Bakanlığın, çalışmada ele alınan yılları ayrı ayrı incelenir ve değerlendirilirken öncelikle örgüt yapısı ve sosyal yardım uygulamaları ele alınmış akabinde ise söylem düzeyinde söz konusu gerçekleşenlere yer verilerek bütünsellik içerisinde bir değerlendirme yapılmıştır.

3.2.1.1 2011 yılı

2011 yılında kurulan ASPB'ye bağlı ve çalışmayla doğrudan ilgisi bulunan kurumlar: KSGM, ATHGM, SYGM, ÇHGM, Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı ve Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür (ASPB, 2011, s. 16). 2011 yılında ASPB'ye bağlı hizmet kuruluşları incelendiğinde ise; sosyal yardım kuruluşları olarak SYDV'ler ve aile ve toplum hizmetleri kuruluşları olarak ise Aile Danışma Merkezleri, Toplum Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezlerinin varlığını sürdürdüğü görülmektedir (ASPB, 2011, s. 18). [6]

Bakanlığın 2011 yılında kurulduğu tarih itibarıyla sunduğu sosyal yardımlar ele alındığında SYGM, ÇHGM ve Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından çeşitli yardımlar yapıldığı görülmektedir. Bu yardımlardan en kapsamlı olanları SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar olup ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmeti, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından ise evde bakım hizmetidir.

ÇHGM tarafından *"Genel Müdürlüğümüz, son yıllarda hizmet sunumunda yapmış olduğu değişiklikle kuruluş bakımı odaklı hizmetler yerine aile bakım odaklı hizmetlere ağırlık ve öncelik vermektedir"* (ASPB, Faaliyet Raporu, 2014, s. 21) ifadeleriyle vurgulanan sosyal ve ekonomik destek hizmetinde çocuklara yönelik yardımların aile bakım odağı temelinde çocuğun yüksek yararının öncelendiği bakış açısıyla sunulduğu görülmektedir. 1986 tarihli ayni ve nakdi yardım yönetmeliğine göre uygulanan sosyal ve ekonomik destek hizmeti zamanla artan ihtiyaç dolayısıyla 15.04.2011 tarihinde 27906 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "*Sosyal ve Ekonomik Destek Uygulamaları*" isimli genelge ile sürdürülmektedir. ÇHGM uhdesinde sunulan sosyal ve ekonomik destek hizmeti geçici ve süreli olarak iki şekilde sunulmakta olup çocukların aile yanında nakdi olarak desteklenmesi süreçlerini içermektedir (ASPB, 2012, s. 41).

[6] Çocuk Hizmet Kuruluşları, Özürlü ve Yaşlı Hizmet Kuruluşları, Kadın Hizmet Kuruluşları, Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü ve Bağlı Kuruluşlar olarak diğer kuruluşlar da bulunmaktadır. Fakat ilerleyen yıllarda söz konusu kuruluşların ve bağlı bulunan hizmet merkezlerinin ad ve işlev değişikliklerinin bu çalışmanın doğrudan ana konusu olmaması bakımından çalışmada yalnızca sözü edilen iki kuruluşun yıllara göre değişimi ele alınacaktır.

Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünce sunulan "*Evde Bakım Hizmeti*"[7] ise; "*2828 Sayılı Kanun"*a göre evde bakım hizmeti almaya uygun olan kişilerin ikamet adreslerinde vasi ya da akrabaları tarafından bakımlarının sürdürülmesi durumunda nakdi sunulan destektir (ASPB, 2011, s. 101). Bakım sorumluluğunun vasi ya da akraba tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle esasen bir ücret niteliği taşıyan ve profesyonel bir alanı bulunan evde bakım hizmetine yönelik sunulan ücretin, Bakanlık tarafından nakdi destek olarak adlandırıldığı da dikkate değerdir.

Öte yandan sosyal yardımların en yoğun şekilde sürdürüldüğü SYGM, doğrudan Bakanlığın idari yapılanması içerisinde bulunmayan SYDV'lere kaynak aktarılmasıyla çeşitli sosyal yardımlarda bulunmaktadır. Bu yardımların doğrudan kamu sosyal yardımı olarak adlandırılmasının mümkün olmadığı, bağış yoluyla aktarılan kaynaklar dolayısıyla da sosyal yardımların sunulduğu bilinmektedir. Hâlihazırda örgüt yapısı incelendiğinde de, SYDV'lerin il müdür ve müdür yardımcılarına bağlı olmaksızın doğrudan mütevelli heyeti aracılığıyla valiye bağlı olduğu görülmektedir.

SYGM'nin aktardığı kaynaklar dolayısıyla da SYDV tarafından sunulan sosyal yardımların neler olduğu ele alındığında aşağıdaki yardım türlerine ulaşılmaktadır.

- *"Gıda Yardımı"* : Sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü yoksunluk durumu bulunan yurttaşların temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla SYDV Fonundan karşılanan ayni gıda yardımlarını ifade etmektedir.

-*"Yakacak Yardımları"* : Sosyal ve ekonomik yönden yoksunluk içinde bulunan yurttaşların temel ısınma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 2003 yılından itibaren sunulan kömür yardımlarını ifade etmektedir.

-*"Barınma Yardımları"* : Fiziki olarak temel yaşam standartlarının altında kalan konutlarda ikamet eden yurttaşların konutlarının, bakım ve onarım işlerinin yürütülmesi ya da kişilere nakdi yardım sunulmasını kapsayan yardımlardır.

[7] 26 Mayıs 2023 tarihinde Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği yayımlanmış olup söz konusu yardıma ilişkin çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sınırlılığı gereği yardımlar ilgili yıllarda bağlı olduğu mevzuata göre açıklanmıştır.

-*"Aşevi Faaliyetleri"* : Sosyal ve ekonomik yönden dezavantajın yoğun olarak görüldüğü bölgelerde günlük sıcak yemek verilerek gerçekleştirilen ayni yardımları ifade etmektedir.

-*"Doğal Afet Destek Yardımları"*: Yangın, sel, deprem vb. doğal afetlerden olumsuz etkilenen yurttaşların acil ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla sunulan yardımları ifade etmektedir.

-*"Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar"*: "*Sosyal Güvenlik Prim Borçları*" ve "*Diğer Sosyal ve Özel Amaçlı Yardımlar*" kapsamında sunulan yardımları ifade etmektedir (ASPB, 2011, s. 128),

-*"Eğitim Materyali Yardımları"* : Eğitim ve öğretim dönemlerinin başlangıcında sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü yoksunluk içinde bulunan hanelerde yaşayan çocukların desteklenmesi amacıyla kitap dışında kalan; önlük, ayakkabı, kırtasiye ürünleri gibi temel eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için sunulan yardımları ifade etmektedir.

-*"Öğrenci Barınma, Taşıma, İaşe vb. Yardımlar"* : "*Öğrencilerin yurt, pansiyon, ulaşım giderleri için"* ve "*vakıflara ait yurtların işletme gideri kapsamında"* (ASPB, 2011, s. 123) sunulan yardımları ifade etmektedir.

-*"Yüksek Öğrenim Bursları"*: Yükseköğrenim gören öğrencilere sunulan burslardır. Fakat 2011 yılı Faaliyet Raporunda belirtildiği üzere: "*1989 yılından bu yana, yükseköğrenim öğrencilerine 9 ay karşılıksız olarak verilen burslar, işlemlerin tek elden yürütülmesi amacıyla 5102 sayılı Kanunda yapılan düzenleme ile 2003- 2004 öğretim yılından itibaren Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumuna (YURTKUR) devredilmiştir"* (ASPB, 2011, s. 123). Fondan yararlanan öğrencilerin eğitim hayatına devam etmesi nedeniyle sisteme kayıtlı öğrenci bulunduğundan, 2013 yılına kadar yükseköğrenim bursları kapsamında ödeme yapıldığı görülmektedir (ASPB, 2013).

-*"Şartlı Eğitim Yardımı: Şartlı Nakit Transferleri*" kapsamında çocukların eğitim hayatlarına düzenli olarak devam etmeleri kaydıyla ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde eğitim gören çocuklara sunulan nakdi yardımlardır (ASPB, 2011, s. 124).

-*"Özürlü Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması"*: "*Özel eğitime gereksinim duyan özürlü öğrencilerimizin okullarına ücretsiz olarak (...)"* (ASPB, 2011, s. 124) taşınmasını kapsamaktadır.

-*"Diğer Eğitim Yardımları"*: İlköğretim ve ortaöğretim düzeyinde eğitim gören öğrencilerin sınav hazırlık kitapları alabilmeleri için sunulan yardımları ifade etmektedir.

-*"Tedavi Giderlerine Yönelik Destekler"*: Yeşil kart uygulaması dışında kalan ve kişilerin sağlık giderlerinin karşılamasına yönelik sunulan yardımları ifade etmektedir.

-*"Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY)"* : "*Şartlı Nakit Transferleri"* kapsamında "*0-6 yaş grubu çocukları, gebe kadınları ve lohusalık dönemindeki anneleri kritik dönemlerinde temel sağlık hizmetlerinden faydalandırmak*" hedefiyle sunulan yardımları ifade etmektedir (ASPB, 2011, s. 119).

-*"Özürlü İhtiyaç Yardımları"* : "*Sosyal güvenceden yoksun özürlü vatandaşların topluma uyumunu kolaylaştıracak her türlü araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yürütülen (...)"* (ASPB, 2011, s. 121) yardımları kapsamaktadır.

2011 yılı Faaliyet Raporunda geçen *"*Taşımalı Sistem Öğle Yemeği Yardımı ise" : "*1997 yılında başlatılan 8 yıllık temel eğitim kapsamında uygulanmaya başlanan ve okulların bulunduğu merkezlere taşınan öğrencilere öğle yemeği verilmesini içeren uygulama, 2003- 2004 öğretim yılından itibaren kaynağı Fondan karşılanmak üzere il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir"* (ASPB, 2011, s. 124).

MEB tarafından uygulansa da yardımın SYDV kaynağından kesilmesi nedeniyle hem bir yardım olarak hem de ödeme olarak ASPB kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Yine SYDV fonundan karşılanan *"Ücretsiz Kitap Yardımı (MEB)"* ise: 2003-2004 yılında başlayan yardım SYDV fonlarından aktarılan kaynak aracılığıyla MEB tarafından sunulmakta olup "*Dar gelirli ailelerin ilköğretimde okuyan çocuklarına ücretsiz(...)"* sunulan kitap yardımlarını kapsamaktadır (ASPB, 2011, s. 124).

Ayrıca sosyal yardım hizmetleri adı altında birçok proje bulunduğu görülmekte olup söz konusu projeler aşağıda sıralanmıştır:

-*"Proje Destekleri"* : 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu çerçevesinde ülke içinde desteğe ihtiyacı bulunan kişilerin güçlendirilmesi ve sosyal yaşama uyumunun desteklenmesi hedefiyle yürütülen projeleri kapsamaktadır (ASPB, 2011, s. 112). Genel proje destekleri kapsamında değerlendirilen "Gelir Getirici Projelerin" "Proje Destekleri" kapsamında da ele alındığı görülmektedir.

-*"Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi"*: Kırsal alanda yaşayan ve sosyoekonomik yönden güçlük çeken hanelerin üretime katılmaları hedefiyle sunulan bir projedir (ASPB, 2011, s. 112).

-*"Genel Proje Destekleri"* : Gelir getirici projeler, sosyal hizmet projeleri, toplum kalkınması projeleri ve geçici istihdam projeleri olmak üzere çeşitli kapsamda uygulanan projelerden oluşmaktadır (ASPB, 2011, s. 114).

-*"Sosyal Konut Projesi"* : Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve ASPB arasında yürütülen bir proje olup desteğe ihtiyacı bulunan bireylerin barınma hakkının korunması açısından kişilere sağlanan düşük bütçeli ve uygun ödeme imkânlarıyla sunulan konutları ifade etmektedir (ASPB, 2011, s. 116).

2011 yılında sunulan projelere yönelik, alt proje kategorileri arasında net bir ayrım olmadığı, aynı projenin birden fazla proje desteği kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca 2011 yılı Faaliyet Raporunda ayrı bir başlık olarak "*2022 Sayılı Kanun*" kapsamında değerlendirilen yardımların "*Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü*" tarafından sürdürülmesi nedeniyle veri ve bilgi paylaşılmadığı fakat yaşlılara yönelik hizmetler kapsamında 65 yaş ve üzeri yurttaşlara aylık bağlandığına ilişkin bilgiye yer verildiği aktarılmaktadır (ASPB, 2011, s. 103).

Bakanlığın dönemlerini ve içinde bulunulan yılda gerçekleşen politikaları daha iyi gözleyebilmek adına Bakanlığın söylemlerine dikkat edildiğinde ise aşağıdaki gözlemlere ulaşılmıştır.

Öncelikle, SYGM'nin 2009-2013 Stratejik Planı incelendiğinde dönemin Başbakanının sunulacak sosyal yardımların yönetim zihniyetine ilişkin bazı ifadeleri olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak *"Sosyal politikalar, İnsan Hakları Evrensel*

Beyannamesi ve Avrupa Sosyal Şartı gibi uluslararası belgelerde yer alan insanların 'Yoksulluğa Mahkûm Edilmeme' gibi evrensel haklarından hareketle ve sosyal adalete öncelik veren 'İnsan Merkezli Kalkınma' anlayışıyla uygulanmıştır" ifadeleri verilebilir. (SYGM Stratejik Plan, 2008, Giriş). Yer verilen ifadede, 2009-2013 yılları arasında sunulacak sosyal yardım politikası kurgusuyla, politikaların uygulamadaki görünümünün bir hak niteliği kazanacak olduğu ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası belgelerde korunan hakların tanındığının da altının çizildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu söylemlerin sosyal yardım politikalarının Türkiye'deki işleyiş biçiminde belirgin değişiklik yaşanacağının ve yardımların yoksulluktan korunma hakkı doğrultusunda sunulacağının izlerini taşıdığı ifade edilebilir.

Sözü edilen anlayış çerçevesinde ayrıca 2009-2013 Stratejik Planı için belirli hedefler konularak mevcut sosyal politikaların gözden geçirildiği belirtilmiş, etkin sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetlerinin toplumun en yoksul kesimlerine kadar ulaşmasının hedeflendiğinin de vurgusu yapılmıştır (SYGM Stratejik Plan, 2008, Giriş). Bu hedefler doğrultusunda kurulduğu öngörülen ASPB'nin 2011 yılı Faaliyet Raporu incelendiğinde ise ilk dikkat çekici unsurun Bakan sunuş metninde geçen *"Aileyi, kadını, erkeği, genci yaşlıyı, çocuğu, engelliyi içine alan geniş bir alanda sosyal devlet anlayışıyla hizmet sunmaktadır. Toplumun her kesimine dokunan, toplumun en hassas alanlarına hizmet götüren bir anlayışımız vardır"* (s.5) ifadeleri olduğu görülmektedir. Bu ifadeleri dikkat çekici yapan husus, Bakan sunuş metninde sosyal devlet ilkesi gereği toplumun her kesimini kapsayan ve tüm kırılgan grupları içeren sosyal politikalara yönelik vurgudur. Bu vurgunun Müsteşar sunuşunda da bulunduğu gözlenmekte ve *"(...) vakıf kültürüyle ifade eden geçmişimizden, hem barış ve adaleti telkin eden sosyal devlet ilkesinden, hem de 21. yüzyılın hak ve hukuk temelli yeni yapılanma anlayışından güç almaktayız"* (s.6) cümleleriyle Bakanlık kurulmadan önce var olan vakıf kültürünün, hak temelli yeni bir yapılanmaya dönüşeceğinden söz edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca SYGM tarafından 2008 yılında yayımlanan 2009-2013 Stratejik Planında "*Mutlak yoksulluğun giderilmesine yönelik olarak ayni yardım ya da asgari gelir desteği gibi programlar üzerinde çalışmak ve bu kapsamdaki politikalara katkı sağlamak"* (SYGM, 2008, s. 75) hedeflerine yer verildiği görülmekte, bu ifadelerle hâlihazırda ilgili yılda uygulanan ayni yardımlarla birlikte alternatif olarak asgari gelir desteği sunulmasına yönelik politikaların

geliştirilme çalışmalarının var olduğu aktarılmaktadır. Asgari gelir desteği, sosyal yardımların belirli dezavantaj durumlarıyla birlikte yoksul olanlara sosyal yardım uygulanmasından daha kapsayıcı olduğu düşünüldüğünde böylesi bir programın hayata geçirilmesinin uygulama açısından olumlu sonuçlar doğuracağı görülmektedir.

3.2.1.2 2012 yılı

2012 yılında da, gerek taşra teşkilatı gerek merkez teşkilatı gerekse bağlı olan çalışmayla ilgisi bulunan kuruluşlar hizmetlerini aynen sürdürmüştür (ASPB, 2012, s. 4). 2012 yılında Bakanlık bünyesinde uygulanan hizmetlerin kapsayıcılığının artırılması ve hizmetlerin yerelleştirilmesi amacıyla "*Aile Sosyal Destek Programı"* pilot uygulama ve araştırma projesi hayata geçirilmiş, pilot projenin uygulama alanları Kırıkkale ve Karabük illeri olarak belirlenmiş, sosyal yardım ve sosyal hizmetlere ihtiyacı olan kişilerin "*objektif kriterler"* ile belirlenmesi hedeflenmiştir (ASPB, 2012, s. 34).

Ayrıca yine 2012 yılında 6284 Sayılı Kanun çıkartılarak ASPB, kanunun hükümlerini yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Kanunda şiddete maruz kalma tehlikesi bulunan ya da maruz kalmış çocuk, kadın ve aile bireylerinin korunmasına yönelik düzenlemeler yer almıştır. Söz konusu kanunda koruma kapsamına alınan bireyin, diğer kurumlardan aldığı yardımlar saklı kalmak kaydıyla geçici yardımlardan faydalanması; barınma, sağlık ve adli yardım hizmetlerinde bulunulması yükümlülüklerinden söz edilmiştir (15. Madde).

2012 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar, ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmeti, EYHGM tarafından ise evde bakım hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir. ÇHGM uhdesinde sosyal ve ekonomik destek hizmetinin genel adı 2012 yılında aile yanında destek hizmetleri olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bu hizmete yönelik olarak, raporda yükseköğretime devam eden bireyler ve yetişkinler için sunulan destek miktarları ve kişi sayısına da ayrıntılı olarak yer verilmeye başlandığı görülmektedir (ASPB, 2012, s. 42). 2012 yılında "*Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*"nün adı EYHGM olarak değiştirilmiş, müdürlük uhdesinde sunulan evde bakım hizmetine ilişkin, destekten faydalanan kişi sayının 353.000'den 400.000'lere ulaştığı aktarılmıştır (ASPB, 2012, s. 76).

Bu yılda, SYDV'ler tarafından sunulan yardımların devam ettiği fakat "*2022 Sayılı Kanun"* uyarınca sunulacak yardımların da ASPB bünyesinde sürdürülmeye başlandığı görülmektedir (ASPB, 2012, s. 117). Ayrıca "*GSS gelir tespiti ve prim desteğine"* ilişkin modülün 2011 yılında tamamlanmasıyla söz konusu desteğe 2012 yılında başladığı aktarılmıştır (ASPB, 2012, s. 117). "*Tüp Bebek Projesine"* ilişkin işlemlere devam edildiği ve henüz uygulamaya geçilmediği aktarılmıştır (ASPB, 2012, s. 122).

Bu bilgiler ışığında 2012 yılında uygulanmaya başlanan yardımlar ve yardım tanımlarına aşağıda yer verilmiştir.

-*"GSS Gelir Tespiti ve Prim Desteği"*: 2011 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan yönetmelik kapsamında Ocak 2012 tarihinden itibaren yürütülecek prim desteği yardımını kapsamaktadır.

-*"2022 Sayılı Kanun kapsamında sunulacak yardımlar"* : İlgili kanunda belirtilen gösterge rakamından düşük gelire sahip olan yurttaşlardan, 65 yaşını tamamlamış yaşlılar, 18 yaşını doldurmuş engelliler ve 18 yaşını tamamlamayan engellilerinin yakını olan kişilere sunulan yardımları kapsamaktadır. Ayrıca 6111 Sayılı Kanunun geçici ikinci maddesi dolayısıyla sosyal güvenlik kurumlarından gelir veya aylığı bulunmayan, meslek hastalıkları tespit hükümleri çerçevesinde Silikozis hastalığı gereği mesleki gücünü en az %15 oranında kaybetmesi şartıyla yardım bağlanabilmektedir (ASPB, 2012, s. 116).

-*"Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Sosyal Yardım Programı"*: 2009 yılında imzalanan projeyle Boğaziçi Üniversitesi ile birlikte yürütülen çalışma çerçevesinde eşi vefat etmiş kadınlara yönelik SYDV'ler ve diğer yardım kuruluşlarıyla birlikte yürütülecek sosyal yardım programının süreç tamamlanması işlemlerine 2011 yılında devam edilmiş, 2012 yılında söz konusu proje hayata geçirilerek belirlenen 244.108 kadına sosyal yardım ödemesi gerçekleştirilmiştir (ASPB, 2012, s. 122).

Ayrıca, 2012 yılında: "*Doğal Afet Destek Yardımlarının"* "*Afet ve Terörden Zarar Görenlere Yönelik Yardımlar"* olarak değiştirildiği ve söz konusu yardımın terörden zarar görenlere yönelik yardımların kapsamına alındığı (ASPB, 2012, s. 115); proje desteklerinin yalnızca iki kategoriye ayrılarak alt kategoriler altında değerlendirildiği görülmektedir. Son olarak, "*Şartlı Eğitim Yardımı*"nın, yalnızca çocukların eğitim

hayatında desteklenmesi sürecini değil aynı zamanda *"Kadının aile ve toplum içindeki konumunun güçlendirilmesi amacıyla Şartlı Eğitim Yardımı ödemeleri doğrudan annelere yapılmaktadır"* (ASPB, 2012, s. 111) ifadelerinin kullanıldığı, yardımın annelere yapılarak kadınların güçlendirilmesinin hedeflendiği bilgilerinin aktarıldığı da gözlenmektedir. Bu yardım kapsamında geçen "kadınların güçlendirilmesi" ifadesi, sosyal yardımların kadınların hesabına yatırılması dolayısıyla kadının güçlendirilmesi açıklamasını taşımakta olup böylesi bir bakış açısı insan hakları perspektifinde ele alındığında uygun görünmediğini ifade etmek gerekmektedir. Çünkü kadının güçlenmesi, ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak her türden güçlenmeyi içermekte olup kadının toplumsal eşitsizlikler karşısında desteklenmesi, tekil olarak kadının güçlü yanlarının açığa çıkarılması ve toplumsal hayata katılım noktasında desteklemesi süreçlerini içermelidir. Dolayısıyla, herhangi bir geliri olmayan kadınların ekonomik olarak desteklenmesi, sigorta primlerinin ödenmesi gibi sosyal güvenlik önlemlerinin alınması, kadınlara yönelik kurs, eğitim vb. faaliyetlere yer verilmesi, psikolojik destek hizmetlerinden ücretsiz ve sürekli yararlanma imkânı sunulması gibi farklı türden hizmetlere yer verilmeyen bu türden uygulamaların kadının güçlendirilmesini açıkladığını ifade etmek mümkün değildir. Bu doğrultuda, çocuğa yönelik sunulan nakdi desteğin, yalnızca çocuğun eğitim ihtiyaçlarının bir kısmını ancak karşılayacak türden nakdi destek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu tutarın nasıl babanın hesabına yatırılması babanın güçlendirilmesi olarak anlaşılması mümkün değilse, kadının hesabına çocuk için yatırılan nakdi destek anneni güçlendirilmesini ifade etmemektedir. Çünkü çocuk, yalnızca annenin yükümlülüğünde olmayıp, kadın, anne olmak dışında insan olarak birçok farklı role sahiptir ve güçlenme tüm rollerin birlikteliğinde ve hak eşitliğiyle doğan bir durumu açıklamaktadır.

Bu türden sosyal yardım uygulamalarının bulunduğu 2012 Yılı Faaliyet Raporunu söylem düzeyinde incelendiğinde ise Bakan sunuş metninde aşağıdaki ifadelere yer verme gereği duyulmuştur.

> Bakanlığımıza ayrılan kaynakların ve desteklerin, sosyal devlet anlayışıyla 2023 Türkiye'sinin oluşmasında kilometre taşı olarak etkin ve verimli bir şekilde kullanımının sağlanması amacıyla, milletimizin faydasına çalışan ulusal ve uluslararası tüm kurum, kuruluş, özel sektör, üniversite ve sivil toplum

> kuruluşları ile işbirliği çerçevesinde faaliyetler gerçekleştirilmektedir (ASPB, 2012, s. ii).

2012 yılında görevli Bakanlık Müsteşarı ise, sosyal yardım bütçelerine ilişkin şu ifadeleri kullanmaktadır:

> Her bir bireyinin sosyal yapıda güçlendirilmesi için sosyal politikalar üreterek bunları hayata geçiren Bakanlığımızın 2012 yılında 8.8 milyar TL olan bütçesi, 2013 yılında 14.7 milyar TL'ye çıkarılmıştır. Bakanlığımız bünyesinde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile birlikte yaklaşık 17 milyar TL'ye varan bir bütçe, diğer bakanlıkların harcamaları da dikkate alındığında 20 milyar TL'yi aşan sosyal transferleri ifade etmektedir (ASPB, 2012, s. iii).

2011 yılında olduğu gibi 2012 yılında da sosyal devlet vurgusunun Faaliyet Raporunda yer aldığı görülmektedir. Fakat bu vurguyla beraber gerek uluslararası kuruluşlar gerekse sivil toplum kuruluşlarının iş birliğine önem verildiği de aktarılmıştır. Yoksullukla mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası destek önem arz etmekteyken, sosyal devlet vurgusu ile birlikte diğer aktörlerin de ele alınması yoksullukla mücadelenin devlet dışı aktörlere devredileceğinin izlerini taşıdığının düşünülmesine neden olmuştur. Ayrıca, Bakanlığın bütçeye ilişkin aktardığı ifadelere bakıldığında, 2012 ve 2013 yılı bütçeleri, Bakanlık tarafından doğrudan sosyal yardımlara ayrılan bütçeyi değil Bakanlığın tüm bütçesini, bir diğer ifadeyle; personel giderleri, sermaye transferleri, mal ve hizmet alım giderleri, sosyal güvenlik kurumlarına devlet prim giderleri gibi tüm giderler için kullanılacak bütçeyi ifade etmektedir. Kısacası, bu ifadenin ardından SYDV'ler ile diğer kamu kurumlarının sosyal transferleri toplanarak elde edilen 20 milyar TL'nin içerisinde ASPB tarafından sosyal yardımlara ayrılan pay, 8.8 milyar TL ya da 14 milyar TL olmayıp çok daha az bir tutarda sosyal yardım harcaması yapıldığı faaliyet raporu incelendiğinde izlenebilmektedir. Fakat cümlelerin ard arda dizilmesiyle sanki artan Bakanlık bütçesinin doğrudan sosyal yardım harcaması bütçesi olduğu ya da tüm kamu kurumlarınca harcanan tutarın doğrudan ASPB tarafından harcanan sosyal yardım tutarları olduğu gibi bir algı yaratılmasının hedeflendiği düşünülmüştür.

3.2.1.3 2013 yılı

2013 yılında da Bakanlık çatısı altında, 2012 yılında görevli olan tüm müdürlükler ve bağlı kuruluşların hizmetlerine devam ettiği görülmektedir (ASPB, 2013, s. 13). 2013 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar, ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmeti, EYHGM tarafından ise evde bakım hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir. 2013 yılında da ÇHGM uhdesinde sunulan sosyal ve ekonomik destek, çocuklara yönelik sosyal yardımlar olarak ifade edilmiş; *"Evde Bakım Hizmeti*" kapsamında değerlendirilen nakdi tutar ise, vasi ya da akrabalara sunulmaya devam etmiştir (ASPB, 2013, s. 138).

2013 yılında SYDV'ler aracılığıyla Bakanlık tarafından sunulan sosyal yardım uygulamaları ele alındığında ise: "*Gıda Yardımları*"nın hizmet tanımına "*Ramazan ve Kurban bayramları öncesinde*" ifadesinin eklendiği tespit edilmiştir. Gıda yardımlarının ramazan ve kurban bayramı gibi İslam dinince önemli görülen günlerde sürdürülmesi vurgusu ise, hayırseverlik faaliyetleri olarak anlaşılacak türden sosyal yardım türleri örneğinin 2013 yılında sürdürülmeye devam ettiğini göstermektedir. Öte yandan 2012 yılında sözü edilen bazı yardımların devam etmekte olduğu fakat "*Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar*", "*Diğer Eğitim Yardımları*" ve "*Tedavi Giderlerine Yönelik Destekler*" yardımların yardım grupları içerisinde ele alınmadığı görülmektedir (ASPB, 2013).

Bu kapsamda yine, "*Yükseköğrenim Bursları*" yardım programının da ilgili yardım gruplarından kaldırıldığı da tespit edilmiştir[8]. Bununla birlikte, "*2022 Sayılı Kanun*" kapsamında ele alınan yardım programı adının "*Engelli ve Yaşlı Yardımları*" olarak değiştirildiği görülmektedir. "*Tüp Bebek Projesi*"nin sağlık yardımları grubunda ele alındığı, *"Yurt Yapım Projeleri"*nin eğitim yardımı olarak ele alındığı, "*Sosyal Konut Projeleri*"nin aile yardımları grubunda değerlendirildiği ve "*Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar*" altında yeni yardım programlarının eklendiği de gözlenmiştir (ASPB, 2013, s. 113). Bu durumlar neticesinde yardım programlarının sıklıkla ad ve yardım

[8] Yükseköğrenim öğrencilerine sunulan bursların Kredi ve Yurtlar Kurumu uhdesinde sürdürüleceği bilgisi 2011 yılında verilmiş olup son öğrencinin mezun olmasının ve bursunun kesilmesinin akabinde söz konusu yardımın verilmediği anlaşılmaktadır.

grubu içerisinde değerlendirildiği sıranın değiştirildiğinin gözlenmesi, yardımların değişimlerinin ve kamu harcamalarının izlenmesinin önünde bir engel teşkil ettiğini ifade etmek gerekmektedir.

2013 yılında hizmet sunumuna aktif olarak başlanan yardımların tanımı ise şu şekildedir:

-*"Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar"* : "*Vatani görevini yerine getirmekte olan askerlerimizin sosyal güvencesi olmayan ve ihtiyaç sahibi ailelerinin askerlik görevi süresince desteklenmesi için(...)"* sunulan yardımlardır. Milli Savunma Bakanlığı ile 2013 yılında imzalanan protokol çerçevesinde söz konusu yardım yapılmaya başlanmıştır (ASPB, 2013, s. 117).

-*"Tüp Bebek Projesi":* 2012 yılında başvuru alımı yapılan ve mütevelleti heyetine iletilen söz konusu projede bir sağlık kuruluşunun 2.500 ailenin ücretsiz tüp bebek tedavisinin karşılanması bağış talebi üzerine ASPB ile yapılan iş birliği çerçevesinde yürütülen bir projedir (ASPB, 2013, s. 122).

Tüp bebek projesi doğrudan Bakanlığın sağladığı finansmanla yürütülen bir proje olmayıp gönüllü iş birliği ile gerçekleştirilerek ihtiyaç sahiplerinin Bakanlık tarafından belirlendiği bir süreci ifade etmektedir. Bu noktada Bakanlığın sözünü ettiği devlet dışı aktörlerin iş birliği ile yoksullukla mücadele politikasının bir örneği olduğu açıktır. Öte yandan muhtaç asker ailelerine sunulan yardımlar gibi farklı kırılgan grupları içeren yardımlarla kapsamın artırılma hedefinin gerçekleştirildiği de görülmektedir. Dolayısıyla bu yılda da yeni yardım programlarının eklendiği, ayni yardımların devam ettiği fakat sosyal devlet ilkesi gereği sunulan yardımların vurgulanacağı yeni sosyal politika modelinin ve asgari gelir desteğinin henüz hayata geçirilmediği görülmektedir.

Söylem düzeyinde yaşanan değişimler ele alındığındaysa, Bakan sunuş metninde aşağıdaki ifadelere yer verildiği görülmektedir:

> Bakanlığımıza ayrılan kaynakların ve sunulan imkânların Türkiye Cumhuriyetinin güçlü bir sosyal devlet olarak Anayasamızda belirtilen niteliği taşımasında büyük değeri bulunmaktadır. Vatandaşlarına hizmet ve yardım elini uzatan ve her yıl daha da gelişmişi sosyal program uygulamalarıyla toplumu

> kucaklayan bir ‘sosyal devlet ülkesi’ anlayışıyla 2023 Türkiye vizyonuna ulaşmaya kendi görev alanımızdaki faaliyetlerimizle katkı sağlamaya gayret ediyoruz (ASPB, 2013, s. 3).

2013 yılı Müsteşar sunuşunda ise aşağıdaki önemli ifadelere yer verilmiştir: “*Toplumun temeli olan ailenin korunması ve desteklenmesi, diğer kamu idareleriyle, yerel yönetimlerle, üniversitelerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla ve uluslararası kuruşlarla işbirliğini ve koordinasyonu gerektirmekte, çabalarımızın başarıya ulaşmasında kamu, özel, gönüllü kuruluşların katkı ve destekleri hayati öneme sahiptir”* (ASPB, 2013, s. 4).

Söz konusu ifadeler aracılığıyla fark edilmektedir ki, 2013 yılı itibarıyla sunulacak sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin perspektifi, hem sosyal devlet vurgusunu barındırmakta hem de aile odaklı politikalara ve sivil katılıma ağırlık verilmesi planlanmaktadır.

2013-2017 Stratejik Planının Bakan sunumu bölümünde ise esnek ve hızlı karar alabilen, değişim ve dönüşümü yönetebilen bir kurum olma vizyonuyla hareket edildiği ifade edilen Bakanlığa ilişkin şu sözler vurgulanmıştır:

> Küreselleşmeyle birlikte artık dünyadaki sosyal devlet anlayışı ve sosyal hizmet ve yardım kavramı oldukça farklı bir içerik kazanmıştır. Öyle ki her geçen gün yeni ihtiyaç grupları ortaya çıkmakta, bu ihtiyaç gruplarına yönelik yeni kurumsal ve bireysel modeller geliştirmek zaruri hale gelmektedir (ASPB, 2013-2017 Stratejik Plan, 2012, s. 7).

2013-2017 yılı için geliştirilmesi zaruri hale geldiği ifade edilen uygulamaların hayata geçirilmesine ilişkin ise şu hedef önem taşımaktadır:

> Ülkemizin sosyal yardımlar miktarını ülke ve aile bazında gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarmak. Farklı mevzuat hükümlerine göre yürütülen sosyal yardım programlarının birleştirilmesine ve hak temelli asgari gelir desteği modeline geçişe yönelik çalışmalar ile ülkemizdeki sosyal yardım miktarlarının arttırılması hedeflenmektedir. Bunun için Sosyal yardımların GSMH’ye oranı, Aile başına sosyal yardım miktarının arttırılması, gıda yoksulluğu oranının

düşürülmesi ve asgari gelir desteği uygulanmasının hayata geçirilmesi yönünde politikalar geliştirilecektir (ASPB, 2012, s. 95).

2013 yılında sunulan ifadeler değerlendirildiğinde; önceki yıllarda olduğu gibi devlet dışı aktörlerin katılımının önemli olduğunun sosyal devlet vurgusu ile birlikte verildiği, asgari gelir desteğine yönelik ifadelerin bulunduğu, yeni yardım programlarıyla sosyal yardım kapsamının artırılmaya çalışıldığı, dini günlerde ayni sosyal desteklerin sunulduğu, küreselleşmenin yeni sosyal politika arayışlarına neden olacak türden çıktılarının bulunduğu gibi hususlara yer verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu yıllarda sıklıkla vurgulanan sosyal devlet ilkesi gereği uygulanacak sosyal yardımları, bu nitelik gereği oluşturulmuş politikalarla süsleyecek herhangi bir değişim yaşanmadığı ifade etmek yerinde olacaktır.

3.2.1.4 2014 yılı

2014 yılında da aynı müdürlükler işlev ve sorumluluklarını sürdürmeye devam ettiği (ASPB, 2014, s. 15); hizmet kuruluşları incelendiğinde ise; çalışmayla bağlantısı bakımından sosyal yardım kuruluşları olarak SYDV ve Aile ve Toplum Hizmetleri Kuruluşları olarak ise Aile Danışma Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri şeklinde örgütlenildiği görülmektedir. Bu dönemde Toplum Merkezlerinin kapatılarak Sosyal Hizmet Merkezlerine dönüştürülmesi çalışmalarına başlandığı aktarılmıştır (ASPB, 2014, s. 118).

2014 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar, ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir. Yalnızca bu yıl, evde bakım hizmeti, 2014/07 Sayılı "*Engellilerin Evde Bakımına Destek İçin Verilen Sosyal Yardımlar Hakkında Genelge*" aracılığıyla "evde bakım yardımı" olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle 2014 yılında evde bakım yardımına ilişkin iş ve işlemler EYHGM'den SYGM'ye aktarılmıştır (ASPB, 2014, s. 95). Dolayısıyla ücretli bir emeği ve profesyonel bir disiplini içeren bakım hizmetlerinin artık hane halkına bir yardım olarak sunulmasıyla ailelerin refah sağlayıcı işlev gördüğü politika anlayışının resmiyete dökülmesi sağlanmıştır.

Öte yandan SYGM tarafından sunulan yardımlar ele alındığında, *"Tüp Bebek Projesi*"nin sona erdiği, "*Yabancı Uyruklulara Yönelik Yardımlar"* adı altında yeni bir yardım programı eklendiği, "*İstihdam Yardımları"* olarak "*İşe Başlama"* ve "*İşe Yönlendirme"* yardım programlarının eklendiği görülmektedir (ASPB, 2014).

2014 yılında yeni eklenen yardım programlarının tanımlarına ise aşağıda yer verilmiştir.

-*"Yabancı Uyruklulara Yönelik Yardımlar*[9]*"*: "*(...) Suriyeli misafirler gibi yabancı uyruklu şahısların gıda, giyim, barınma vb. temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla(...)"* sunulan yardımları ifade etmektedir (ASPB, 2014, s. 93).

-*"İstihdam Yardımları"* : Sosyal yardım alan ve başvuru yapan kişilerin İş ve İşçi Bulma Kurumu veri sistemine işlenmesi sonucunda iş görüşmesine giden kişilere ve geçici istihdam görevlisi tarafından işe yerleştirilen kişilere yılda bir kereye mahsus olmak üzere sunulan yardımlardır (ASPB, 2014, s. 103).

2014 yılında sürdürülmeye başlanan yardımlar hem göç eden geçici koruma statülü kişilerin hem de kırdan kente göçün etkisiyle görünürlüğü artan kent yoksulluğunun bir göstergesi olarak görünür olmaktadır. Öte yandan geçici koruma statülü kişilere yönelik uygulanan yardımların uluslararası desteklerle de sağlandığını bu noktada ifade etmek gerekmektedir. Kapsamını terör, istihdam, göç gibi konularla genişletmeye çalışan ASPB'nin 2014 yılı sosyal politika söylemleri ele alındığında ise, izleyen paragraflardaki sonuçlara ulaşılmıştır.

2014 yılının Bakan sunuş metninde daha çok aile odaklı, hak temelli adil ve elverişli hizmetler sunulduğu vurgusu yapılmış bu kapsamda: *"Çocuk, kadın, engelli, yaşlı, şehit yakını ve gazilerimize yönelik sosyal politikaları 'aile temelli' olarak belirlemeye ve uygulamaya gayret ediyoruz" ve "muhtaç ve mağdur vatandaşlarımıza yönelik destek ve hizmetlerimiz 'hak temelli' olarak sunulmaktadır"* ifadeleri kullanılmıştır (ASPB, 2014, s. 3). Üst yönetici sunuşu ise, *"(...)sosyal devlet anlayışıyla; toplumun temel taşı olan aileyi merkeze alarak, tüm vatandaşlarımızın toplumsal yaşama tam ve etkin katılımlarını*

[9] Bakanlığın tabloda Yabancı Uyruklulara Yönelik Yardımlar olarak ele aldığı yardım grubu metin içerisinde Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar olarak ifade edilmiştir.

sağlamak için politika üretmekte ve hizmet sunmaktadır" ifadeleriyle Bakanlığın bakış açısını vurgulamış ve sosyal yardımlar kapsamında desteklenmeye gereksinim duyan kişilere adil, yerinde ve zamanında ulaşım sağlanabilmesi açısından *"hane ve arz odaklı bir sisteme geçilmeye"* çalışıldığına vurgu yapılmıştır (ASPB, 2014, s. 4). 2014 yılında sosyal devlet vurgusu ile beraber aile odaklı politikalar vurgusunun yer almaya başladığı ve bu iki vurgunun birlikteliğinin bir dilemmaya yol açtığı düşünülmektedir. Çünkü ailenin merkeze alındığı politikalarla ailedeki tekil bireyin bazı ihtiyaçlarının göz ardı edileceği, tekil bireyin ihtiyaçlarının diğer bireylerin gelir durumu nedeniyle yerine getirilmesinin mümkün olmayacağı dahası bu türden uygulamaların hak odaklılık ifadeleriyle kullanılmasının hakların ihlaline neden olacağı görülmektedir. Bu nedenle 2011-2014 yıllarında sunulan sosyal yardımların ne sosyal devlet ilkesi gereği geliştirilen sosyal politikaları içerdiği ne de insan hakkı ihlallerinin önüne geçilebilecek türden koruyucu-önleyici mekanizmaların yerine getirildiği söylemek mümkündür.

3.2.1.5 2015 yılı

2015 yılında da çalışmayla ilgisi bulunan ASPB'ye bağlı müdürlük ve kurumlar işlevlerini sürdürmeye devam etmiştir (ASPB, 2015, s. 13). Ayrıca 2015 yılında, merkez teşkilatına yurt dışı teşkilatın eklenmesiyle; Almanya Ataşeliğinin, AB ve Dış İlişkiler Başkanlığı bütçesiyle ilişkilendirildiği aktarılmıştır (ASPB, Faaliyet Raporu, 2015, s. 13).

2015 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar, ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir. ÇHGM tarafından çocukların aile yanında desteklenmesi hedefiyle 2011 tarihli genelgeye uygun olarak sunulan sosyal ve ekonomik destek hizmeti, 3 Mart 2015 tarihi itibarıyla "*29284 Sayılı Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*" çerçevesinde sunulmaya başlamıştır. 2015 tarihine kadar ÇHGM tarafından sunulan iş ve işlemler yönetmelik çerçevesinde yine ÇHGM' ye aktarılmıştır (29284 Sayılı Yönetmelik, ğ bendi).

Öte yandan SYGM tarafından sunulan sosyal yardımlar ele alındığındaysa; *"Evde Bakım Yardımı"*nın yine SYGM bünyesinde sürdürüldüğü, "*Doğum Yardımı"* ve "*Öksüz ve Yetim Yardımı"* gibi yeni hizmet programlarının eklendiği görülmektedir. Ayrıca "*İşe*

Başlama" ve "*İşe Yönlendirme"* yardımının ise, "*İstihdam Yardımları"* ana grubundan çıkarılarak "*Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları"* altında tek bir yardım grubunda değerlendirildiği izlenmiştir. Yeni eklenen yardımların tanımı ise şu şekildedir:

-*"Doğum Yardımı"*: 15 Mayıs 2015 tarihi itibarıyla 633 Sayılı KHK'nın Ek-4'üncü maddesine istinaden başlamış olup, "*Türk vatandaşlarının…"* "*…canlı doğan birinci, ikinci ve üçüncü çocukları için"* farklı tutarlarda sunulacak şekilde yapılan yardımları ifade etmektedir (ASPB, 2015, s. 123)

-*"Öksüz ve Yetim Yardımı"*: SYDT kapsamında annesi veya babası vefat etmiş on sekiz yaşından küçük çocuklardan sosyal ve ekonomik yönden desteklenmesi gerekenlere yapılan nakdi yardımları ifade etmektedir.

Yeni eklenen yardımların öksüz ve yetim yardımları ve doğum yardımı gibi aileye yönelik hizmetleri işaret etmesi dolayısıyla Bakanlığın bir önceki yıl ele aldığı aile odaklı ve hak temelli hizmet söylemlerinin her geçen gün yerine getirildiği düşünülmektedir. Ayrıca doğum yardımlarının birinci, ikinci ve üçüncü çocuk için farklı ve artan tutarlarda sunulmasının nüfus politikalarına yönelik bir işlevi olma ihtimalini de akıllara getirmektedir.

2015 yılı söylemlerine, dolayısıyla Bakan Sunuşuna gelindiğindeyse, 2023 yılı hedefleri doğrultusunda yeni adımlar atıldığı, her adımda eşit ve adil hizmet anlayışının benimsendiği görüşleri birlikteliğinde Bakanın şu sözleri de dikkat çekmektedir:

> Bölgemizde yaşanan savaşlar, göç, kentleşme, yoksulluk gibi temel konular sosyal politikaların aile merkezli uygulanmasını da zorunlu hale getirmiştir… Aile politikalarının temel hedefi ise, aile bütünlüğünü korumak, güçlendirmek, ailenin sorun çözme kapasitesini artırmaktır. Bu yaklaşımlarımızın uygulamadaki karşılığı ise aile bütünlüğünü koruyan hizmet ve yardım programlarımızdır (ASPB, 2015, s. 3-4).

Bakan sunuş metninde, aile odaklı sosyal politikalar uygulanmasının nedeninin artan sosyoekonomik ihtiyaçlara yönelik olduğu vurgusu, geleneksel rejimlerde ailenin refah sağlayıcı olarak işlev gördüğünün ve Türkiye'de de bu türden politikalara bağlı kalınarak

daha çok ailenin refah sağlayıcı olduğu politikalara doğru bir yönelimde olunduğunu işaret ettiği görülmektedir.

Üst yönetici sunuşunda ise şu ifadelere yer verilmiştir:

> Sosyal politikaların belirlenmesinde Devlet geleneğimizden ve medeniyet değerlerimizden beslenmenin önemi büyüktür. Çünkü sosyal politikalar her toplumun sosyal dokusuna ve kültürel birikimine dayanması halinde etkili ve başarılı olabilirler. Bu çerçevede, vatandaşlarımız arasında hiçbir ayrım gözetmeksizin, insan odaklı hizmet anlayışı ve hak temelli sosyal yardım uygulamalarımızla toplumun tüm kesimlerini kuşatan, hakkaniyet ölçüsünden ayrılmayan sosyal politikalar belirlemek ve uygulamak öncelikli sorumluluğumuzdur (ASPB, 2015, s. 5).

Aynı yönelimin üst yönetici sunuşunda da olduğu görülmekte, medeniyetimizin geleneksel yardımseverlik anlayışlarına vurgu yapılarak; gerek sivil toplum gerek aile gerekse sosyal çevre desteğiyle yoksullukla ve diğer sorunlarla mücadele edildiğinin altı çizilmektedir. Öte yandan, bu yönetici sunuşu ve Bakan sunuşlarında "sosyal devlet" cümlesine yer verilmediği ve hatta faaliyet raporunda bu cümleye rastlanmadığı görülmektedir.

2014 yılında yaşanan dilemma bu nedenle yaşanmamakta, Bakanlığın ailenin refah sağlayıcı olduğu görüşünün vurgusunun arttığı gözlenmektedir. Bu durumu pekiştirecek şu cümleler de önem taşımaktadır. "*Sosyal politika alanında toplumsal bilinç ve beklenti yüksektir. Özellikle sosyal yardım ve dayanışma alanında sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllü/hayırsever vatandaşlarımızın katkıları büyük boyutlara ulaşmıştır"* (ASPB, 2015, s. 471). Dolayısıyla, 2015 yılında gerek sosyal yardım politikalarında gerekse söylemlerde 2011 yılında ifade edilen sosyal devlet gereği sunulacak mücadele politikalarından, asgari gelir desteğinden hemen hiç bahsedilmediği, uygulanan sosyal yardımların halen ayni yardımları içerdiği, yeni eklenen yardımlarınsa daha çok aile kurumuyla yakından bağlantısı olan yardımlar aracılığıyla kapsam genişlemesi yaşandığı görülmektedir.

3.2.1.6 2016 yılı

2016 yılında ASPB'de çalışmayla doğrudan bağlantılı müdürlük ve bağlı kuruluşların işlevlerini sürdürmeye devam ettiği görülmektedir (ASPB, 2016, s. 14). 2016 yılında da ASPB'ye bağlı hizmet kuruluşları incelendiğinde; çalışmayla bağlantısı bakımından sosyal yardım kuruluşları olarak SYDV ve Aile ve Toplum Hizmetleri Kuruluşları olarak ise Aile Danışma Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri şeklinde örgütlenildiği görülmektedir (ASPB, 2016, s. 17). 2016 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar ve ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir.

Bakanlığın 2016 yılında SYGM aracılığıyla sunduğu yardımlar incelendiğinde; yardım programlarının aynen devam ettiği, "*Terör Zararı Yardımları"*nın yeni hizmet modeli olarak ayrıca ele alındığı ve "*Yabancı Uyruklulara Yönelik Yardımlar"*ın, "*Sosyal Uyum Yardımı"* olarak kapsam ve isim değiştirerek sunulmaya başlandığı görülmektedir.

-*"Sosyal Uyum Yardımı"* : BM Dünya Gıda Programı ve AB tarafından finanse edilerek Türk Kızılayı ve ASPB arasında gerçekleştirilen iş birliği doğrultusunda kimliği 99 ile başlayan kişilere sunulan yardımları ifade etmektedir (ASPB, 2016, s. 60).

-*"Terör Zararı Yardımları"*: Terör olaylarından etkilenen ve sosyal ve ekonomik yönden güçlük yaşayan hanelere sunulan yardımları kapsamaktadır (ASPB, 2016, s. 60).

2016 yılında belirgin bir yoksullukla mücadele politikası değişimi yaşanmadığı, benzer yardımların farklı ad ve yardım gruplarıyla sunulmaya devam edildiği, aynı türden yardımların kapsamının genişletilmeye çalışıldığı görülmektedir. Söylem düzeyinde 2016 yılında belirgin bir değişimin yaşanıp yaşanmadığına bakıldığındaysa, 2016 yılı Bakan mesajı olarak ifade edilen bölümde Sayın Bakanın şu sözleri dikkat çekmektedir: "*Politika ve stratejilerimizin güvencesi, aile kurumunun gücünü korumaktır. Bakanlığımız, güçlü teşkilat yapısıyla ihtiyaç duyan her ailenin, her ferdin çağrısına cevap verecek bir sisteme kavuşmuştur. Aile ve bireyler ihtiyaçlarına uygun çözüm seçenekleri ile tanışmıştır*" (ASPB, 2016, s. 3). Yine Müsteşar sunuşunda ise şu ifadeler yer almaktadır:

> Devlet geleneğimizden ve medeniyet değerlerimizden beslenerek aile odaklı ve hak temelli sosyal politikaların ülkemize kazandırılmasını ilke edinen Bakanlığımız, çocuk, kadın, engelli, yaşlı, şehit yakını, gazi ve ihtiyaç sahibi tüm toplum kesimlerine 'İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın' anlayışıyla ve adil, arz odaklı, etkin ve erişilebilir hizmet ağı ile ulaşmaktadır (ASPB, 2016, s. 4).

Bakanlığın 2015 yılında başlattığı "sosyal devlet ilkesi gereği sunulan sosyal yardımlar" anlayışından "aileyi koruyan, güçlendiren, temelini sağlayan, ondan güç alan ve refah sağlayıcı olarak gören" anlayışa yönelmeye devam ettiği burada yer verilen ifadelerle de pekiştirilmektedir. Dahası Bakanlık 2011 yılında olduğu gibi Avrupa Sosyal Şartı ya da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde de geçen insan hakları için, yoksulluktan korunmak için değil daha çok "devlet yaşasın" diye hizmet sunmaya başlamıştır. Bu vurgunun, insan hakkı odağından uzaklaşması, uygulamaların da insan hakkı temelinden uzaklaşacağını ya da yaklaşmayacağını göstermektedir. Öte yandan, adil ve arz odaklı hizmet sunumu, koruyucu ve önleyici hizmetler sunan politikaların uzağındadır. Bunun nedeni, kişiler henüz yapabilirliklerinden yoksunlaşma durumuna düşmeden müdahalede bulunmanın sosyal politikanın niteliğini artıracak olmasındandır.

Bir kişi herhangi bir şekilde yoksun durumda olduğunda, var olan hizmetleri duymamış olabilir ya da duysa da söz konusu hizmetten nasıl yararlanacağını bilmeyebilir. Dolayısıyla sosyal politikalardan asli sorumlu kurumun adil ve arz odaklılığın yanında, yurttaşa ulaşan ve koruyucu-önleyici politikalar geliştirmek konusunda çalışmaları bulunması bir gerekliliktir.

3.2.1.7 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı dönemi genel değerlendirme

Bakanlığın 2011-2018 yılları arasında uygulamada olan yoksulluk politikalarına yönelik sunulan genel değerlendirme üç aşamada ele alınmış olup bunlar a) sosyal politikalara yönelik dilde yaşanan değişimler b)sunulan sosyal yardım programlarının seyrine yönelik değişimler ve c)insan hakları açısından uygulanan sosyal yardım programlarının niteliği olarak sıralanmıştır.

İlkin ilgili yıllarda sosyal politikalara yönelik dilde yaşanan değişimler ele alındığında, 2011-2014 yılları arasında sosyal devlet ilkesi gereği uygulandığı ifade edilen yardımların

(ASPB, 2011, s. 4), ilerleyen yıllarda "dua", "hayır", "hak" "hayırseverlik" ve "aile odaklılık" söylemleriyle aktarıldığı görülmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan ifadeler birlikte: "*her bir bireyin*" toplum içerisinde güçlendirilmesi amacıyla yürütülen sosyal politika hazırlıklarının (ASPB, 2012, s. iii) ve farklı ihtiyaç gruplarına yönelik "*bireysel modeller*" hedefleyen Bakanlığın (ASPB, 2013-2017 Stratejik Plan, 2012, s. 7); 2014 yılı itibarıyla "*aileyi merkeze alarak" "hane ve arz odaklı bir sisteme"* yönelik sosyal politika vurguları görünür olmaya başlamıştır (ASPB, 2014, s. 4).

Bu değerlendirmeye, 17 Eylül 2015 tarihinde dönemin Bakanının Burdur ili ziyareti sırasında dile getirdiği şu cümleler de örnek teşkil etmektedir: *"(...)Bu anlamda hayır ve dua bakanlığıdır aslında. Eğer işimizi yaparsak çok dua alacağımız muhakkak. Bakanlık olarak biz hep 'önce insan' diyoruz, 'insana hizmet' diyoruz. Halka hizmet hakka hizmettir"* (DHA, 2015). 2015 yılı Faaliyet Raporunda ise yine *"İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın anlayışıyla şefkatli devlet yönetimini tüm vatandaşlarımıza ve ülke geneline yaygınlaştırmaya gayret ediyoruz"* (ASPB, 2015, s. 5) cümleleriyle "*şefkatli devlet*" vurgusu yapıldığı ve bu yıllarda sunulan sosyal yardımların sosyal devletin bir gereği olduğu vurgusundan her geçen yıl uzaklaşılarak, sosyal yardımların devletin hayırseverliği zihniyetiyle yürütüldüğü görülmektedir. Bu görüşü destekleyecek başka bir örnek ise, yine dönemin Bakanının görev teslim töreninde kurduğu şu ifadelerdir: *"(...) Bakanlıkların içinde 'en zor bakanlık' dediğimiz, en yüreği sızlatan, yüreği dolduran bir bakanlığımız"* (Hürriyet, 2015).

Sonuç olarak, ASPB'nin yoksulluk politikalarına yönelik söylemlerinin, 2011-2018 yılları arasında bireyden aileye ve sosyal devlet vurgusundan hakka hizmete dolayısıyla şefkatli devlet anlayışına doğru ilerlediği gözlemlenmiştir.

İkinci olarak ilgili yıllarda sunulan sosyal yardım programlarının seyrine yönelik değişimler ele alındığındaysa: Kredi ve Yurtlar Kurumuna devredilmesi nedeniyle *"Yükseköğrenim Öğrenci Bursları*"nın sosyal yardım programından kaldırıldığı görülmektedir (ASPB, 2012, s. 110). Bu dönemde "*Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar"*, *"Diğer Eğitim Yardımları"*, "*Toplum Kalkınması Projeleri"* başka proje adları ve başka içeriklerle sürdürülmeye devam etmiştir. Öte yandan 2011 yılında "*Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar"* içinde sunulan yardımlardan olan *"Prim Ödemesi Desteği*"nin ve 2012 yılı

itibarıyla başka gruplar altında sürdürülen *"Terörden Zarar Görenlere Yönelik Destek*"in ayrı bir yardım grubu olarak sunulmaya başlandığı tespit edilmiştir (ASPB, 2012, s. 116). 2012 yılında özel amaçlı yardımların kapsamına yer verilmediği, 2013 yılı itibarıyla ise özel amaçlı yardımlar kapsamında aşevleri, "*Afet- Acil Durum Yardımları*", "*Terör Zararı Yardımları*" ve "*Sosyal Uyum Yardımı*" gibi yardımların kapsama dâhil edildiği görülmektedir (ASPB, 2013, s. 113). Bu açıdan 2011-2018 yılları arasında yeni eklenen yardım programları: "*Doğum yardımı*", "*Muhtaç Asker Ailelerine Yardım*", "*Öksüz ve Yetim Yardımı*", "*Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı*", "*Sosyal Uyum Yardımı*" ve "*GSS Gelir Tespiti ve Prim Desteği"* olup, "*2022 Sayılı Kanun"* kapsamında sunulan yardımların SYGM bünyesinde sürdürülmeye başlandığı da görülmektedir (ASPB, 2016, s. 49). Bu dönemde "*Sosyal Uyum Yardımı"* aracılığıyla geçici koruma statüsünde bulunan çocuklara yönelik uluslararası iş birliğiyle projelerin yürütülmeye başlandığı ifade edilmekte (ASPB, 2016, s. 60) ve yine bu dönemde "*Evde Bakım Desteği"* içinde değerlendirilerek 2005 yılından itibaren sunulan desteğin, yardım olarak adlandırılması ile SYGM bünyesine aktarıldığı gözlenmektedir (ASPB, 2012, s. 117).

Bu kapsamda; 2011 yılında 26 ayrı sosyal yardım programı sunulmaktayken bu sayının 2016 yılında 34'e yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır (ASPB, 2016, s. 49). Bu dönem boyunca sunulan ve yeni eklenen yardımların, muhtaçlık tespiti ölçütlerine göre sunulduğu, 2013 yılında 3.096.489, 2014 yılında 3.005.898, 2015 yılında 3.017.969, 2016 yılında 3.154.069 ve 2017 yılında 3.201.253 hanenin sosyal yardımlardan faydalandığı[10], SED haricindeki tüm desteklerin doğrudan SYGM'ler tarafından verildiği böylece hem devlet hem gönüllü iş birliğinin her geçen gün arttığı görülmüştür. Bu dönem boyunca hem ayni hem de nakdi sosyal yardımlar sürdürülmüştür.

Faaliyet raporlarında özellikle ayni yardımların, İslam dininde önemli aylardan sayılan Ramazan ve Kurban Aylarında dağıtımının yapıldığına dair ifadelere rastlanmıştır. Yeni eklenen yardımların kent yoksulluğunu, göç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi ve doğum yardımı gibi yardımlarla doğrudan aileler için sunulan yardımları içerdiği görülmüştür.

[10] Mülga Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2018 yılı faaliyet raporlarından derlenerek aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim tarihi: 01.01.2024).

Bu bilgiler ışığında, 2011-2018 döneminde sunulan sosyal yardım programlarının aile ve yoksul grup kapsamında genişletildiği, hem ayni hem de nakdi hizmetlere yer verildiği ve sosyal yardım faydalanıcı hane sayısında artış yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Üçüncü olarak insan hakları açısından uygulanan sosyal yardım programlarının niteliği ele alındığındaysa: Tüm yayımlanan belgelerde aktarılan veri, bilgi ve söylemler aracılığıyla bu dönemde sunulan yardımların temel insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından gerekli olan ihtiyaçların yerine getirilmesi hususunda kapsayıcı olmadığı ile karşılaşılmıştır. Öte yandan, yoksulluğun azaltılmasına yönelik sunulan girişimlerden olan sosyal yardımların, muhtaçlık kriteri ile sürdürüldüğü, söz konusu kriterin her geçen gün daha da objektif olabilmesi açısından çalışmalar yapıldığı ve kişilerin ancak belirli prosedürlere uygun olduğunda temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik desteğin devlet tarafından sağlanabildiği de görülmektedir.

Ayni yardımlarla kurulan bağın İslam dininde önem arz eden günlerde artırılmasıyla, oluşturulması hedeflenen kültürel bağın güçlendirilmesi hedefleri birlikteliğinde, bu tür yardımların yarattığı sosyal dışlanma ve etiketlenme hususlarına yönelik herhangi bir bilgi paylaşılmadığı ve yardımların sürdürülmeye devam edeceği de paylaşılan belgelerden açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle, her ne kadar kapsayıcılığın artırılması bakımından farklı dezavantajlı grupları içeren sosyal yardım programları oluşturuluyor olsa da, bu desteklerin kişilere ulaşabilmesi açısından yaratılan kriterler, temel insan haklarının korunmasının ancak belirli kriterlere bağlı olması bakımından sosyal politikaların temel insan haklarına duyarlı oluşturulmadığı sonucuna varılmıştır. Bu bakımdan bu yıllarda sunulan sosyal yardımların insan hakları açısından ele alındığında yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Son olarak, 2017 yılında sunulan bazı yardımlara 2018 ve daha sonraki yıllarda aktarılan bazı tablolar aracılığıyla ulaşılabiliyor olsa da 2017 yılına ait Faaliyet Raporu paylaşılmadığından; çalışmada ASPB değerlendirmesi içinde doğrudan 2017 yılına ilişkin bir başlığa yer verilememiştir. Bu nedenle bu genel değerlendirme içerisinde doğrudan 2017 yılına yönelik aktarımlar yer almamaktadır.

3.2.2 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dönemi

3.2.2.1 2018 yılı

10.07.2018 tarihli 30474 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1 No'lu KHK ile ASHB ile ÇSGB birleştirilerek: AÇSHB kurulmuştur. 2018 yılında örgüt yapısında değişikliğe gidilmiş olup; AÇSHB, merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatından oluşmaktadır. Merkez teşkilatında bağlı müdürlükler: KSGM, ATHGM, SYGM, EYHGM, ÇHGM, Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü, Çalışma Genel Müdürlüğü, Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü olarak örgütlenmiştir (AÇSHB, 2018, s. 9). Taşra Teşkilatı ise, Aile ve Toplum Hizmetleri, Kadına Yönelik Hizmetler, Çocuk Hizmetleri, Sosyal Yardımlar ve STK'larla Koordinasyon, Şehit Yakınları ve Gazilere Yönelik Hizmetler, Yaşlı Hizmetleri ve İdari ve Mali İşler olarak örgütlenmiştir (AÇSHB, 2018, s. 10).

2018 yılında da AÇSB'ye bağlı hizmet kuruluşları incelendiğinde; çalışmayla bağlantısı bakımından sosyal yardım kuruluşları olarak SYDV ve Aile ve Toplum Hizmetleri Kuruluşları olarak ise Aile Danışma Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri şeklinde örgütlendiği görülmektedir (AÇSHB, 2018, s. 8).

2018 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar ve ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir. 2016 yılında SYGM tarafından sunulan yardım programlarına devam edilmekle birlikte: "*çoklu doğum yardımı"*, "*kronik hastalara yönelik elektrik tüketim desteği*" ve "*şehit yakınları ve gazilere yönelik sunulacak yardımların"* uygulama sürecinin geliştirilmekte olduğu, "*sağlık yardımları*[11]*"* , "*kronik hastalık nakdi yardım"* , "*genel sağlık sigortası katılım payı ödemeleri"*, "*şehit yakınları ve gazilere yardım"*, "*yabancılara yönelik şartlı*

[11] Bakanlığın hazırlamış olduğu tabloda Sağlık Yardımları adı altında ayrı bir yardım grubu olarak değerlendirilen yardımın metin içerisinde: Şartlı Sağlık Yardımı, Kronik Hastalara Yardım Programı, Tedavi Destek Yardımları, Tedavi Destek Yardımları/Katılım Payı Ödemeleri ve GSS Gelir Tespitini kapsadığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mülga Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "2018 Yılı Faaliyet Raporu" https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ (Erişim Tarihi: 07.04.2023)

eğitim yardımı" gibi yeni yardım gruplarının ise sisteme dâhil edildiği görülmektedir. Bununla birlikte "s*ilikozis hastalarına yönelik sunulan yardımlar"*, "*silikozis yardımı ile devreden silikozis yardımı*" olarak ifade edilmiştir. Yeni eklenen yardım gruplarının tanımlarına ise aşağıda yer verilmiştir:

-*"Kronik Hastalara Nakdi Yardım"* : 2017/2 Sayılı Fon Kurulu kararı ile SYDV kaynaklarından finanse edilerek tüberküloz ve SSPE hastalarına yönelik sunulan nakdi yardımları ifade etmektedir (AÇSHB, 2018, s. 146).

-*"Genel Sağlık Sigortası Katılım Payı Ödemeleri"* : Tedavi destek yardımları ve katılım payı ödemeleri kapsamında aktarılan kaynakları ifade etmektedir (AÇSHB, 2018, s. 146).

-*"Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı"*: AB tarafından finanse edilerek Türk Kızılayı, MEB, UNICEF ve AÇSHB arasında gerçekleştirilen iş birliği doğrultusunda geçici barınma merkezleri haricinde ikamet eden, eğitim-öğretim döneminde bir ayda 4 günden çok devamsızlık yapmayan tüm yabancı uyruklu çocukların faydalanabildiği nakdi yardımları ifade etmektedir (AÇSHB, 2018, s. 150).

Bakanlık her ne kadar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığıyla birleşse de politikalarında belirgin değişim yaşanmadığı, aile yardımlarından olan doğum yardımının çocuklu doğum yardımıyla kapsamının artırıldığı, geçici koruma statülü çocuklar için sunulacak yardımlar gibi yeni yardım türleriyle, belirli yardımların sunulmasında genişlemeye gidildiği görülmektedir. Öte yandan bu dönemde sağlık yardımlarında artış yaşanmasının, insan haklarının yerine getirilmesi hususunda değerli olduğunu da ifade etmek yerinde olacaktır. Bu görüşler birlikteliğinde Bakanlığın 2018 yılında söylemleri ele alındığındaysa, Faaliyet Raporunun önsözünde Bakan şu ifadelere yer verildiği görülmektedir. *"Bakanlığımız, özel politika gerektiren gruplar başta olmak üzere tüm vatandaşlarımız arasında eşitsizliklerin giderildiği, yoksulluk ve yoksunluktan kaynaklanan sorunların asgariye indirildiği çalışan ve üreten bir toplum olma amacıyla çalışmalarına devam etmektedir"* (AÇSHB, 2018, s. I).

2018 yılı performans programında hedefler arasında ise *"Sosyal hizmet ve sosyal yardımları bütüncül, çok paydaşlı ve katılımcı bir yaklaşımla geliştirmek ve uygulamayı gözetmek"* (s. 22) ifadelerinin aktarıldığı görülmektedir. 11.09.2018-03.09.2018 tarihleri

arasında Cumhurbaşkanı eşinin katılım sağladığı *"Dünya Müslüman Hayırseverler Kongresi Ödül Törenine"* dönemin AÇSHB Bakanının refakat ettiği bilgisine Faaliyet Raporunda yer verildiği tespit edilmiştir. Bu bilginin özellikle AÇSHB faaliyet raporunda bulunması, hem Bakanlığın şeffaflık anlayışı doğrultusunda hareket ettiğini göstermekte hem de AÇSHB ile hayırseverlik arasındaki bağın adeta ispatı niteliğini taşımaktadır (AÇSHB, 2018, s. 169). Dolayısıyla Bakanlığın, tüm toplumla birlikte yoksullukla mücadele etme bakış açısının değişmediği gözlenmekte, 2015 yılı itibarıyla halen sosyal devlet vurgusuna yer verilmediği de görülmektedir. Sosyal devlet vurgusunun azalmasıyla yerini alacak olan hayırseverlik anlayışı ise her geçen gün vurgulanmaya devam etmiştir.

3.2.2.2 2019 yılı

2019 yılında AÇSHB bünyesinde, 2018 yılında aktarıldığı gibi çalışmayla ilgisi bulunan aynı müdürlük ve bağlı kurumlar hizmetlerini sürdürmüştür (AÇSHB, 2019, s. 30). 2019 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar ve ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir.

SYGM tarafından sunulan yardımlar kapsamında, bir önceki yılda sunulan tüm yardım türlerinin devam ettiği, "*Elektrik Tüketim Desteği*"nin başladığı, projelerde ise "*Yaşlı ve Engelli Bakım Projeleri*"nin hayata geçirildiği görülmektedir. "*Çoklu Doğum Yardımı*" ise 2018 yılında aile yardımları ana grubunda değerlendirilirken artık sağlık yardımları ana grubunda ele alındığı görülmektedir (AÇSHB, 2019). Yeni eklenen yardımların tanımı ise şu şekildedir:

-*"Elektrik Tüketim Desteği"*: Hâlihazırda AÇSHB bünyesinde düzenli sosyal yardım faydalanıcısı olan hanelerin elektrik faturalarına ilişkin sunulan yardım olarak ifade edilmektedir (AÇSHB, 2019, s. 140).

-*"Çoklu Doğum Yardımları"*: Sosyal ve ekonomik yönden desteklenmeye ihtiyaç duyan hanelerin 0-2 yaş aralığında bulunan çocuklar için ödenen nakdi yardımlardır. 2018 Kasım itibarıyla hayata geçirilmiştir (AÇSHB, 2019, s. 144).

-*"Yaşlı ve Engelli Bakım Projeleri"* : SYDTF Fonu ile SYGM tarafından sunulan yardımlar olup 3294 Sayılı Kanun kapsamında değerlendirilen kişilerin sosyal hayata uyumunun güçlendirilmesi amacıyla yürütülen proje desteklerini ifade etmektedir (AÇSHB, 2019, s. 149).

Yeni eklenen sosyal yardım programları dikkate alındığında, yoksulluğun derinleştiğini söylemek oldukça mümkündür. Çünkü artık yoksulluk elektrik tüketim desteği sunulacak kadar görünür ve bu hizmetten faydalanmaya hak kazanabilmiş (!) hane halkının 1 milyon 343 bin 109'lara ulaşabileceği kadar ihtiyaçtır. (AÇSHB, 2019, s.140). Dolayısıyla artık yoksulluk, gıda kolisinde, yakacak yardımında, eğitim materyalinde görünür olurken, elektrik tüketimine kadar ilerlemiş ve hane halklarının günlük yaşam dinamiklerinin her bir ayrıntısında yerini almıştır.

Söylem düzeyinde 2015 yılı itibarıyla aynı yolu izleyen Bakanlığın 2019 yılına ait performans programının paylaşılmadığı tespit edilmiş olup[12] 2019 yılına ilişkin faaliyet raporu sunuş metinleri önceki yıllarla benzerlik gösterdiğinden çalışmanın bu bölümüne, belgelerde geçen önemli ifadeler dâhil edilememiştir (AÇSHB, 2019, s. 9). Yalnızca Bakan sunuşunun bulunduğu faaliyet raporuna şu ifadelerle başlandığı görülmektedir "*Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak birlik ve beraberlik içinde; ailenin güçlü, bireyin mutlu olduğu, çalışan ve üreten daha müreffeh bir toplum hedefiyle çalışmalarımızı sürdürmekteyiz*" (AÇSHB, 2019, s. 9). Böylelikle Bakanlığın izlediği yoksullukla mücadeleye yönelik politikalarla bireyin mutluluğundan, bireyin mutluluğu ailenin güçlülüğünden ve çalışmayı unutmayan toplumdan geçtiği de akıllara kazınmaktadır.

3.2.2.3 2020 yılı

2020 yılında da AÇSB; merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatından oluşmaktadır. Önceki yılda aktarıldığı gibi aynı müdürlük ve bağlı kuruluşlarla hizmetlerini sunmaya devam etmektedir (AÇSB, 2020, s. 23). 2020 yılında ASPB'ye bağlı hizmet kuruluşları

[12] ASHB Resmi İnternet Sitesi. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/performans-programlari/"(Erişim Tarihi: 30.12.2023).

incelendiğinde ise çalışmayla bağlantısı bakımından Sosyal yardım kuruluşları olarak SYDV ve Aile ve Toplum Hizmetleri Kuruluşları olarak ise Aile Danışma Merkezleri ve Sosyal Hizmet Merkezleri şeklinde örgütlendiği görülmektedir (AÇSHB, Faaliyet Raporu, 2020, s. 22). 2020 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar ve ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sürdürüldüğü görülmektedir. Ayrıca "*Evde Bakım Yardımı*na" ilişkin iş ve işlemlerin SYGM bünyesinden tekrar "*Engelli ve Yaşlı Hizmetleri"* bünyesine aktarılması nedeniyle tekrar EYHGM tarafından da sosyal yardım sunulduğu aktarılmıştır (AÇSHB, 2020, s. 193).

2019 yılında devam eden tüm yardımların 2020 yılında da sürdürüldüğü görülse de, yardım programlarının içinde bulunduğu yardım gruplarında çok sayıda farklılık yaşandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu yılda da, kamu harcamalarının izlenmesi açısından gerekli olan düzenin sağlanmadığı görülmektedir. Örneğin: Barınma-gıda yardımı olarak yeni bir yardım grubu açıldığı ve bu kapsamda daha önce aile destek yardımları adı altında sunulan; gıda, barınma, yakacak ve elektrik tüketim desteği yardımlarının barınma-gıda yardımları olarak ele alındığı görülmektedir (AÇSHB, 2020, s. 149). 2019 yılında "*Özel Amaçlı Yardımlar"* adı altında sunulan "*Aşevleri*" ve "*Sosyal Uyum Yardımı*"nın da Barınma-Gıda yardımları olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. 2019 yılında "*Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları*" adı altında sunulan yardımlardan "*Yaşlı ve Engellilerin Bakımı Projeleri"*, "*Yaşlı ve Engelli Yardımları*"; *"İşe Yönlendirme-İşe Başlama Yardımları"*nın ise aile yardımları olarak değerlendirildiği görülmektedir (AÇSHB, 2019).

2020 yılında, Kovit-19 pandemisi nedeniyle sunulan bazı proje ve programların bulunduğu görülmektedir. Aşağıda ilgili programlara ilişkin tanımlara yer verilmiştir:

-*"Salgın Sosyal Destek Programı"*: Türk vatandaşı olup 3294 ya da 2022 Sayılı Kanun kapsamında yardım alan, 5510 sayılı kanun kapsamında sağlık primi karşılanmakta olan ya da 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası kapsamında işsizlik ödeneği alan fakat sona eren hane ya da yurttaşlara 3 ayrı faz olarak sunulan nakdi desteklerdir (AÇSHB, 2020, s. 155).

-*"Biz Bize Yeteriz Türkiyem Kampanyası"*: Bakanlığa bağlı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından ilgili işlemlerin yürütüldüğü ve yurttaşların bağışta bulunarak sosyal ve ekonomik yönden güçlük çeken diğer yurttaşlara destek olmasının sağlandığı bir bağış toplama kampanyasıdır (AÇSB, 2020, s. 156).

Ayrıca 2020 yılında "*Evsizlerin Konaklatılması"* adı altında yeni bir yardım programına yer verilmiştir. Fakat söz konusu yardımın Kovit-19 pandemisi nedeniyle uygulanamadığı bir sonraki yıl yayımlanan faaliyet raporunda aktarılmıştır (ASHB, 2021, s. 138). Böylelikle, 2020 yılında hayata geçirilen yeni sosyal yardım programlarına bakıldığında de, kamunun toplumdaki her yurttaşla dayanışarak yardım kampanyaları düzenlediği görülmekte, koruyucu-önleyici tedbirlerin alınmadığı ve alınmayan tedbirlerin yine ve yeniden güçlü aile, birbirine bağlı toplum, insanı yaşat ki devlet yaşasın gibi anlayışlarla sürdürüldüğü görülmektedir. Ayrıca, yaşanan salgınla beraber toplumsal eşitsizlik ve gelir dağılımının yarattığı negatif etkileri, söz konusu yardım kampanyalarından faydalanan yurttaş sayısından anlamak mümkündür.

2020 yılı söylemler düzeyinde ele alındığındaysa 2020 yılında da bir önceki yıla atıf yapılarak "*Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımız; mutlu birey, uyumlu ve huzurlu aile ve müreffeh toplum hedefleriyle hizmetlerimizi 83 milyon vatandaşımıza ulaştırmaya devam etmektedir*" (AÇSB, 2020, s. 5) ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yine: "*(...) devlet-millet el ele vererek Kovid-19 salgını sebepli mağduriyet yaşayan ihtiyaç sahibi vatandaşlarımıza(...)*" ifadeleriyle Bakanlığın yardım toplama kampanyası düzenlenmesine kadar ilerleyen hayırseverlik faaliyetlerinin nüksettiği bir döneme ulaşıldığı bir kez daha görünür olmaktadır (AÇSHB, 2020, s. 156).

3.2.2.4 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dönemi genel değerlendirme

Bakanlığın 2018-2020 yılları arasında uygulamada olan yoksulluk politikalarına yönelik sunulan genel değerlendirme üç aşamada ele alınmış olup bunlar a) sosyal politikalara yönelik dilde yaşanan değişimler b)sunulan sosyal yardım programlarının seyrine yönelik değişimler ve c)insan hakları açısından uygulanan sosyal yardım programlarının niteliği olarak sıralanmıştır.

2018-2020 yılları arasında AÇSHB döneminde, sosyal politikalara yönelik dilde yaşanan değişimler ele alındığında aile odaklılık ve hayırseverlik vurgusunun halen devam etmekte olduğu ve Kovit-19 pandemisinin de etkisiyle sosyal yardımların, toplumsal yapı içerisinde yerine getirilmesi gereken hayırseverlik ile bağlantılı olduğuna dair görüşün giderek güçlendiği görülmektedir. Öte yandan Bakanlık, aile odaklılık ve hak temelli vizyonunu korurken ÇSGB ile birleştirilmesiyle yönünü daha fazla çalışma ve istihdam ilişkilerine çevirmiş fakat yine de, sunulan koruyucu-önleyici desteklerde dikkate değer herhangi bir değişim yaşandığı tespit edilememiştir.

Bu dönemde sunulan sosyal yardım programlarının seyrine yönelik değişimler ele alındığındaysa, yardım faydalanıcıların hesaplarına yatırılacak toplam tutarlar, Bakanların sosyal medya hesapları aracılığıyla paylaşılmaya başlandığı; 2020 Eylül ayında yaşlı ve engellilere yönelik sunulan aylıkların 1,4 milyon vatandaşın yararlanacağı ve 991 milyon TL ödeme yapılacağı gibi haberlerin sıklıkla yayımlandığı tespit edilmiştir. Öte yandan bu haberlerin sıklaşmasıyla *"Benimde paraya ihtiyacım var çocuğum 2tane var eşimden ayrıldım hic bir gelirim yok ne olur verin banada"* ya da "*Benimde üç çocuğum var eşim çalışmıyor kiriciyim çok zor durumdayım yardım eli uzatın ne olur"* gibi haberlerin altına gelen yurttaş yorumlarına da sıkça rastlandığı görülmektedir[13] (Ekotrent, 2020).

2020 yılında ÇHGM'nin yayımladığı 6. e-bültende SED için "*Her türlü yardım ve desteğin esirgenmediği çalışmalarda tüm ekiplerimiz canla başla çalışmalarını gerçekleştirdi"* ifadeleriyle, esirgemeyen devlet vurgusuna yine bu dönemde yer verilmiştir (AÇSHB, 2020, s. 13).

Bu dönemde, evde bakım desteğinin, yardım olarak isimlendirilmesiyle "*Evde Bakım Yardımı*" olarak SYGM bünyesine aktarılmasından sonra tekrar EYHGM'ye devredildiği görülmektedir (AÇSHB, 2019, s. 126). Hâlihazırda profesyonel bir disiplini içeren bakım hizmetlerinin, konuya ilişkin yeterli sağlık eğitimi olup olmadığına bakılmaksızın aile veya vasi tarafından sunulan bakıma yönelik ücretin, "yardım" olarak adlandırılmaya

[13]Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/3010327-bakan-duyurdu-bugun-hesaplara-yatacak" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

devam ettiği de görülmektedir. Ayrıca bu dönemde "*Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı"*nın da sosyal yardım programlarına eklenmesiyle uluslararası iş birliği ile geçici koruma statüsünde bulunanlara sunulan desteğin yaygınlaştığı da gözlenmektedir. Öte yandan bu durumun her geçen gün başka bir ülkeden çeşitli nedenlerle göç eden kişilerin içinde bulunduğu yoksulluk halinin de arttığının bir göstergesi olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Bu dönemde, "*Evsizlerin Konaklatılması*" yardım adıyla sunulacak yardımın ise Kovit-19 pandemisi nedeniyle sunulamadığı aktarılmıştır (ASHB, 2021, s. 138). Söz konusu yıllarda yukarıda sözü edilen iki yardım grubu hariç tüm yardımların sürdürüldüğü gözlenmekteyken, Kovit-19 pandemisi nedeniyle SYDV tarafından sunulan yeni sosyal yardım programları da dikkat çekmektedir (AÇSHB, 2020, s. 155).

2018-2020 yılları arasında hâlihazırda sunulan ve bu dönemde eklenen yardımların, muhtaçlık tespiti ölçütlerine göre sunulduğu, bu kapsamda; 2018 yılında ayrı başlık altında sıralanan 42 sosyal yardım programının 2020 yılında 43'e yükseldiği tespit edilmiştir (AÇSHB, 2020, s. 149). 2018 ila 2020 yıllarında: 2018 yılında sosyal yardımlardan faydalanan hane sayısının 3.494.932, 2019 yılında 3.282.975 ve 2020 yılında ise iki katına çıkarak 6.630.682'ye ulaştığı görülmektedir. [14] Bu dönemde desteklenen hane sayısının önceki yıllara göre artış yaşamasının nedeni, yardım kampanyalarında ulaşılan kişi sayısının da sosyal yardımlardan faydalanan hane sayısına eklenmesidir. Buradan çıkarılması gereken sonuç, bu dönemde özellikle pandeminin de etkisiyle sosyal yardıma ihtiyacı olan ve Bakanlığın sosyal yardım kriterlerine göre yardım almaya hak kazanan kişi sayısında oldukça yüksek oranda artış yaşandığı fakat bu yardımların doğrudan Bakanlık ve SYDV'ler aracılığıyla değil düzenlenen yardım kampanyalarıyla yine yurttaşlar tarafından sağlandığıdır (ASHB, 2021, s. 131). Söz konusu hane sayısı verisine, yalnızca SYDV'ler ve Bakanlığın bütçesinden ulaşılan hane sayısının eklenmesiyle mi yoksa "*Biz Bize Yeteriz Türkiyem*" yardım kampanyasının dâhil

[14] Mülga Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018, 2019 ve 2020 yılı faaliyet raporlarından derlenerek aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim tarihi: 01.01.2024).

edilmesiyle mi ulaşıldığı bilgisine, 2019 ve 2020 yıllarında yer verilmediğinden bilgi, 2021 yılı faaliyet raporundan alınmıştır.

Sonuç olarak bu dönemin sosyal yardım programlarının, yardım kampanyaları gibi farklı hayırseverlik faaliyetleriyle desteklendiği, muhtaçlık kriteri uygulamasının halen devam etmekte olduğu, gıda kolisi gibi ayni sosyal desteklerin sürdürüldüğü, aile odaklı sosyal yardım ana gruplarının devam ettiği ve bu yanıyla yoksulluk politikalarında uygulanan zihniyetin bir önceki dönemin sonlarına doğru yaşanan vurguyla aynı olduğu tespit edilmiştir.

İnsan hakları açısından bu dönemde uygulanan sosyal yardım programlarının niteliği ele alındığındaysa, Covid-19 pandemisi gibi hemen herkesi gerek sosyal gerekse ekonomik yönden oldukça derin etkileyen bir salgın birlikteliğinde dahi, belirli kriterler odağında sosyal yardımların sunulduğu, sunulan sosyal yardımların bağış gibi düzensiz desteklerle sağlandığı, ayni desteklerin salgın döneminde dahi devam ettiği ve tüm bunların kişilerin temel insan haklarının yaşatılmasında yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan 2018- 2020 yılları arasında sunulan sosyal yardım programlarının bireyin değil hane halkının, insanın değil belirli kriterlerin öncelenmesi neticesinde sunulmasıyla, kişilerin gerek barınma gerek beslenme gerekse sağlık gibi temel haklarının yerine getirilmesi hususunda kapsayıcılığının bulunduğunu ifade etmek mümkün görünmemektedir.

3.2.3 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dönemi

3.2.3.1 2021 yılı

2021 yılında ÇSGB'den ayrılan ASHB, merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatından oluşmaktadır. Merkez teşkilatında: ÇSGM, SYGM, EYHGM, ATHGM, KSGM, Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü ve Döner Sermaye Merkez Müdürlüğü olarak örgütlendiği aktarılmıştır (ASHB, 2021, s. 20). Taşra Teşkilatında ise herhangi bir değişiklik olmayarak: Aile ve Toplum Hizmetleri, Çocuk Hizmetleri, Yaşlı Hizmetleri, Engelli Hizmetleri, İdari ve Mali İşler, Şehit Yakınları ve Gazilere Yönelik Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve STK'larla Koordinasyon ve Kadına Yönelik Hizmetler birimlerine ayrıldığı

görülmektedir (AÇSB, 2020, s. 24). 2021 yılında Bakanlık tarafından sunulan yardımlara gelindiğindeyse, yine SYGM tarafından aktarılan kaynaklar dolayısıyla da SYDV'ler tarafından sunulan yardımlar, ÇHGM tarafından sosyal ve ekonomik destek hizmeti, EYHGM tarafından ise evde bakım yardımının sürdürüldüğü görülmektedir.

2020 yılında SYGM bünyesinde sürdürülen yardım programlarının tamamı 2021 yılında da sürdürülmüş olup "*Kuruluş Bakımından Ayrılan Gençlerin Sosyal Yönden Desteklenmesi Projesi*" ve "*Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı*" adı altında yeni yardım programlarının eklendiği görülmektedir. Ayrıca ek-10'da bulunmayan fakat uygulamada olan "*Tam Kapanma Sosyal Yardım Programı"* işlemlerine başlanmış, salgın sosyal destek programı ve "*Biz Bize Yeteriz Türkiyem"* bağış kampanyasının destek süreci ise devam etmiştir.

-*"Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı"*: "*Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü (NEAR) tarafından finanse edilen, ASHB ve Türk Kızılay arasında oluşturulan ortaklıkla uygulanan bir nakit yardım programıdır".* Geçici barınma merkezleri haricinde bir yerde ikamet eden ve sosyal ve ekonomik yönden desteklenmeye ihtiyaç duyan 99 kimlik numarasına sahip kişilere sunulmaktadır (ASHB, 2021, s. 136).

-*"Kurum Bakımından Ayrılan Gençlerin Sosyal Yönden Desteklenmesi Projesi"* : Eğitim hayatlarını tamamlayarak ve reşit olarak kurum bakımından ayrılan ve 2828 Sayılı kanun kapsamında istihdam hakkına sahip olan gençlerin ilk istihdam oldukları tarihten bir ay sonrasına barınma ve gıda ihtiyaçlarının karşılanmasını kapsayan projeyi ifade etmektedir.

"Tam Kapanma Sosyal Yardım Programı": Tam kapanma uygulamasına geçilmesi akabinde sosyal ve ekonomik yönden desteğe ihtiyaç duyan kişilere sunulacak nakdi destekleri ifade etmektedir.

Ayrıca 2018 yılında "*Şehit Yakınları ve Gazilere Yardım"* adı altında sunulan yardım grubuna metin içinde yer verilmediği, 2019 yılında metin içinde ve raporda belirtilen tabloda söz konusu yardıma yer verilmediği, 2020 yılında belirli yardım durumları açıklansa da tabloda söz konusu yardıma yer verilmediği görülmüştür. 2021 yılında ise

hem tabloda hem metin içinde söz konusu yardıma ilişkin vurgu bulunmaktadır. Dolayısıyla kamu harcamalarının izlenmesi ve belirli türden politikalara yönelik araştırma sunulması için de işlevsel olacak açıklayıcı ve şeffaf paylaşımların Bakanlık tarafından halen paylaşılamadığı tespit edilmiştir.

-"*Şehit Yakınları ve Gazilere Yardım"*: "*3294 Sayılı Kanun kapsamında SYDT Fonundan şehit yakınları ve gazilerimize yönelik olarak SYD Vakıfları aracılığıyla muhtelif yardımlar yapılmaktadır"* ifadeleriyle aktarılmıştır (ASHB, 2021, s. 134).

Bu yılın söylemleri dikkate alınacak olduğunda ise, ilk vurgulanmak istenen yer "*Gıda Yardımlarına"* ilişkindir. 2021 yılında SYGM bünyesinde sunulan "*Gıda Yardımları*" kapsamında ele alınan yardımlara 2021 yılında ek olarak*"(...)ayni gıda yardımları kapsamında; üreticilerin elindeki arz fazlası patates ve kuru soğanların Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü tarafından alınarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca ihtiyaç sahibi hanelere ücretsiz olarak dağıtılması(...)"* ifadeleriyle arz fazlası ürünlerin hanelere ulaştırıldığı aktarılmıştır. "*...teslim alınan ürünler itinayla kontrol edilmiş, bozuk, çürük vb. dağıtıma uygun olmayan ürünlerin dağıtımına izin verilmemiş ve ilçelere yönlendirilen ürünler, ilçe Vakıfları tarafından bozulmaya, çürümeye meydan verilmeksizin hızlı şekilde ihtiyaç sahiplerine teslim edilmiştir."* ifadeleriyle ise arz fazlası ürünlerin çürümeye karşı kontrolü yapıldığı belirtilmiştir (ASHB, 2021, s. 135). Dolayısıyla gerek operasyonel süreçlerde yaşanacak sıkıntılar, gerek kolilerin alım, dağıtım, tasnifleme ve diğer işlemlerine harcanan kamu maliyeti, gerek bu ürünlerin bozulması vb. durumlar gerekse yardım olarak sunulan bu kolilerin dağıtılan her hane halkı için nitelikli olmaması durumları birlikteliğinde sosyal dışlanma ve gizlilik hakkı ihlali yaratıcısı olan bu türden ayni desteklerin devam ettiği görülmektedir. Bu duruma ek olarak bir de, kimsenin (ekonomik olarak daha güçlü olanın) tüketmek istemediği ya da almadığı ürünlerin yardım adı altında başkalarına sunulmasının toplumsal eşitsizliğin hangi noktada olduğu ve Nussbaum'un ifadesiyle birleşik yapabilirliklerden ne kadar uzakta olunduğunun bir kanıtı niteliğindedir.

2021 yılı Faaliyet Raporunun Bakan sunuş metninde ise yine *"aile ve toplum yapısının korunmasına"* ve *"farkındalık çalışmalarına"* vurgu yapıldığı görülmektedir.

"Aile ve toplum yapımızın korunmasına yönelik eğitim ve farkındalık çalışmaları sürdürülmekte; başta kadın, çocuk, engelli ve yaşlılarımız ile şehit yakını, gazi ve gazi yakınlarımız olmak üzere özel politika gerektiren vatandaşlarımıza yönelik koruyucu ve önleyici programlarımız etkin bir şekilde uygulanmaktadır" (ASHB, 2021, s. 6).

2021 yılı Performans programı yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlaşma bölümünün gerekçe ve açıklama kısmında da "*Programımız kapsamında toplumumuzda sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünü kökleştirici çalışmalar yapılmaktadır"* ifadelerine yer verilmiştir (ASHB, 2021, s. 125). Dolayısıyla Bakanlığın, halen aynı vurgu ve aynı yönetim zihniyetiyle çalışmalarını sürdürdüğü açıklıkla görülebilmektedir.

3.2.3.2 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2021 yılı değerlendirmesi

Günümüzde halen ASHB olarak faaliyetlerini sürdüren Bakanlığın 2021 yılında uygulamada olan yoksulluk politikalarına yönelik sunulan genel değerlendirme üç aşamada ele alınmış olup bunlar a) sosyal politikalara yönelik dilde yaşanan değişimler b)sunulan sosyal yardım programlarının seyrine yönelik değişimler ve c)insan hakları açısından uygulanan sosyal yardım programlarının niteliği olarak sıralanmıştır.

İlk olarak 2021 yılında sosyal politikalara yönelik dilde yaşanan değişimler ele alındığında önceki yıllarda sürdürülen vurguların halen devam etmekte olduğu, "*sosyal devlet*" vurgusu faaliyet raporları, performans programları ve stratejik planlarda yer almamakla birlikte, "*hayırseverlik*" ilişkilerine yönelik atıfların yoğunlaştığı tespit edilen durumlardan biridir. Örneğin: 2021 Faaliyet Raporunda *"(…)hayırsever A. N. tarafından yapılarak, huzurevi binasının Bakanlığımıza devri ve işletilmesine yönelik işbirliği(…)"*[15] (ASHB, 2021, s. 83) ifadeleriyle; bir yurttaşın kamuya bağlı bir huzurevinin çevre düzenlemesi konusunda kamu yararına bedelsiz sunduğu destek "hayırsever" adlandırmasıyla; *"Bakanlığımıza ait Edirne Ergene Huzurevinin tadilatının Uzunköprü*

[15] 2021 yılı faaliyet raporunda kişilerin isim ve soy isim bilgileri bulunmaktadır. Fakat kişilerin kendilerinden çalışmada isimlerinin kullanılabilmesi açısından izin alınmadığından doğrudan alıntı yapılırken isimlerinin sansürlenerek verilmesi uygun bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "2021 Yılı Faaliyet Raporu" https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ Erişim Tarihi: 07.01.2024)

Grup Köyleri İçme Suyu Birliği ile Hayırseverler C. G[16]. ve Bülent U. Tarafından(….)" (ASHB, 2021, s. 83) ifadeleriyle yine yurttaşların tadilat konusunda kamu yararına destek sunmaları "*hayırseverler*" adlandırmasıyla kullanılmıştır. Bu doğrultuda 2011-2021 yılları arasında yoksulluk politikalarının seyrinin hayırseverlik ilişkileriyle iç içe geçmiş bir yapıda olduğu sonucuna varılmaktadır.

İkinci olarak ele alınacak husus, sunulan sosyal yardım programlarının seyrine yönelik değişimlerdir. Bu açıdan 2021 yılında sunulan sosyal yardım programlarına dikkat edildiğinde, bir önceki Bakanlık döneminden farklı sosyal politikaları içeren bir sosyal yardım programının hazırlanmış olduğu tespit edilememiştir. Bununla birlikte 2011-2021 dönemine bakıldığındaysa, 2011 ile 2021 yılları arasında geçen süreçte ASHB'nin sosyal hizmetlere ve sosyal yardımlara ilişkin kapsamının genişlediği ve sunulan hizmetlerin ise sayısının arttığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'ye yaşanan göçün de etkisiyle Bakanlığın ifade ettiği şekliyle "*Yabancı Yardımları*", istihdamın desteklenmesi açısından "*İşe Yönlendirme- Başlama Yardımları*", "*Kronik Hastalık Yardımları*", "*Doğum Yardımı*", "*Vefa Projesi*" ve "*Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı*" gibi farklı türden yardımları içeren sosyal koruma sistemi inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir (ASHB, 2021).

Öte yandan halen "*Biz Bize Yeteriz Türkiyem*" bağış kampanyasının 2021 yılında da sürdürülmeye devam ettiği görülmektedir (ASHB, 2021, s. 139). 2020 yılında ayrı başlık altında sıralanan 43 sosyal yardım programının 2021 yılında 46'ya yükseldiği (ASHB, 2021, s. 131); sosyal yardımlardan faydalanan hane sayısının ise 5.903.515 olduğu görülmektedir (ASHB, 2021, s. 130). "*Türkiye İstatistik Kurumu*" (TÜİK) verilerinin

[16] 2021 yılı faaliyet raporunda kişilerin isim ve soy isim bilgileri bulunmaktadır. Fakat kişilerin kendilerinden çalışmada isimlerinin kullanılabilmesi açısından izin alınmadığından doğrudan alıntı yapılırken isimlerinin sansürlenerek verilmesi uygun bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "2021 Yılı Faaliyet Raporu" https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ Erişim Tarihi: 07.01.2024)

paylaştığı üzere 2021 yılında Türkiye'de hane halkı sayısı ise 25.329.833'tür[17] (TÜİK, 2022). Bu konuya ilişkin detaylı bilgi bir sonraki bölümde ele alınmıştır. Sonuç olarak 2011-2021 yılları arasında sunulan sosyal yardım programlarının sayısında ve kapsamında artış yaşandığı gözlenmekte, sosyal yardım alan hane sayısında belirgin bir artış tespit edilmektedir. Öte yandan sunulan sosyal yardım programlarına yönelik bakışta herhangi bir değişim olmadığı görülmekte; hem ayni hem de nakdi sosyal yardımlar özellikle SYDV'ler aracılığıyla sunulmaya devam etmektedir. Hem bağışlarla hem de kamu harcamalarıyla sunulan sosyal yardımlar yalnızca ASHB tarafından sunulan yardımların izlenmesinde de tüm dönemler boyunca engel teşkil etmiştir.

Üçüncü ve son olarak değerlendirmenin son yılı olan 2021 yılında insan hakları açısından uygulanan sosyal yardım programlarının niteliği ele alındığındaysa, önceki yıllara nazaran bir değişim ve gelişim bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda muhtaçlık kriterinin halen devam ettiği, ayni sosyal yardımların sürdürüldüğü ve hatta bu yıl, bir önceki bölümde ifade edildiği gibi arz fazlası ürünlerin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması gibi ayni gıda yardımların da uygulandığı görülmüştür. Çalışmanın önceki bölümlerinde Gans'ın ifadeleriyle aktarılan cümleler hatırlandığında kimsenin tüketmediği, ya da tüketmek istemeyeceği ürünlerin her ne kadar çürüme ve bozulmaya karşı kontrolü sağlansa da dağıtımının yoksul gruba sağlanmasının bir sosyal yardım olarak sunulması da en açık insan hakkı ihlali örneklerindendir. Ayrıca yine bu yıl sunulan sosyal yardımların birey değil hane/aile bazlı ele alınmasıyla bireyin ihtiyaçlarının göz ardı edildiği sosyal politika uygulamalarına devam edildiği de görülmektedir.

3.3 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Bütçe Harcamaları: 2011-2021 Yılları Arası Yaşanan Değişimler

ASHB'ye genel bütçeli idareler içinde ayrılan payın, gerek tüm kamu kurumları gerekse doğrudan Bakanlığın sosyal yardım harcamalarının bir ülkede sosyal politikalara verilen önemin izlenmesi açısından dikkate değer olduğu düşünülmektedir

[17] TÜİK 2021 verilerine ilişkin: Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Population-and-Housing-Census-2021-45866" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

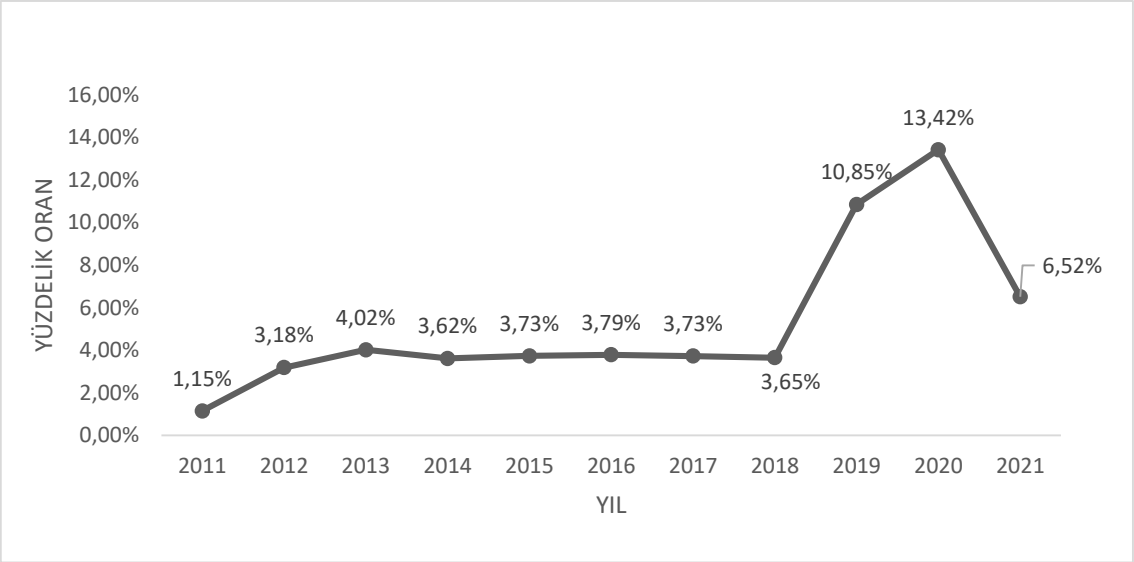
Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak genel bütçeli idareler içerisinde ASHB'ye ayrılan bütçeye ve söz konusu bütçenin diğer bütçeler içerisindeki oranına yer verilmiştir. Ardından, ASHB'nin paylaşmış olduğu veriler ışığında yalnızca ASHB tarafından sosyal yardımlar için aktarılan kaynağın bulunduğu bir tablo hazırlanmıştır. Söz konusu tablonun yalnızca 2018-2021 yıllarını içermesinin nedeni, ASHB'nin yalnızca bu yıllara ait faaliyet raporlarında ne kadar kaynak aktardığını paylaşmış olmasındandır. Akabinde genel bütçeli idareler içerisinde ASHB'ye ayrılan paya ve ASHB'nin söz konusu pay içerisinden sosyal yardımlara ayırdığı bütçeye yer verildikten sonra tüm kamu kurumlarının sosyal harcamalarının düzeyini gösteren bir tablo daha hazırlanmıştır. Sonrasında, 2013-2021 yılları arasında sosyal yardımlardan faydalanan hane halkı sayısına ve nüfus artış yüzdesine yer verilen bir tablo düzenlenmiştir. Böylelikle, bütçe değişimleri, aktarılan sosyal transferler ve hane halkının sosyal yardımdan faydalanma oranına ilişkin betimleyici bir anlatı sunmak hedeflenmiştir. Son olarak yine bu bölümde, tekil bazı sosyal yardım programlarının yıllar içerisinde yaşadığı değişim ele alınarak sosyal yardım politikalarında mikro ve makro düzeyde yaşanan değişimler açığa çıkartılmıştır. 2011-2021 yılları arasında Bakanlığa ayrılan bütçe ödeneklerinin ve aynı yıl içinde genel bütçeli idarelere ayrılan toplam bütçenin tutarlarına ilişkin tablo aşağıda bulunmaktadır.

Tablo 1. 2011-2021 Yılları Arasında Genel Bütçeli İdarelere Sunulan Bütçe İçerisinde ASHB'ye Tahsis Edilen Toplam Ödenek[18]

Yıl	Kuruluş	Ödenek Toplamı (Bin TL)	Başlangıç Ödeneği (Bin TL)
2011	ASAGM	7.797	7.297
2011	KSGM	5.771	5.752
2011	SYDV	171.533	19.844
2011	SHÇEK	3.482.566	3.279.483
2011	Özürlüler İdaresi Başkanlığı	9.758	9.622
2011	**Genel Bütçeli İdareler**	**319.239.175**	**306.648.678**
2012	ASPB	11.390.024	8.841.713
2012	**Genel Bütçeli İdareler**	**357.852.506**	**344.512.859**
2013	ASPB	16.463.847	14.732.739
2013	**Genel Bütçeli İdareler**	**409.654.032**	**396.705.004**
2014	ASPB	16.163.447	17.024.807
2014	**Genel Bütçeli İdareler**	**446.893.274**	**428.396.493**
2015	ASPB	18.108.968	18.249.634
2015	**Genel Bütçeli İdareler**	**485.178.333**	**464.163.399**
2016	ASPB	22.079.933	24.799.651
2016	**Genel Bütçeli İdareler**	**582.809.360**	**560.782.309**
2017	ASPB	24.679.144	24.303.358
2017	**Genel Bütçeli İdareler**	**661.570.671**	**634.176.489**
2018	ASPB	28.632.362	26.690.506
2018	**Genel Bütçeli İdareler**	**784.908.962**	**751.299.665**
2019	AÇSHB	106.750.366	103.091.801
2019	**Genel Bütçeli İdareler**	**983.981.631**	**949.025.615**
2020	AÇSHB	150.688.011	125.809.131
2020	**Genel Bütçeli İdareler**	**1.122.581.422**	**1.082.021.197**
2021	ASHB	105.510.742	155.011.061
2021	**Genel Bütçeli İdareler**	**1.618.787.705**	**1.328.254.386**

Söz konusu tabloda, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 2011 yılında paylaşılan kuruluş bazında ödenek ve harcamalar tablosunda yer alan ve daha sonra ASPB'ye dönüştürülen müdürlükler bulunmakta olup Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü bu nedenle tabloya eklenememiştir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2024). Yukarıda hazırlanan tablonun genel bütçeli idareler içinde Bakanlığa ayrılan bütçenin yüzdelik oranda değerlendirildiği grafik ise aşağıda sunulmuştur.

[18] Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri - T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (hmb.gov.tr)" (Erişim Tarihi: 09.12.2023).

Şekil 1 . Yıllara Göre Genel Bütçeli İdareler Arasında Bakanlığa Ayrılan Bütçe Payının

Yüzdelik Oranı[19]

2011 yılında genel müdürlüklere ve sonrasında ise kurulan Bakanlığa ayrılan payın 2011-2021 yılları arasında genel bütçe içinde oranının yüzdelik olarak artış gösterdiği, bu artışın özellikle 2012, 2019 ve 2020 yıllarında yaşandığı görülmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında grafikte yüksek bir çıkış görülmesinin, ASPB ile ÇSGB birleştirilmesiyle kurulan AÇSHB'ye ayrılan pay ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Öte yandan Bakanlığın bütçe oranı her ne kadar artış göstermiş olsa da, toplumun tüm dezavantajlı gruplarına yönelik politikalar üretmesi beklenen bir Bakanlığa ayrılan bütçe olması noktasında bu bütçenin yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Bu tablo aracılığıyla 2021 yılına kadar sunulan yeni ve uzun soluklu sosyal politika arayışları bulunmamasının bütçe talep edilmesi hususunu da etkilediği bu nedenle Bakanlığın daha fazla bütçe talebi için belirgin, yenilikçi ve kapsayıcı yoksullukla mücadele programları hazırlaması gereği de görünür olmaktadır. Ayrıca unutulmaması

[19] Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri - T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (hmb.gov.tr)" (Erişim Tarihi: 09.12.2023).

gereken husus bu söz konusu bütçenin Bakanlığın diğer tüm harcamalarını içerdiğidir. Dolayısıyla buradaki bütçe artışı ile sosyal transferler aynı şeyi ifade etmemektedir.

Bu durumun daha açıkça görünür olması açısından Bakanlık tarafından aktarılan sosyal yardım harcamalarının ne ölçüde olduğuna ilişkin bir veri hazırlama gereği duyulmuştur. Fakat Bakanlık tarafından 2018 yılına kadar yalnızca ASHB sosyal yardım harcamalarının ne kadar olduğu konusunda bilgi paylaşılmadığından, 2018-2021 yılları arasını işaret eden aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo 2. ASHB Tarafından Sosyal Yardımlar İçin Aktarılan Kaynak[20]

	2018	2019	2020	2021
ASHB Tarafından Sosyal Yardımlar İçin Aktarılan Kaynak (Milyar TL)	43	55	69	60

ASHB ilgili faaliyet raporlarında söz konusu yardım transferlerini sunarken, "*(SYDT Fonu + Genel Bütçe)"* ifadesini eklenmiştir. Dolayısıyla bu durum, hem Bakanlığın sosyal yardım harcamalarını hem de SYDTF'ye aktarılan bağış kampanyaları gibi yurttaş tarafından ödenen sosyal yardım tutarlarının da dâhil edildiğini göstermektedir. Öyleyse, burada sunulan veride dahi yalnızca ASHB'nin, merkezi yönetim tarafından edindiği bütçe içerisinden sosyal yardımlara ayrılan paya ilişkin net bir açıklama yapılması mümkün görünmemektedir. Söz konusu durumlar, 2019 ve 2020 yıllarında yaşanan belirgin artışın nedeninin yardım toplama kampanyaları gibi yurttaş destekleriyle yükseldiğini düşündürmüştür. Öte yandan Bakanlığın yayımladığı faaliyet raporlarında, doğrudan yalnızca Bakanlığın değil tüm kamu kurumlarının sosyal yardıma aktarılan

[20] ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

tahmini paya 2011 yılından 2021 yılına kadar kesintisiz yer verildiği görülmektedir. Bu tahmini payın yıllara göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3. Tüm Kamu Kurumlarınca Harcanan Sosyal Yardımların GSYİH İçerisindeki Payı[21]

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kamu Kurumlarınca Harcanan Sosyal Yardımların GSYİH İçerisindeki Payı	1,18%	1,18%	1,35%	1,38%	1,33%	1,45%	-	1,16%	1,24%	1,42%	1,74 %

Tüm kamu kurumlarında sunulan sosyal yardımlara ilişkin verinin derlenmesiyle tahmini olarak aktarılan değerlere bakıldığında 2013-2021 yılları arasındaki süreçte artışın yalnızca %0,39 olduğu fakat yine de sosyal yardımlara ilişkin transferlerin artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, tüm tablolar birlikte yorumlandığında 2011-2021 yılları arasında ASHB'ye ayrılan bütçenin arttığı, ASHB tarafından sunulan sosyal yardım harcamalarının 2018-2021 yılları arasında artma eğiliminde olduğu ve tüm kamu kurumlarınca yapılan sosyal yardım harcamalarının GSYİH içerisindeki payının artmış olduğu görülmektedir. Öyleyse, sosyal yardımlardan faydalanan kişi sayısı mı yoksa tekil kişilere ödenen nakdi destek tutarları ya da ayni hizmet sayısı mı artmıştır? Bu soruya cevap bulmak amacıyla, TÜİK hane halkı değişim verileriyle 2011-2021 yılları arasında sunulmuş olan sosyal yardımlardan faydalanan hane halkı sayısının kıyaslanması sonucunda aşağıdaki tabloda hazırlanmıştır. Tabloda, sosyal yardımlardan faydalanan kişi sayısının hem bir önceki yıla hem de 2013 yılına kıyaslanması sonucu

[21] ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. 2011 ve 2012 faaliyet raporlarında söz konusu bilgiye yer verilmediğinden ve 2017 faaliyet raporu paylaşılmadığından o yıllara ilişkin GSYİH payı aktarılamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

aktarılmasının nedeni; izleyen yıllarda yaşanan değişimin önemli olmasıyla beraber bu çalışma kapsamında değerlendirilen yıllar arasında genel olarak yaşanan değişimin öneminin vurgulanması açısındandır. 2011 ve 2012 yıllarında sosyal yardımlardan faydalanan kişi sayısına ilişkin bilgi faaliyet raporlarında yer almadığından tabloda bu bilgilere yer verilememiştir. Ayrıca 2011 yılı için TÜİK tarafından hane halkı sayısı paylaşılamadığından tablo 2012 yılından başlamaktadır. TÜİK hane halkı sayısı verisiyle ASHB sosyal yardımlardan faydalanan kişi sayısının kıyaslamasını içeren tablo izleyen sayfaya eklenmiştir.

Tablo 4. TÜİK Hane Halkı Sayısı Verisiyle ASHB Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Halkı Sayısının Kıyaslanması

Yıl	Hane halkı sayısı[22]	Bir önceki yıla göre hane halkı artış yüzdesi	2013 yılına kıyasla hane halkı artış yüzdesi	Sosyal yardımlardan faydalanan hane halkı sayısı[23]	Bir önceki yıla kıyasla sosyal yardımlardan faydalanma artış/azalış yüzdesi	2013 yılına kıyasla sosyal yardımlardan faydalanma artış/azalış yüzdesi
2012	19.842.850					
2013	20.489.721	3%	3%	3.096.489		
2014	21.091.075	3%	6%	3.005.898	-3,0%	-3%
2015	21.662.260	3%	8%	3.017.969	0,4%	-3%
2016	22.206.776	2%	11%	3.154.069	4,3%	2%
2017	22.676.186	2%	12%	3.201.253	1,5%	3%
2018	23.221.218	2%	15%	3.494.932	8,4%	11%
2019	24.001.940	3%	17%	3.282.975	-6,5%	6%
2020	24.604.080	2%	19%	6.630.682	50,5%	53%
2021	25.329.833	3%	22%	5.903.515	-12,3%	48%

Tablo incelendiğinde Türkiye'de hane halkı artış yüzdesi bir önceki yıla oranla %2 ve %3 dolaylarında seyrederken, sosyal yardım faydalanıcıları oranında ise farklı dalgalanmalar

[22] TÜİK Resmi İnternet Sitesinde sunulan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://nip.tuik.gov.tr/?value=HanehalkiSayisi" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

[23] ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

yaşanmaktadır. Bununla birlikte hane halkı artış yüzdesi 2013 yılında %3 iken, 2021 yılında %22'ye ulaşmıştır. Oysa sosyal yardımlardan faydalanan hane sayısı %22'lik artışın çok üzerinde gerçekleşerek 2013'ten 2021 yılına toplam %48 artış göstermiş ve 5.903.515'e ulaşmıştır. Bu doğrultuda: 2013 yılında her 6,6 haneden biri, 2014 yılında 7 haneden biri, 2015 yılında her 7,2 haneden biri; 2019 yılında her 7,3 haneden biri, 2020 yılında her 3,7 haneden biri ve 2021 yılında ise her 4,3 haneden birinin sosyal yardım faydalanıcısı olduğu tespit edilmiştir. Sosyal yardımdan faydalanan hane halkı sayısının, yoksullukla karşı karşıya kalan kişi sayısının artması nedeniyle olumsuz bir durum olduğu görülmekteyken öte yandan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması bakımından olumlu sonuçlar doğuruyor olması nedeniyle de söz konusu artışla ilgili net yorum okuyucunun kanaatine bırakılmıştır.

Tüm tablo ve veriler ışığında, 2011-2021 yılları arasında tüm kamu kaynakları arasında Bakanlığa ayrılan payın arttığı gözlense de, Bakanlığın sosyal yardımlar için ayırdığı payın aynı doğrultuda ivme kazanmış olmadığı, sosyal yardımlardan yararlanan hane sayısı %48'e ulaştığı halde, sosyal yardımların GSYİH içindeki payının aynı oranda artış göstermediği görülmüştür. Bu durum, sosyal yardım yararlanıcısı kişi ve hane sayısı artırılırken yardım tutarlarının düşmekte olduğunu düşündürmüştür. Bu sonucun sorgulanması açısından ise, Bakanlığın sunmakta olduğu bazı yardım programlarının yıllara göre dağılımının asgari ücrete oranına bakılarak, sosyal yardım programlarının işlevine yönelik bir takım açıklamalar sunulması hedeflenmiştir.

Sosyal yardım programları seçilirken, Bakanlığın tüm sosyal yardım programları içinde ayni desteklerin: kaç grup içinde kaç adet ürün dağıtıldığı bilgisine yer verilmemesi ve sunulan yardımların usulüne yönelik işlemlerin "*Sayıştay Denetim Raporu*"nda hatalı yapıldığının aktarılması nedenleriyle ayni sosyal yardım programlarının ele alınmamıştır (Sayıştay Başkanlığı, 2021, s. 22).

Bu açıdan 2011-2021 yılları arasında kesintisiz olarak süregelen sosyal yardım programlarından çocuklar için sunulan "*SED*", yaşlı ve engelliler için sunulan "*Evde Bakım Yardımı*" ve öğrencilere yönelik "*Şartlı Eğitim Yardımı*"nın yıllara göre dağılımı

analiz edilmiştir[24]. 2011-2021 yılı tüm faaliyet raporları dikkate alındığında: Hâlihazırda söz konusu yardım programlarında görülecek olan yıllara göre yardım tutarlarının asgari ücrete oranla düşüş göstermesi durumunun tüm sosyal yardım programları için geçerli olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu nedenler dolayısıyla hazırlanan sosyal ve ekonomik destek hizmetinin yıllara göre dağılımı ve asgari ücrete oranı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 5. SED Yararlanıcısı Çocuk Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı [25]

Yıl	Çocuk Sayısı	Aylık Ortalama Destek Miktarı (TL)	Asgari ücret (TL)[26]	Asgari Ücrete Oranı
2011	41.778	451,43	658,96	69%
2012	49.461	501,57	701,13	72%
2013	62.256	538,02	773,01	70%
2014	80.375	539,47	846,00	64%
2015	101.561	582,11	949,07	61%
2016	137.415	653,40	1.300,99	50%
2017	161.630	-	1.404,06	-
2018	185.766	826,00	1.603,12	52%
2019	198.907	970,00	2.020,90	48%
2020	129.422	1.082,00	2.324,71	47%
2021	140.275	1.259,70	2.825,90	45%

Tablodan hareketle hizmetin sunulmaya başlandığı ilk yıllarda çocuklar için sunulan desteğin asgari ücrete oranının %69-74 arasında seyrettiği fakat 2014 yılı itibarıyla her yıl çocuk başına düşen nakdi destek tutarının asgari ücrete oranının ise azaldığı

[24] Söz konusu yardımlar, 2011-2021 yılları arasında kesintisiz devam etmiş olması, nakdi yardım süreçlerini içermesi ve Bakanlık tarafından aylık ödenen tutarların her yıl ifade edilmesi nedeniyle seçilmiştir.

[25] ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

[26] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.csgb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

görülmektedir. Bununla beraber 2011 yılından 2021 yılına kadar SED'den faydalanan çocuk sayısında artış yaşandığı da görülmektedir. Tabloda 2019 yılından 2020 yılına geçişte SED yararlanıcısı çocuk sayısında 70.000 çocuğa yakın düşüş yaşandığı ve bu düşüsün nedenini açıklayacak bilginin faaliyet raporunda yer almadığı da tespit edilmiştir. "*Evde Bakım Yardımı*"nın yıllara göre dağılımı ve asgari ücret karşısında durumuna ilişkin ise aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo 6. Evde Bakım Yardımı Yararlanıcısı Kişi Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı[27]

Yıl	Kişi Sayısı	Aylık Ortalama Destek Miktarı (TL)	Asgari Ücret[28]	Asgari Ücrete Oranı
2011	352.859	659,00	658,96	100,01%
2012	400.347	701,00	701,13	99,98%
2013	427.434	715,00	773,01	92,50%
2014	450.031	793,00	846	93,74%
2015	508.481	831,00	949,07	87,56%
2016	481.141	933,00	1.300,99	71,71%
2017	499.130		1.404,06	
2018	513.276	1179,00	1.603,12	73,54%
2019	517.511	1385,00	2.020,90	68,53%
2020	535.805	1658,00	2.324,71	71,32%
2021	530.812	1798,00	2.825,90	63,63%

Bu yardıma ilişkin yukarıdaki tabloda belirtilen 2013 ve 2014 yıllarında aylık ortalama destek miktarına ilk 6 ve son 6 aylık dönemlerin ortalaması alınarak ulaşılmış olup diğer tüm veriler ilgili yılların faaliyet raporlarından edinilmiştir. Öte yandan faaliyet raporlarında da belirtildiği üzere "*Evde Bakım Yardımı*" 2011 ve 2012 yıllarında bir net asgari ücret olarak ödenirken, sonraki yıllarda yardım tutarları değişmiş ve 2019 yılında

[27] ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

[28] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.csgb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

%68,53, 2020 yılında %71,32 ve 2023 yılında ise %63,63' e tekabül ettiği görülmüştür (ASPB, 2011, s. 101). Bu sonuçlar doğrıltusunda evde bakım hizmeti sunan kişinin 2011 yılında ülkede alınabilecek asgari geliri devlet tarafından alabiliyorken ilgili yıl içinde bu oranın en düşük gelirin dahi çok altına düşerek 1.798 TL olduğu görülmektedir.

Bu kapsamda dikkate değer bir diğer durum ise kamu ve özel kurum bakımında bulunan engelli sayısı ile evde bakım aylığı ile akraba veya ailelerinin yanında bakım gören engelli sayısı arasındaki farkın her geçen gün açıldığı, yardımdan faydalanan kişilerin kurum ve özel bakım alan kişilere oranlara çok daha fazla olduğudur. Bu kapsamda 2022 yılı EYHGM bülteni için hazırlanan çalışmada aktarılan tablolara göre: 2011 yılında kamu kurum bakımından yatılı olarak yararlanan kişi sayısı 4.780 ve özel bakım merkezinden yararlanan kişi sayısı 6.707 iken; 347.756 engelli ise evde bakım hizmetinden yararlanmıştır. Bu sayı her geçen gün artarak 2021 yılında 7.211 kişi yatılı kurum bakımından ve 25.346 kişi ise özel bakım merkezinden yararlanmış; evde bakım yardımından faydalanan kişi sayısı ise 535.700'e ulaşmıştır. 2021 yılında evde bakım hizmetinden yararlanan kişi sayısı kamu ve özel kurum bakımından faydalanan kişi sayısına oranlandığında 16 katı aşkın kişinin söz konusu yardımından yararlandığı sonucuna ulaşılmaktadır (EYHGM, 2023, s. 45-49).

Son incelenecek yardım programı olan "*Şartlı Eğitim Yardımı*" ise, daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere çocukların eğitim ihtiyaçlarının desteklenmesi amacıyla sunulan bir yardım programıdır. 2011-2021 yılları arasında eğitim harcamalarında belirgin bir artış yaşanıp yaşanmadığı konusunda TÜİK verileri dikkate alındığında: 2011 yılında eğitim harcamalarının 77,4 Milyar TL iken, 2021 yılında bu sayının 344,3 Milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir.

Öte yandan TÜİK tarafından öğrenci başına eğitim harcamasının 2011 yılında 4.008 TL'den 2021 yılında 15.500 TL'ye çıktığı aktarılmıştır. (TÜİK, 2024) [29]. Bu doğrultuda, eğitim harcamalarında yaşanan yükseliş dikkate alındığında "*Şartlı Nakit Transferleri*" kapsamında sunulan "*Şartlı Eğitim Yardımı*"na ilişkin desteğin belirgin oranda artması

[29] Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45553" (Erişim Tarihi: 07.01.2024).

beklenmektedir. Bu hususta, ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan kız ve erkek çocuklara farklı tutarlarda ödenen yardımının, en yüksek ödemeyi alan ortaöğretimde okuyan kız çocuklarına yapılan ödemelerin Bakanlığa ait 2011-2021 yılları arasında paylaşılan tüm faaliyet raporlarının incelenmesiyle hazırlanan tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 7. ŞEY Yararlanıcısı Ortaöğretim Kız Öğrenci Sayısı, Aylık Ortalama Destek Miktarı ve Asgari Ücrete Oranı[30]

Yıl	Kişi Sayısı	Ortaöğretim Kız Ödenen Tutar (TL)	Asgari Ücret[31]	Asgari Ücrete Oranı
2011	1.863.099	55	658,96	8,35%
2012	2.017.810	55	701,13	7,84%
2013	2.400.482	55	773,01	7,12%
2014	2.349.881	60	846	7,09%
2015	2.018.870	60	949,07	6,32%
2016	2.132.741	60	1.300,99	4,61%
2017	2.340.374	60	1.404,06	4,27%
2018	2.517.680	60	1.603,12	3,74%
2019	2.603.680	60	2.020,90	2,97%
2020	2.607.026	75	2.324,71	3,23%
2021	2.128.750	90	2.825,90	3,18%

Tablo dikkate alındığında hâlihazırda asgari ücrete oranla eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için %8 civarı desteğe tekabül eden Şartlı Eğitim Yardımının yıllar içinde azalarak %3,18 oranına gerilediği görülmektedir. Öte yandan 2011-2021 yılları arasında söz konusu yardımdan faydalanan çocuk sayısında da beklenenin üzerinde bir değişim yaşamadığı da gözlenmektedir. TÜİK tarafından bir önceki sayfada aktarılan veriye göre

[30]ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

[31] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.csgb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf" (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

eğitim harcamalarında yaşanan artışın bu yardım kapsamında aynı oranda yansımadığı ve hatta belirgin bir düşüş görüldüğü sonucu da dikkate değerdir.

Bölüm boyunca aktarılan veri ve bilgiler ışığında ASHB'nin uygulamakta olduğu sosyal yardım programlarının, temel insan haklarının yerine getirilmesi açısından değerlendirilmesi gereği açığa çıkmıştır. Bu değerlendirmeye ise bir sonraki bölümde yer verilmiştir.

3.4 Bakanlıkta Sunulan Yardımların İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi

İnsan hakkı her kişi için sağlanması gereken hakları işaret ediyorsa, temel insan haklarının korunamadığı durumlarda kişilerin diğer türden haklarını kullanabilmeleri güç duruma düşüyorsa ve her insan sadece insan olması nedeniyle bu türden haklara sahipse bu hakların yerine getirilmesi zorunludur (Shue, 1980, s. 26). Bu açıdan sosyal güvenliğin yerine getirilmesinin bir kolu olarak sosyal yardım uygulaması tercih edilmişse bu uygulamaların da insan haklarına duyarlı olarak inşa edilmiş olması gerekmektedir. Özellikle sosyal yardımlar, sosyal güvenliğin son basamağı olarak boşlukları doldurucu, yerine getirici ve tamamlayıcı bir işleve sahiptir (Yuvalı, 2018, s. 392).

Sosyal yardım uygulamaları tartışılmadan önce, ASHB'nin yoksulluk politikaları insan hakları perspektifiyle değerlendirildiğinde sorunlu bulunan ilk durum, yoksullukla mücadele mekanizması olarak en güçlü uygulamanın sosyal yardımlar oluşudur. Proje desteklerinden "*Toplum Kalkınması Projesi*" ve "*İstihdam Projesi*" gibi uygulamaların hayata geçirildiği görülse de bu türden politika uygulamalarının sosyal yardımların yanında daha az kişi sayısına ulaştığı izlenmekte ve özellikle toplum kalkınması gibi kırsal alanda yaşamını sürdüren bireylerin kendi üretim mekanizmalarının desteklenmesi türünden projelerin etkin gücünün gün geçtikçe azaldığı da görülmektedir. Ayrıca, sosyal yardımların, sosyal dışlanma, çeşitli nedenlerle desteğe ulaşamama ve yardımlar konusunda bilgi sahibi olmama gibi farklı birtakım zorlukları da beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu bakımdan, yoksullukla mücadelede sosyal yardımların en güçlü mekanizma olarak ele alınması kişilerin temel hakların yerine getirilmesinde yalnızca pansuman görevi görmektedir. Bir diğer ifadeyle sosyal yardımlar yalnızca yoksulların mobilize edilmesi ve yoksulluğun sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

İnsan hakları perspektifinden sosyal yardım programları değerlendirildiğinde ise ilk değinilecek konu sosyal yardımların yönetim zihniyetine ilişkindir. İnsan hakları perspektifinden ve yapabilirlikler yaklaşımı üzerinden ele alındığında sosyal yardımlar, kişilerin eylemeye ve olmaya değer gördükleri şeylerin, birleşik yapabilirlikler hususunda desteklenerek kişilerin temel haklarına ulaşmalarını sağlamada bir araç niteliği taşıması gereğidir. Öyleyse, bazı kimselerin sırf insan oldukları ve temel hakları olduğu için destekleniyor olması gerekmektedir. Türkiye Anayasası gereği sosyal devlet olduğundan söz konusu tüm olanakların yurttaşlara sağlanmasında devletin rolü oldukça önemlidir. Fakat, ASHB'nin özellikle 2015 yılı itibarıyla kullandığı dil dikkate alındığında şefkatli devlet gereği, insanı yaşat ki devlet yaşasın söylemleriyle sosyal yardım uygulamakta; yürek sızlatan Bakanlık ifadeleriyle sosyal yardımları vicdani, dini ve kültürel boyutlara atıf yaparak sürdürmektedir. Dolayısıyla Bakanlığın 2011-2021 yılları arasında sunduğu yoksullukla mücadele politikaları yönetim zihniyeti daha çok hayırseverlik üzerinden şekillenmekte bu durum ise belirgin bazı sorunların doğmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sorunlar dolayısıyla da kişilerin temel insan haklarına ulaşmalarında büyük engeller bulunduğu açıktır.

İnsan hakları perspektifinden değerlendirildiğinde ikinci olarak değinilecek konu ise "aile odaklılık" vurgusudur. Bakanlığın aileye verdiği önem, kurulduğu günden bugüne değin üç defa isim değiştirse de "aile" kelimesinden vazgeçilmemesinden ve tüm Bakanların toplumsal cinsiyet normlarıyla da uyumlu biçimde ailenin temel taşı olarak görülen "kadın" Bakanlardan oluşmasından dahi anlaşılmaktadır. İnsan hakları perspektifinden ele alındığında aile odaklı bakış açısını problemli yapan birkaç husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, vurgu birlikteliğinde sosyal yardımların hane halkı gelir tespitine dayanmasının meşrulaştırılmasında, bir diğeri ise evde bakım gibi profesyonel bir alanın hane halkı üyelerine devredilerek hizmetin karşılığı olarak verilecek ücretlerin dahi yardım olarak ifade edilmesindedir. Hane halkı gelir tespitinin meşrulaştırılmasında yatan problem, söz konusu hane içerisindeki tekil bireyin ihtiyaçlarının hanede geliri bulunan kişinin inisiyatifine bırakılmasında dolayısıyla insan haklarının yerine getirilmesinde, başka bir bireye muhtaç kalınmasında yatmaktadır. Öte yandan evde bakım yardımı gibi yardımların sunulmasıyla, ailenin refah sağlayıcı olarak görülmesi özellikle kadınların ücretsiz ev içi emeklerine bir de bakım sorumluluğu yüklenmesiyle kamunun yerine

getirdiği bakım sorumluluğundan 16 kat daha fazla bakım sorumluluğu üstlenilmesine neden olmaktadır. Ayrıca, aile odaklılık vurgusuyla ailenin güçlendirilmesi, kendine yeter hale gelmesi ya da Türk kültürünün sahip olduğu dayanışma ruhuna ilişkin vurgularla birlikte toplumsal dayanışmanın temelleri atılmakta ve böylelikle aile, sosyal çevre ve STK destekleriyle yoksullukla mücadelenin üstesinden gelineceği vurguları devletin refah sorumluluğunu devretmesi gibi tehlikeli sonuçları yeniden ve yeniden üretmektedir. Dolayısıyla "aile odaklılık" vurgusu ve akabinde meşru kıldığı şeyler, tekil bireylerin insan haklarının görmezden gelinmesi, kadınların toplumsal hayata katılımdan uzakta hane içinde bakım sorumluluğu üstlenmesi, yurttaşların temel ihtiyaçlarının gönüllü/süreksiz desteklerle giderilmeye çalışılması gibi çeşitli sorunlara ve ihlallere neden olmaktadır.

İnsan hakları perspektifinden Bakanlığın sunduğu sosyal yardım programlarının sunuluş biçime değinildiğinde ise değinilecek bir diğer konu kuşkusuz "objektif kriterlerdir". Objektif kriterler hususu Bakanlığın oldukça önem verdiği, en hak eden yoksulu bulmak için çabaladığı ve bu duruma ise sıkça değindiği bir uygulamadır. Objektif kriterler belirlemesi insan hakları ve yoksulluk açısından bakıldığında sorunludur çünkü söz konusu kriterler, insanların sahip olduğu psikolojik, sosyal, kültürel ve toplumsal yanlarının ulaşabileceği asgari sınıra göre değil, yalnızca ülkenin sahip olduğu ekonomik koşullara göre belirlenmektedir (Buğra, 2008, s. 67). Bu bakış açısıyla, kişiler yalnızca belirlenmiş bir asgari gelir sınırlamasına göre destek alabilmekte ya da Nussbaum, Shue, Sen ve Kuçuradi gibi düşünürlerin ortaklaştığı insani olanakların gerçekleştirilmesi için gereken temel haklara ya da temel yapabilirliklere ulaşmaları konusunda söz konusu sınıra takıldıkları için destek alamamaktadır. Dolayısıyla yurttaşların hem hane halkı gelir durumuna göre hem de belirlenen objektif kriterlere göre sosyal yardım alabilmeleri oldukça güç ve bu güçlüğün içerisinden elde edilen cüzi nakdi desteklerle haklarına kavuşmalarının ise oldukça zor olduğu görülmektedir. Ayrıca, kişilerin sosyal yardımdan faydalanmasına yönelik neredeyse yoksulluklarını ispat etmekle yükümlü olmaları, bu uygulamanın sosyal incelemeler esnasında müracaatçı ve sosyal çalışmacı arasında hiyerarşik bir ilişki olarak anlaşılması karşısında başvuru sahibi yurttaşın içinde bulunduğu psikolojik durum ve ihtiyaçlara ulaşmada büyük bir engel teşkil eden muhtaçlık kriteri uygulamaları hak temelli sunulduğu ifade edilen sosyal yardımların

niteliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak objektif kriterler ile sunulan sosyal yardımlar, insanların yapabilirliklerini ya da olanaklarını gerçekleştirmeyi sağlamak için yeterli olmadığından açıkça insan hakkı ihlalleri de görünür kılmaktadır.

İnsan hakları perspektifinden Bakanlığın sunduğu sosyal yardım programlarının içeriğine değinildiğinde ise gıda yardımları gibi ayni yardımların halen sürdürülmekte olduğu dikkat çeken bir diğer husustur. Ayni yardımlar, gerek besin maddelerini içeren gıda kolileri olsun gerek giyim ürünleri olsun gerekse asgari yaşam koşulları için gerekli eşya destekleri olsun; kişilerin her birinin özel ihtiyaçlarının var olduğu bilindiği bir dünyada yeterli desteği sunmak konusunda eksik kalmaktadır. Üstelik ayni sosyal yardımların ulaştırılmasında, kişilerin hem gizlilik haklarının ihlali söz konusu olabilmekte hem de sosyal dışlanma gibi durumlara karşı bireyleri açık hale getirebilmektedir. Bu nedenle, örneğin çölyak hastası olan bir kişinin özel ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan herkese sunulan gıda kolilerinin çölyak hastasına da ulaştırılmasının, bir sosyal yardım olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Fakat bu türden yardımların, kişi ya da dağıtım adeti olarak raporlanmaya devam ettiği ve kurumlar tarafından kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması adına hizmetler sunulduğunun zannedildiği de görülmektedir. Öte yandan ayni yardımların depolanması, tasnif edilmesi ve dağıtılması gibi süreçlerin yaratabileceği zorluklar düşünüldüğünde kamu kaynağı israfına neden olabileceği ve özellikle gıda ürünlerinde bozulma tehlikesi gibi sorunlar yaşanabileceği de bilinmektedir (Buğra ve Keyder, 2012, s. 112). Ayrıca Bakanlığa yönelik Sayıştay tarafından sunulan raporda, ayni yardımlara ilişkin verilerde hatalar bulunduğu ve yardımların usulüne yönelik hatalı işlemler yapıldığı da aktarılmıştır (Sayıştay Başkanlığı, 2021, s. 22). Ayni sunulan yardımlar, hâlihazırda asgari yaşam seviyesinin altında kaldığı için sosyal yardım sunulan kişilerin ihtiyaçları yeterli ölçüde karşılanamadığı halde, kaynakların gereksiz kullanılması gibi durumlar nedeniyle işlevsel görünmemekte ve ihtiyacı karşılanmayan fakat asgari gelir düzeyi altında yaşayan insanların, destekleniyor gibi görünmelerine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle, bireylerin biricikliğini göz ardı eden ve her bireyin ihtiyaçlarını tek tipleştiren bir bakış açısıyla sunulan bu tür yardımlar insan hakları perspektifinden değerlendirildiğinde temel ihtiyaçların yerine getirilmesi açısından uygun değildir.

Son olarak ASHB sosyal yardımları insan hakları perspektifinden ele alındığında; sunulan yardımların niceliklerine yönelik bir tartışma yürütülmesi gereği duyulmuştur. Hâlihazırda sosyal ve ekonomik yönden muhtaçlık kriterine göre desteklenmeye hak kazanabilmiş(!) kişilere sunulan desteklerin yeterlilik düzeyine yönelik belirli sorunlar bulunmaktadır. Bu duruma çalışmanın bir önceki bölümünde yer verilmiş ve 2011 yılından 2021 yılına kadar sunulan sosyal yardım programlarından faydalanan kişi sayılarının artıyor olmasına karşın, asgari ücret karşısında sunulan yardımların daima düşüş yaşadığı tespit edilmiştir. Fakat genel bütçede ve sosyal yardım alan kişi sayısında yaşanan artış vurgusu yapılarak söz konusu yardım tutarlarının işlevselliğinin göz ardı edildiği düşünülmektedir. Eğitim hakkının, sağlık hakkının, beslenme hakkının ve barınma hakkının yerine getirilmesi amacıyla sunulması gereken yardımlar işlevsel olmadığında doğrudan insan hakkı ihlallerine ilişkin sonuçlar doğduğu ve doğmaya devam edeceği açıktır. Bu duruma, çalışmanın önceki bölümünde SED örneği verilmiş; 2011 yılında asgari ücrete oranı %69 dolaylarında olan desteğin, 2021 yılında %45 oranlarına düştüğü aktarılmıştır. 2021 yılı Faaliyet Raporunda aktarıldığı üzere aylık ortalama SED miktarının 1.259,70 TL tutarında olduğu göz önünde bulundurulduğunda (s.76); yaşanan düşüşün, çocukların temel gıdaya ulaşmalarında, eğitim hayatlarına devam edebilmelerinde, sağlık kurumlarından ya da ücretli ilaçlardan yararlanabilmelerinde, mont, atkı, bot vb. giyim ürünleri edinebilmelerinde kullanacakları gelirde yaşanan düşüş olması nedeniyle, çocukların temel haklarına ulaşmaları hususunda desteklenmelerinden her geçen gün uzaklaşıldığı sonucunu doğurmaktadır. Bu örnek ve dolayısıyla diğer tüm sosyal yardım programlarında yaşanan düşüş göz önünde bulundurulduğunda, sağlanıldığı düşünülen sosyal ve ekonomik desteklerin işlevselliği yönünde geliştirilmesi gereken yanların bulunduğu açıktır. Üstelik bu yan, kişilerin doğrudan insan haklarıyla bağlantılıdır.

Muhtaçlık tespiti, aile odaklılık ve hayırseverlik gibi tüm vurgu yapılan konular birlikteliğinde düşünüldüğünde sunulan sosyal yardımların, bu sosyal yardımlardan faydalanan kişilerin dünyasında olumsuz deneyimlere neden olduğunu belirtmenin de oldukça önemli olduğu düşünülmektedir (Kutlu, 2018, s. 230-397). Bu olumsuz deneyimler, temel haklarının yerine getirilmesi muhakkak gerekli olan tüm insanlık

ailesinin ortak olumsuz deneyimleri, korunamayan insanlık onurunun ortak kaybı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada, Kutlu (2018)'in alan araştırması sonucunda kaleme aldığı "Sosyal Yardım Alanlar" kitabında, bazı sosyal yardım faydalanıcılarının cümleleriyle bu bölümün sonlandırılması uygun görülmüştür.

"H: Küçümsüyorum, kendimi küçümsüyorum, utanıyorum! Gerçekten utanıyorum, gidip de onlara ağız eğmekten utanıyorum (…)" (s. 369).

"V: Gözüm, yardım istemiyorum, bana iş versin. Benim güvencemi versin onun yardımını istemiyorum, ben kendi bileğimle, kendi emeğimle çoluk çocuğumu geçindireyim ki, çoluk çocuğuma karşı kafam eğilmesin (…)" (s. 385).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma boyunca yoksulluğun, geliştirilmesi muhtemel yapabilirliklerden yoksunluk olarak ele alınmasıyla (Sen, 2004, s. 36); bu yapabilirliklerin hem içsel hem de birleşik yapabilirlikler dolayısıyla sağlandığının vurgulanmasıyla (Nussbaum, 2018, s. 38), insan hakkı ihlallerinin kişilerin insansal olanaklarının, insanın değer ve onurunun korunamaması olduğunun fark edilmesiyle (Kuçuradi, 2018, s.3) yoksulluk olgusunun insan hakkı ihlallerine neden oluşu vurgulanmıştır. Dolayısıyla her tek kişinin temel insan haklarının olduğunu ve bu hakların korunmasını sağlama ve talep etme konusunda tüm insanlık ailesinin büyük sorumluluğu olduğunu hatırlamak gerekmektedir.

Ioanna Kuçuradi, Henry Shue, Amartya Sen ve Martha C. Nussbaum'un kıymetli görüşleriyle ve taraf olunan uluslararası belgelerde korunan hakların bilinciyle hazırlanan bu çalışmada, ASHB'nin 2011 ve 2021 yılları arasında sunduğu sosyal yardım politikalarında yoksulluğun ve yoksullukla mücadele politikalarının değişimine yönelik izler araştırılmıştır. Bu doğrultuda, sosyal yardım politikalarında yaşanan değişimin belki de Cumhuriyet döneminden beri süregelen değişemeyişin ilk odağının ise "yönetim zihniyetinin hayırseverlik" olması sonucuna ulaşılmıştır. Bu odak ilk bakışta sosyal yardımların en yoğun sunulduğu SYDV'lerin adında geçen "yardımlaşma ve dayanışma" ifadelerinde dahi görünür olmaktadır (Şahin Taşğın ve Özel, 2011, s.180). Çalışmada hayırseverlik vurgusunun bir kamu kurumunca hatta sosyal politikalardan asli sorumlu olan kamu kurumunca sunulmasının birtakım sorunlara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

-Yönetim zihniyetinin hayırseverlik odaklı oluşu, yeni sosyal politika arayışlarına girilmesinin önünde engel teşkil etmekte dolayısıyla yardımseverlik için, babacıl devlet gereği uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının; değişim, kapsayıcılık, yeni sosyal politika arayışları ve koruyucu-önleyici tedbirlerin artırılmasının sağlanması önünde engel teşkil etmektedir. Çünkü hayır için yapılan herhangi bir eylemde değişim ve gelişim zorunlu değil yalnızca inisiyatife bağlıdır.

-Yönetim zihniyetinin hayırseverlik odaklı oluşu klientalist ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlamakta sosyal yardım faydalanıcılarında ve toplumsal yansımada çeşitli sembolizasyonlara neden olarak yararlanıcılarda minnet duygusu gibi çeşitli anlam üretimlerini ve karşılıklılık ilişkisini doğurmaktadır (Yılmaz Z. , 2013, s. 47). Bu karşılıklılık ilişkisi birlikteliğinde yurttaşların borçlu hissetmeleri durumu bu borcun karşılığını oy, destek vb. şekilde verme isteklerinin yanında kendilerini aciz ve çaresiz hissetme duygularıyla boğuşmalarına da neden olmaktadır.

-Yönetim zihniyetinin hayırseverlik odaklı oluşu, pandemi gibi akut çözümler içeren durumlarda ASHB tarafından sosyal dayanışma kampanyaları hazırlanabilmesinin önüne açmakta, kamu görevi olarak sunulması gereken yoksullukla mücadele politikalarının ve devletin sorumluluğunun yurttaşlarla paylaşılmasına zemin hazırlamaktadır. Öte yandan çalışmada, Biz Bize Yeteriz Türkiyem kampanyasında belirtilen kişi sayısının ve yardım tutarının ASHB tarafından sağlanan destek ve ulaşılan kişi sayısına eklendiği tespit edilmiştir. Bu durumlar ve bilhassa SYDV'ler aracılığıyla yürütülen hizmetler, tamamen kamu sosyal yardımlarını kapsamasa da sanki kamu tarafından sunulmuş gibi paylaşılmakta bu durum şeffaflık ve açıklık anlayışıyla ters düşmektedir.

-Yönetim zihniyetinin hayırseverlik odaklı oluşu ile bağlantı kurulabilecek bir diğer nokta ise, ASHB'nin "hak odaklılık" kavramına atfettiği anlam ile ilgilidir. Bu çalışma boyunca sık tekrar edilen söylemlerle birlikte düşünüldüğünde ASHB'nin "hak odaklılığı" "hakka hizmet" ile karıştırdığı dolayısıyla tanrısal bir odak üzerinden sevap kazanmak isteyen bir Bakanlık ile karşı karşıya kalındığı görülmüştür. Hakka hizmet için özellikle dini günlerde de sosyal yardım sunan Bakanlığın bir diğer hak odaklılık anlayışının temelinin ise, "objektif kriterler" olduğu, bu objektif kriterlerin ise, yurttaşların "hak eden yoksul" olup olmadığının araştırılarak "yetimin hakkının(!)" başkasına verilmediği vurgusuyla sunulduğu tespit edilmiştir. Oysa, hak odaklılık, her kişinin temel insan haklarının yerine getirilmesi hususunda bazı hakların öncelendiği, sırf insan olduğu için kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından sunulan hakkı vurgulamaktadır.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç ise yönetim zihniyetinde açığa çıkan "aile odaklılık" vurgusudur. Bu vurgu çalışma boyunca detaylı olarak ele alınmış, gerek sosyal yardım programlarında gerekse bu programların uygulanmasında daimi olarak kendini görünür kılmıştır. Bakanlığın aileye verdiği önem, kurulduğu günden bugüne değin üç defa isim değiştirse de "aile" kelimesinden vazgeçilmemesinden ve tüm Bakanların toplumsal cinsiyet normlarıyla da uyumlu biçimde ailenin temel taşı olarak görülen "kadın" Bakanlardan oluşmasından dahi anlaşılmıştır. Aile odaklılık vurgusunun ve böylesi bir yoksullukla mücadele politikalarının bazı olumsuz sonuçları bulunmaktadır.

-Yönetim zihniyetinin aile odaklı oluşu, hane halkı gelir tespitinin toplum tarafından meşrulaştırılmasına ve kabul görmesine zemin hazırlamaktadır. Hane halkı gelir tespitinin meşrulaşması ise, aile içerisindeki tekil ihtiyaçları olan bireyin görmezden gelinmesine, hanedeki diğer bireylerin gelirleri nedeniyle bazı kimselerin destek almalarının imkânsız hale gelmesine ve dolayısıyla bazı yurttaşların insan haklarının ihlal edilmesine zemin hazırlamaktadır.

-Yönetim zihniyetinin aile odaklı oluşu, evde bakım yardımı gibi yardım programlarıyla kamuya ait olan refah sorumluluğunun aileye devredilmesine neden olmaktadır. Bu sorumluluk aileye devredilirken, bakım sorumluluğu üstlenen kişiye ödenen tutar ise ücret değil yardım olarak adlandırılmakta ve toplumsal yansımada başka anlam üretimlerine neden olmaktadır. Bakım sorumluluğunu üstlenen kişi gerek özel gerek kamu kurumlarınca ücret karşılığında sunulan bakım hizmetini gerçekleştirirken bunu, hane halkında engelli birey olması nedeniyle devletten yardım aldığı örüntüsüyle anlamlandırmaktadır. Öte yandan bu anlamlandırma ile birlikte çoğunlukla bakım sorumluluğunu üstlenen kişilerin kadın olması birlikteliğinde kadınların hane içerisinde sıkışıp kalmasına, toplumsal yaşamda çok daha az görünür olmasına dolayısıyla sosyal ihtiyaçlarını karşılamalarına engel teşkil etmektedir.

-Yönetim zihniyetinin aile odaklı oluşu ve bu vurgunun yeniden ve yeniden üretilmesi sosyal çevre, aile ya da STK desteğinin, devlet desteğinden daha önce başvurulan bir aktör olmasına ve bu durumun da meşrulaştırılmasına yol açmaktadır. ASHB tarafından sıklıkla yapılan Türk geleneklerine, kültürün erdemlerine, yardımsever bir millet

olunmasına dair atıflar sıklıkla Bakanlık yayımlarında yer alarak, yurttaşların daima dayanışmaya çağrıldığı da görülmektedir. Bu durum ise refah sorumluluğunun ilkin devletten beklenmesinden çok diğer aktörlere söz konusu sorumluluğun devredilmesine zemin hazırlamaktadır.

Çalışmanın bir diğer sonucu ise ayni sosyal yardımların 2011-2021 yılları boyunca hiç değişmeden devam etmesidir. Ayni sosyal desteklerin sunulması nedeniyle oluşabilecek bazı sorunların ise şunlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır:

-Gıda yardımları gibi ayni destekler kapı kapı dolaşılarak dağıtıldığında, bir sokakta ya da bir apartmanda kimin sosyal yardım aldığı açığa çıkmakta dolayısıyla sosyal dışlanmaya karşı kişiler korunmasız bırakılmaktadır. Öte yandan gıda kolilerinin dağıtımında kurum personelleri görevlendirildiği gibi kargo firmalarıyla anlaşılarak da sosyal yardım dağıtımları planlanabilmektedir. Bu durum ise kişilerin gizlilik hakkının ihlaline neden olmakta özellikle hakkında gizlilik kararı olan kişilere yönelik bir ayrım yapılmadan adres ve kişi bilgilerinin paylaşıldığı da bilinmektedir.

-Ayni sosyal yardımlarda örneğin gıda ürünlerinin yalnızca satın alımı değil depolanması, tasnif edilmesi ve dağıtılması, dağıtımların gerçekleştirildiği araçların yakıtı, bu araçlarda dağıtımdan görevli personelin ücretleri ve dağıtım sırasınca oluşacak aksaklıklar nedeniyle hem zaman hem de diğer kayıplar göz önünde bulundurulduğunda, nakdi desteklere nazaran kamu harcamalarının israf edildiği de görünür olmaktadır. Tüm bu sorunlar varlığında dahi gıda kolisi türünden ayni sosyal desteklere devam edilmesinin nedeninin kurumların yapmış oldukları hizmetin daha görünür olduğuna dair inançlarından kaynaklandığı ve ihale vb. süreçlerde kişisel ve kurumsal çıkarlara yönelik elde edilen bireysel kârlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

-Ayni sosyal yardımlarda dağıtılan ürünlerin bozulma, kaybolma, kırılma vb. tehlikeleri de bulunmaktadır. Bu durum ise, hâlihazırda belirlenen objektif kriterlerin altında kalmaları gerekçeleriyle yardım alan kişilerin desteklenmedikleri halde destekleniyor gibi görünmelerine neden olduğu da açığa çıkmaktadır. Öte yandan Bakanlığın bir faaliyet raporunda arz fazlası ürünlerin kontrol edilerek ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığına dair bilgiye yer verildiği de görülmüştür. Bu durum, yoksulluğun sınıfsal boyutunu da açığa çıkarmaktadır. Bozulma tehlikesi ile karşı karşıya kalınan ürünlerin dağıtımının

yapılmasıyla elde edilen kişi ve hizmet sayısı faaliyet raporlarına eklenmiş, arz fazlası ürünlerin dağıtımının bile "sosyal yardım yaptık" vurgusuyla sunulduğu tespit edilmiştir.

- Son olarak ayni sosyal yardımların denetiminin yapılması ve dağıtım işlemlerinin şeffaflıkla işlenmesi hususunda henüz bir sistem oturtulamadığı bilinmekte ve bu duruma Sayıştay Denetim Raporlarında da rastlanmaktadır. Dolayısıyla ayni sosyal yardımların şeffaflık ve hesap verilebilirliğe uygun olmadığı da görülmektedir.

Araştırmanın bir başka sonucu ise, sosyal yardım alan hane halkı sayısı her geçen gün artarken, yurttaşların temel ihtiyaçlarını giderecekleri nakdi destek tutarlarının asgari ücret karşısında belirgin düşüş yaşadığıdır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar nedeniyle her yurttaşın alım gücünde düşüş yaşanabileceği, dolayısıyla sosyal yardımlarda da bu durumun olmasının yadsınmaması gerektiği görüşleri olabilecektir. Bu görüşlere ise şu durumu açıklamak gerekmektedir. Hâlihazırda muhtaçlık kriterine göre ve hane halkı esaslı olarak yapılan sosyal incelemeleri başarıyla tamamlayabilmiş(!), yoksulluğunu ispat etmiş yurttaşın, hâlihazırda tabiri caizse öleyazacak kadar edindiği nakdi sosyal yardımın düşmesiyle, orta gelirli bir yurttaşın sosyal haklarına erişimleri konusunda bir kayıp yaşaması aynı oranda kıyaslanacak durumlar değildir. Dolayısıyla bu çalışmada ısrarla altı çizilen Kuçuradi'nin temel haklar ayrımında, mutlaka korunması gereken doğrudan ve dolaylı korunan haklar daimi olarak önceliktir. Bu nedenle sosyal yardım almaya hak kazanabilmiş kişilerin içinde bulundukları yaşam koşulları düşünüldüğünde evet, alım gücü karşısında bir kayıp yaşanmaması gerekmektedir. Çünkü söz konusu kayıp, temel haklardan yaşanacak kayıp olacaktır.

Çalışmanın başka bir sonucu ise, SYDV'ler aracılığıyla sunulan yardım programlarının ve dâhil olduğu sosyal yardım gruplarının adlarının ve dâhil olduğu kapsamın sıklıkla değişmiş olmasıdır. Bu durum, kamu harcamalarının izlenmesine, yapılan yardımların fonksiyonel sınıflamaya göre açıklıkla görülebilmesine ve bu alanda yapılacak araştırmaların doğru verileri tespit edebilmesinde engel oluşturmaktadır.

Çalışmanın bir diğer sonucu ise, yoksulluğun 2011-2021 yılları arasında elektrik tüketiminden, sağlık harcamalarına, kömür yardımından, sıcak yemek desteğine kadar toplumun her noktasına sirayet etmiş olmasıdır. İstihdam yardımlarıyla işsizliğin ve kent yoksulluğunun, yabancılara yönelik yardımlarla, göç ve yoksulluk hususunun, engelli ve

yaşlı yardımlarıyla, Türkiye'nin yaşlanan bir nüfusa sahip olduğu ve bir an önce bu alanda önleyici politikalar geliştirilmesinin, her geçen gün daha fazla çocuk adına sosyal yardım alınmasıyla çocuk yoksulluğunun görünürlüğünün arttığı, yeni yoksullukla yüzleşildiği sonucunu açığa çıkarmıştır.

Başka bir sonuç ise, Bakanlığın çocuklara yönelik sunduğu sosyal yardımların annenin hesabına yatırılmasıyla "kadınların güçlendirildiği" yaklaşımına sahip olduğudur. Kadının güçlenmesi, ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak her türden güçlenmeyi içermekte olup kadının toplumsal eşitsizlikler karşısında desteklenmesi, tekil olarak kadının güçlü yanlarının açığa çıkarılması ve toplumsal hayata katılım noktasında desteklemesi süreçlerini içermesi beklenmektedir. Dolayısıyla herhangi bir geliri olmayan kadınların ekonomik olarak desteklenmesi, sigorta primlerinin ödenmesi gibi sosyal güvenlik önlemlerinin alınması, kadınlara yönelik kurs, eğitim vb. faaliyetlere yer verilmesi, psikolojik destek hizmetlerinden ücretsiz ve sürekli yararlanma imkânı sunulması gibi farklı türden uygulamalara yer verilmeyen bu türden eylemlerin kadının güçlendirilmesini açıkladığını ifade etmek mümkün değildir. Bu doğrultuda, çocuğa yönelik sunulan nakdi desteğin, yalnızca çocuğun eğitim ihtiyaçlarının bir kısmını ancak karşılayacak türden nakdi destek olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu tutarın nasıl babanın hesabına yatırılmasının babanın güçlendirilmesi olarak anlaşılması mümkün değilse, kadının hesabına çocuk için yatırılan nakdi destekte annenin güçlendirilmesini ifade etmemektedir. Çünkü çocuk, yalnızca annenin yükümlülüğünde olmayıp kadın, anne olmak dışında insan olarak birçok farklı role sahiptir ve güçlenme tüm rollerin birlikteliğinde ve hak eşitliğiyle doğan bir durumu açıklamaktadır. Güçlendirmenin böyle anlaşılmasının ise, kadınların çocuktan asli sorumlu olduğu ve erkeklerin kadın ve çocuk için yatırılan tutarlara el koyacağına ilişkin önyargıyla yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Erkeklerin kadınların kazancına el koyması ve sosyal yardımlar ilişkisi üzerinden yapılan eleştirilere yönelik Buğra'nın şu ifadesi oldukça yerindedir: *"Bu ihtimal yüzünden sosyal yardım uygulamasından vazgeçilecekse, o zaman kadınların ücret karşılığı çalışmalarına neden karşı çıkılmadığı sorusunu da gündeme getirmek gerekebilir"* (Buğra ve Keyder, 2012, s.111).

Çalışmanın bir diğer sonucu ise, Bakanlığın sosyal yardım uygulamalarında 2011-2021 yılı değişimleri ve yoksulluğa ilişkin bakış açısı ele alındığında, 2011 ve 2012 yıllarında

sözü edilen asgari gelir desteğine ilişkin bir gelişme olmadığıdır. Uygulanan sosyal yardım sisteminde Bakanlığın sunduğu sosyal yardımlardan faydalanabilmek için yurttaşların yalnızca dezavantajlı olmaları yetmemektedir. Örneğin engelli olmak sosyal yardım alabilmek için yeterli değildir, hem ağır engelli hem de belirlenen asgari gelir sınırın altında olunmalıdır ya da yalnızca ebeveyn kaybı yaşamış olmak yetmemektedir aynı zamanda çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenen ailenin de belirlenen gelir sınırının altında kalması gerekmektedir. Bu gibi durumlar birlikte düşünüldüğünde ve sosyal yardımları hem belirlenen gelir sınırının altında kalmak hem de belirlenen dezavantaja sahip olmak koşuluyla sunuyor olmanın bazı açık yanları bulunmaktadır. Örneğin, yalnızca LGBTİ+ bireylerin kapsama alındığı bir sosyal yardım sunulmaya hiç başlanmamıştır. Ki bu ifade kullanılırken de böyle bir kapsamda hizmet sunulmasının gerek etik gerek uygulama düzeyinde yaratabileceği sorunların da göz ardı edilmediğin, ifade etmek gerekmektedir. Fakat yine de bilinmektedir ki, söz konusu bireyler toplumsal yapıda sosyal dışlanmaya maruz kalmakta, bir kısmının yalnızca görünümünden dolayı dahi formel sektörde iş edinemediği bilinmekte, bir kısmının ise sırf iş bulamadığı için beden işçisi olarak çalışmaya itildiği ve birçok istismar ve şiddet ile baş başa kaldıklarına her geçen gün rastlanmaktadır. Dolayısıyla Bakanlığın sıklıkla ifade ettiği aile odaklılığa her ailenin girmediği, hak odaklılığın her kişinin hakkını içermediği, objektif kriterlerin ise bazı kimselerin görünmesine engel teşkil ettiği bir kere daha açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla kişileri kimlik ya da içinde bulunduğu dezavantaj nedeniyle bir sosyal yardım sistemine dâhil etmek yerine, yurttaş olmaları nedeniyle kişilere özgü sunulacak yoksullukla mücadele politikaları oluşturmak gerekmektedir. Çünkü ancak bu türden politikalar herkesi kapsayabilecek ve etik sorunlara neden olmayacaktır. Dezavantajlar nedeniyle ek hizmetler sunulmasında bir beis olmayıp burada açıklanan durum, yoksulluk gibi hemen herkesi içeren dezavantajın temel alınması, özel durumlara yönelik ayrı ve yenilikçi sosyal hizmetler sunulması gereğidir.

Tüm bu bilgiler ışığında, Türkiye Anayasası gereği sosyal devlet olduğu, her kişinin hem temel hem de yurttaşlık hakları bulunduğu, ortak sahip olduğumuz insanlık onurunu korumak ve devletlerden de bunlara yönelik sosyal politikaların oluşturulmasını hiç yılmadan talep etmek gerekmektedir.

Dolayısıyla, bu çalışmada ele alınan konular birlikte düşünüldüğünde ASHB tarafından yoksullukla mücadelenin hayırseverlik olmadığının fark edilmesi, aile odaklı sosyal yardım programları yerine doğrudan bireyi hedefleyen, kapsamını dezavantajlı gruplar arasında değil tüm yurttaşlar arasında dağıtan ve özellikle yoksulluğun sayısallaşmasının önüne geçen temel gelir desteği gibi uygulamalar yürütülmesi gereği sonucuna ulaşılmıştır. Temel gelire ilişkin çekincelere yönelik Buğra ve Keyder'in birçok çalışması bulunmakta ve temel gelir desteği sunulmasına yönelik yüksek kamu harcaması kaygılarının hâlihazırda sosyal yardım hizmet sunumunda var olan tüm harcamaların toplamından çok daha büyük bir şeyi ifade etmediği bu nedenle bu türden kaygıların yatıştırılması gerektiğinin de altını çizmek önemlidir.

KAYNAKLAR

Aca, Z. (2018). *Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardımların Yapabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Etkinliği Analizi: Bursa Örneği (Yayın No.506255).* [Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden alındı

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. 01.01.2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). 2019 Yılı Faaliyet Raporu. 02.01.2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). 2018 Yılı Faaliyet Raporu. 03.01.2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. 04.01.2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). 2016 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). 2015 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). 2014 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). 2013 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012). 2012 Yılı Faaliyet Raporu. 30.12.2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). 2011 Yılı Faaliyet Raporu. 04.12.2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012). 2013-2017 Stratejik Plan. 30.12.2022 tarihinde.http://www.sp.gov.tr/tr/stratejikplan/kurum/855/Aile+ve+Sosyal+Hizmetler+Bakanligi adresinden alındı.

Akdağ Sarı, K. (2020). Atatürk Dönemi'nde Uygulanan Vergi Politikasının İktisadi Kesimler Üzerindeki Etkisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 38(2),189-218. 15.04.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/58974/770151 adresinden alındı.

Albayrak, Ş. (2022). 2005 Yılı Sonrası Türkiye'de Yoksulluk Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Recreation and Tourism Research* , 9(1),72-86. 07.07.2023 tarihinde https://www.jrtr.org/index.php/jrtr/article/view/291 adresinden alındı.

Algan, B. (2006). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması.* (Yayın no: 191340). [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Alyu, E., ve Balcı İzgi, B. (2017). Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: OECD ve AB Ülkeleri Panel Veri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences.*, 4(12),43-65. 24.20.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/38232/414774 adresinden alındı.

Arslan, A. (2003). *Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi.* İstanbul: Kolektif Kitap Yayınevi.

Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2013). *Sosyal Politika Yazıları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2012). *Vatandaşlık Gelirine Doğru.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Başçı, G. (2020). 1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46 (1), 227-242. 07.09.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/64762/803116 adresinden alındı.

Başar Sarıiepek. (2017). İhtiyaç Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma. *İnsan ve İnsan Dergisi*. 4 (12), 43-65. 13.04.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanveinsan/issue/29201/313027 adresinden alındı.

Belediye Kanunu. (2005, 3 Temmuz). *Resmi Gazete*. (Sayı: 25864). 12.12.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf

Bedenek, W. (2006). İnsan Haklarını Anlamak İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı. 24.09.2023 https://www.stgm.org.tr/yayinlar adresinden alındı.

Buğra, A., ve Savaşkan, O. (2015). *Türkiye'de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası* İstanbul: İletişim Yayıları.

Bukowski, C. (1995). *Ekmek Arası.* (A. Perdo, Çev.) İstanbul: Metis Yayınevi.

Büyükbahçeci, E. (2022). Mitolojik Figür Olarak Budhha'nın Efsanevi Hayatı Üzerine Bir İnceleme. 24 (22), 467-485. 01.03.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/deusosbil/issue/71002/1010221 adresinden alındı.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004, 10 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 25531). 12.12.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı.

Ceylan, N. (2017). Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Hakların Bütünlüğü İlkesi. *Anasay Dergisi,* 1(2), 217-226. 12.12.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/anasay/issue/34774/384782 adresinden alındı.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. (2004, 13 Aralık). *Resmi Gazete*. (Sayı: 25685). 12.12.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5275&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı.

Civelek, J. (1989). 1789 Fransız Bildrisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 9(1),1-9. 08.07.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/iumhmohb/issue/9380/117555 adresinden alındı.

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Ekim, Kasım ve Aralık E-Bülten. 01.01.2024 tarihinde https://www.aile.gov.tr/chgm/sayfalar/e-bulten-sayi-11/ adresinden alındı.

Conclusions, E. C. (2020). *European Social Charter*. Torino: ECSR. 27.10.2023 tarihinde The European Social Charter - Social Rights (coe.int) adresinden alındı.

Coşkun, M. (2012). Türkiye'de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluğun Profili. *Türkiye Ekonomi Kurumu*, 181-197. 27.10.2023 tarihinde https://www.econstor.eu/handle/10419/81643 adresinden alındı.

Council Of Europe. (2023, 12 18). *Social Rights The Charter in four steps.* 1011.2023 tarihinde https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/reporting-system adresinden alındı.

Çocuk Koruma Kanunu. (2004, 26 Eylül). *Resmi Gazete.* (Sayı: 25876). 12.12.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf adresinden alındı.

Çağlar, Ö., ve İslamoğlu, E. (2017). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Kavram-Teori-Uygulama.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2024). Yıllar İtibariyla Brüt Asgari Ücret. 20.11.2023 tarihinde https://www.csgb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf adresinden alındı.

Çeçen, A. (2013). *İnsan Hakları.* Bursa: Sentez Yayınları.

Daban, C. (2019). Küresel İlişkiler Çağında İnsan Haklarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3),164-186. 09.10.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/44114/533228 adresinden alındı.

Danışman Işık, A. (2018). Subjektif Yoksulluk: Leyden Yaklaşımı ile Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 5(1) 71-100.

Doğan Haber Ajansı. (2015, 17 Eylül). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Değil Hayır ve Dua Bakanlığı. 18.09.2023 tarihinde https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligi-degil-hayir-ve-dua-bakanligi-371555 adresinden alındı.

Die Gaste, (t.y.) 1789 *Fransız İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi*. 08.20.2023 tarihinde http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi1712.html adresinden alındı.

ECSR. (2023, 12 22). *Turkey and European Social Charter*. 11.12.2023 tarihinde https://rm.coe.int/rapport-tur-en/16809cfbec adresinden alındı.

Engelliler Hakkında Kanun. (2005,7 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 25868). 20.10.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf adresinden alındı.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. 20.10.2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/ adresinden alındı.

Ercan, M., ve Gemici, E. (2023). *Uluslararası Küresel Güvenlik Sorunları.* İstanbul: Efe Akademi.

Erdoğan, G. (2008). Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 77(1), 123-166. 11.12.2023 tarihinde http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-78-454 adresinden alındı.

Erdoğan, N. (2002). *Yoksulluk Halleri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

European Committee of Social Rights Conclusions. (2019). European Social Charter. Torino: ECSR. 10.11.2023 tarihinde https://rm.coe.int/rapport-tur-en/16809cfbec adresinden alındı.

European Committee of Social Rights Conclusions. (2020). European Social Charter. Torino: ECSR. 10.11.2023 tarihinde https://rm.coe.int/rapport-tur-en/1680a1c813 adresinden alındı.

European Committee of Social Rights Conclusions. (2021). European Social Charter. Torino: ECSR. 10.11.2023 tarihinde https://rm.coe.int/conclusions-2021-turkey-en/1680a5da21 adresinden alındı.

European Committee of Social Rights Conclusions. (2022). European Social Charter. Torino: ECSR. 10.11.2023 tarihinde https://rm.coe.int/conclusions-2022-turkiye-e/1680aa9875 adresindeb alındı.

European Cort Of Human Rights. (2023, 12 23). European Cort Of Human Rights. 11.12.2023 tarihinde https://hudoc.esc.coe.int/eng#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],%22escdclanguage%22:[%22ENG%22],%22escdctype%22:[%22Conclusion%22],%22escstateparty%22:[%22TUR%22]} adresinden alındı.

Gans, H. (1971). *The Uses of Poverty: The Poor Pay All*. Social Policy. 06.07.2023 tarihinde https://blogs.adams.edu/stephanie-hilwig/files/2020/03/Herbert-J-Gans-The-Uses-of-Poverty-copy.pdf adresinden alındı.

Gökpınar, M. (2015). Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* 120(1),12-72. 17.12.2023 tarihinde http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-120-1507 adresinden alındı.

Gölçek, A. (2023). Cumhuriyet'ten Bugüne Türkiye'de Yoksulluğun 100 Yıllık Görünümü: Kamu Maliyesi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler Dergisi,* 9(10), 118-151. 28.10.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/80742/1353493 adresinden alındı.

Gözler, K. (2016). *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Güneş, M. (2014). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 12(24),149-184. 06.07.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28411/302309 adresinden alındı.

Halifeoğlu, M. (2023). Türkiye'de Refah Rejimi ve Kapitalizmle Flört: Kadın İstihdamı Projeleri ve Argande Örneği. *Emek Dergisi,* 23(1),133-155. 27.12.2023 tarihinde http://www.emekarastirma.org/makale-3049/turkiyede-refah-rejimi-ve-kapitalizmle-flort-kadin-istihdami-projeleri-ve-argande-ornegi.php adresinden alındı.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2024). Genel Bütçe İstatistikleri. 20.10.2023 tarihinde https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri adresinden alındı.

Hürriyet Haber Siyesi. (2015, 24 Kasım). 1 Anne 25 Baba. 18.09.2023 tarihinde https://www.hurriyet.com.tr/gundem/1-anne-25-baba-40018351 adresinden alındı.

Ife, J. (2015). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet.* (G. Koçyıldırım, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

Işık, O. (2022). *Eşitsizlikler Kitabı 2000'ler Türkiyesi'nde Gelir, Tüketim ve Değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Işık, O.,ve Pınarcıoğlu, M. (2011). *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulluğu: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP). (2023). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi. 27.07.2023 tarihinde https://ihop.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklar-komitesi/ adresinden alındı.

İnsan Hakları Derneği. (t.y.). 1948 *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. 03.03.2023 tarihinde https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/ adresinden alındı.

İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. (t.y.). 1976 *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi*. 27.12.2023 tarihinde https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararas-sozlesme/ adresinden alındı.

İl Özel Dairesi Kanunu. (2005, 22 Şubat). *Resmi Gazete*. (Sayı: 25745). 20.10.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf adresinden alındı.

Kabaş, T. (2006). A. Sen'in Kapasite Yaklaşımına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları. Ekonomik Yaklaşım, 60-61,77-92. 07.07.2023 tarihinde https://ideas.repec.org/a/eyd/eyjrnl/v17y2006i60p77-92.html adresinden alındı.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı. 12.12.2023 tarihinde http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/502_1.pdf adresinden alındı.

Kapani, M. (1987). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kesen, N. (2021). *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Kesgin, B. (2014*). Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım*. İstanbul: Açılım Kitabevi.

Koray, M. (2020). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kuçuradi, I. (2016). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, I. (2018). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, I. (2020). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kutlu, D. (2015). *Türkiye'de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu Birikim Denetim Disiplin*. Ankara: Nota Bene Yayınları.

Kutlu, D. (2018). *Sosyal Yardım Alanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köy Kanunu. (1924, 18 Mart). *Resmi Gazete*. (Sayı: 68). 08.08.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.442.pdf adresinden alındı.

Memurlar.net Haber Sitesi. (2014). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı İlk Röportajını Verdi. 08.08.2023 tarihinde https://www.memurlar.net/haber/448941/aile-ve-sosyal-politikalar-bakani-ilk-roportajini-verdi.html adresinden alındı.

Metin, O. (2011). Sosyal Politika Açısından Akp Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2011(1) 179, 200. 27.11.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71795/1155204 adresinden alındı.

Muhasebat Genel Müdürlüğü. (2024). Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri. 09.12.2023 tarihinde https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri adresinden alındı.

Nussbaum, Martha C. (2018). *Yapabilirlikler Yaratmak İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*. (S.Somuncuoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları

Office Of The High Commisioner United Nations Human Rights (OHCHR).Office Of The High Commisioner United Nations Human Rights Treaty Bodies. 27.11.2023 tarihinde https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11 adresinden alındı.

Öksüz Narinç, N. (2022). Türkiye'de Subjektif Yoksulluğu Belirleyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modelle Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Dergisi, 47(1),74-92. 12.08.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/69556/1011809 adresinden alındı.

Özbay, F. (2022). Türkiye'de Yoksulluk ile Mücadelede Sosyal Bütçe Anlayışı. *Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 1-11.07.03.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2152004 adresinden alındı.

Özbek, T. (2006). *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar.* İstanbul: Tarih Vakfı..

Özel, M. (2023). Sosyal Sermaye ve Güven Perspektifinden Bir Klientalizm Okuması. *Mülkiye Dergisi,* 47(2),511-548. 12.05.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/76612/971046 adresinden alındı.

Öztürk, N. (2017). Gelir Dağılımının İktisadi Analizi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Platon. (2013). Menon. (F. Akderin, Çev.) Ankara: Say Yayınları.

United Nations Human Rights Office Of The High Commissioner. (2023, 12 07). 12.12.2023 tarihinde https://www.ohchr.org/en/search?query=human%20right%20comisser adresinden alındı.

Sam, N. (2008). Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 59-70. 04.12.2023 tarihinde https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423935925.pdf adresinden alındı.

Sayıştay Başkanlığı. (2021). ASHB Sayıştay Denetim Raporu. 12.08.2023 tarihinde https://www.sayistay.gov.tr/reports/DNYnKLJo7b-aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi adresinden alındı.

Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Shue, H. (1980). *Basic Rights*. New Jersey: Princeton University Press.

Shue, H. (2016). *Temel Hakların Evrenselliği. I. Kuçuradi içinde*, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri (s. 42). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983, 24 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı:18059). 08.08.2023 tarihindehttps://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2828&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2011, 15 Nisan). *Resmi Gazete* (27906). 08.08.2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110415-10.htm adresinden alındı.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği. (1986, 28 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı:19235). 08.08.2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19235.pdf adresinden alındı

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. (2023). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. 10.10.2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/sygm/genel-mudurluk/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari adresinden alındı.

Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu. (1986, 14 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 19134). 21.12.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3294&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. (2008). Stratejik Plan. 14.03.2023 tarihinde http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/kurum/855/Aile+ve+Sosyal+Hizmetler+Bakanligi adresinden alındı.

Söylemez, S. (2013). Yoksullukla Mücadelenin İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(1),217-226. 21.12.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4780/65893 adresinden alındı.

Sözer, A. ve Kaplan, O. (2023). *Türk Sosyal Hukuku Yoksulluk/Yoksunluk Mevzuatı*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023. 12.10.2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden alındı.

Şahin Taşğın, N. (2017). *Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Nika Yayınevi.

Şahin, A., Özcan, S., ve Zengin, E. (2012). *Türkiye'de Sosyal Yardım Uygulamaları*. Yönetim ve Ekonomi, 19(2),133-142. 12.10.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13697/165778 adresinden alındı.

Şahin Taşğın, N., ve Özel, H., (2011). Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(2),175-190. 01.01.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48441/613671 adresinden alındı

Şeker, F. (2009). *Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1), 259-280. 05.07.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiibd/issue/5889/77910 adresinden alındı.

Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4),51-67. 12.05.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/1/7 adresinden alındı.

Şentürk, M. (2009). Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları. *Sosyoloji Dergisi*, 3(18),18-205. 09.07.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/516/4768 adresinden alındı.

Taş, H., ve Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. *Internatıonal Conference On Eurasıan Economıes* , (s. 424-425). 14.07.2023 tarihindehttps://www.researchgate.net/publication/326881740_Turkiye'de_ve_Dunya'da_Yoksulluk_Uzerine_Bir_Arastirma adresinden alındı.

Tokol, A. ve Alper, Y. (2019). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayınevi.

Turhan, A. (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 4(2),357-378. 13.05.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuhfd/issue/22408/239841 adresinden alındı.

Turna, Y. (2022). *Türkiye'de Göreli Yoksulluğa Neden Olan Faktörler: Yapay Zeka Tahmin Yöntemleri Uygulamaları*. (Yayın no. 775156). [Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden alındı.

TÜİK. (2022, 7 Aralık). Eğitim Harcamaları İstatistikleri. 13.05.2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45553#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=T%C3%BCrkiye'de%20e%C4%9Fitim%20harcamalar%C4%B1%202021,28%2C3%20ile%20ortaokul%20oldu adresinden alındı.

TÜİK. (2022, 19 Aralık). Nüfus ve Konut Sayımı. 01.12.2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Population-and-Housing-Census-2021-45866 adresinden alındı.

TÜİK. (2024). Nüfus İstatistikleri Portalı. 01.12.2023 tarihinde https://nip.tuik.gov.tr/ adresinden alındı.

Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, (8(3),275-304. 15.04.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1543/18951 adresinden alındı.

TÜSİAD. (2000). Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma. 12.10.2023 tarihinde https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1865-turkiyede-bireysel-gelir-dagilimi-ve-yoksulluk---avrupa-birligi-ile-karsilastirma adresinden alındı.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. (1930, 24 Nisan). *Resmi Gazete*. (Sayı: 1489). 21.12.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf adresinden alındı.

Uyan Semerci, P. (2010). *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ünüvar Ünlüoğlu, D. (2019). Avrupa Sosyal Şartı Çerçevesinde Türkiye'de Kadın İşgücünün Değerlendirilmesi: Eskişehir Özel Sağlık Sektörü Örneği. Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2(1), 113-130. 17.04.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/976792 adresinden alındı.

World Bank. (2000). World Devolopment Report 2000/2001: Attacting Poverty. 12.04.2023 tarihinde https://documents1.worldbank.org/curated/en/230351468332946759/pdf/226840WDR00PUB0ng0poverty0200002001.pdf adresinden alındı.

World Bank. (2022). Poverty and Shared Prosperity 2022 : Correcting Course. 12.04.2023 tarihinde https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37739 adresinden alındı.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013, 11 Nisan). *Resmi Gazete*. (Sayı: 28615). 18.12.2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm adresinden alındı.

Yardım Toplama Kanunu. (1983, 23 Haziran). *Resmi Gazete.* (Sayı: 18088). 18.12.2023 tarihindehttps://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2860&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı.

Yay, S. (2015). 1980'den Günümüze Türkiye'de Sosyal Yardım Alanındaki Gelişmeler Ve Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi,* 7(1),18-33. 18.12.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebd/issue/22115/237555 adresinden alındı.

Yavlal Gedik, N. (1999). *Felsefe Açısından Temel İnsan Hakları Belgeleri*. (Yayın no. 81815). [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden alındı.

Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs Kredi Verilmesine Dair Kanun. (2004, 3 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı: 25394). 18.12.2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5102.pdf adresinden alındı.

Yentürk, N. (2018). *Türkiye'nin Kamu Harcamaları (2006-2017).* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Yentürk, N., ve Yılmaz, V. (2012). *Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu.* İstanbul: Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık.

Yeşilçayır, C. (2020*). İnsan Haklarında Kuşaklar Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi.* Temaşa Felsefe Dergisi, 13(2020),73-85. 18.06.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1223308 adresinden alındı.

Yılmaz, Z. (2013). Akp ve Devlet Hayırseverliği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 2013(0), 128:32-70. 14.12.2023 tarihinde https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/179132/akp-ve-devlet-hayirseverligi-minnet-ekonomisi-borc-toplumu-ve-siyasal-sermaye-birikimi adresinden alındı.

Yılmaz, Z. (2018). *Yeni Türkiye'nin Ruhu Hınç, Tahakküm ve Muhtaçlaştırma*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yolvermez, B. ve Kaytan, M. (2022). Covid-19 Pandemisinde Derinleşen Öğrenci Yoksulluğu: Sakarya Üniversitesi Örneği. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3),1755-1776. 14.05.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/73138/1115801 adresinden alındı.

Yörük, E. (2022). Türkiye'de Refah Devleti ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yuvalı, E. (2017). Sosyal Güvenlik Hukukunda Merkezi (Kamusal) Yardımlar. Ankara: Tutan Kitabevi.

Yuvalı, E. (2018). Hak Temelli Sosyal Yardım ve Klientalizm. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 30(135),383-404. 12.10.2023 tarihinde http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-135-1761 adresinden alındı.

Yuvalı, E. (2020). Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik Kavramı. *İş ve Hayat Dergisi*, 6(11), 46-74. 12.10.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/isvehayat/issue/57736/823544 adresinden alındı.

Yüksel Arabacı, R. (2019). Dünya Bankasının Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*,

9(123-140). 14.10.2023 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/sgd/issue/46726/582630 adresinden alındı.

65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun. (1976, 1 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı:15642). Erişim adresi: https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2022&MevzuatTur=1&MevzuatTertip

EKLER

EK 1 ASPB'nin 2011 Yılı Yardım Grupları ve Yardım Programları (ASPB, 2011). [32]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Destek Yardımları	Gıda Yardımları Yakacak Yardımları Barınma Yardımları
Sosyal ve Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevi Faaliyetleri Doğal Afet Destek Yardımları Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları Öğrenci Barınma, İaşe vb. Yardımlar Yüksek Öğrenim Bursları Şartlı Eğitim Yardımları (ŞEY) Taşımalı Sistem Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Kitap Yardımı (MEB) Özürlü Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Diğer Eğitim Yardımları
Sağlık Yardımları	Tedavi Giderlerine Yönelik Destekler Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) Özürlü İhtiyaç Yardımları
2022 Sayılı Kanun Kapsamındaki Yardımlar	Yaşlı (65 Yaş Üstü)
Proje Destekleri	Proje Destekleri
Genel Proje Destekleri	Gelir Getirici Projeler Sosyal Hizmet Projeleri Toplum Kalkınması Projeleri Geçici İstihdam Projeleri
Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)
Sosyal Konut Projesi	Sosyal Konut Projesi
Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Sosyal Yardım Programı	Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Sosyal Yardım Programı

[32] ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01..2024).

EK 2 ASPB' nin 2012 Yılı Yardım Grupları ve Yardım Programları (ASPB, 2012).[33]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Destek Yardımları	Gıda Yardımları Yakacak Yardımları Barınma Yardımları
Sosyal ve Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevi Faaliyetleri Afet ve Terörden Zarar Görenlere Yönelik Yardımlar Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları Öğrenci Barınma, İaşe vb. Yardımlar Yüksek Öğrenim Bursları Şartlı Eğitim Yardımları (ŞEY) Taşımalı Sistem Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Kitap Yardımı Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Diğer Eğitim Yardımları
Sağlık Yardımları	Tedavi Giderlerine Yönelik Destekler Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) Engelli İhtiyaç Yardımları
2022 Sayılı Kanun Kapsamındaki Yardımlar	Yaşlı (65 Yaş Üstü) Bakıma Muhtaç Engelli (%70 ve üzeri) Engeli (%40-%69) Engelli Yakını Aylığı (18 Yaş altı) Silikozis (%15-%34) Silikozis (%35-54) Silikozis (%50 ve üzeri)
SYGM Proje Destekleri	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) Genel Proje Destekleri: • Gelir Getirici Projeler • Sosyal Hizmet Projeleri • Toplum Kalkınması Projeleri • Geçici İstihdam Projeleri
SYGM -TOKİ Sosyal Konut Projesi	SYGM -TOKİ Sosyal Konut Projesi
Genel Sağlık Sigortası Gelir Testi İşlemleri	Genel Sağlık Sigortası Gelir Testi İşlemleri
Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Sosyal Yardım Programı	Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Sosyal Yardım Programı
Tüp Bebek Projesi	Tüp Bebek Projesi

[33] ASHB Resmi İnternet Sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 3 ASPB'nin 2013 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (ASPB, 2013, s.113). [34]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Gıda Yardımı Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yapılan Yardımlar Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları Şartlı Eğitim Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Ders Kitabı Öğrenci Taşıma, Barınma ve İaşe Yardımı Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Yurt Yapımı
Sağlık Yardımları	Şartlı Sağlık Yardımları (Şartlı Sağlık ve Gebelik) (ŞSY) Engelli İhtiyaç Yardımları Tüp Bebek Projesi GSS Gelir Tespiti ve Prim Desteği
Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevleri Afet (Acil Durum Yardımları)
Yaşlı ve Engelli Yardımları	Yaşlılık Aylığı-2022 Engelli Aylığı-2022 Engelli Yakını Aylığı (18 Yaşından Küçük Engelliler)-2022 Silikozis Hastalarına Yapılan Ödemeler- 2022
Proje Destekleri	Gelir Getirici Proje Destekleri Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi İstihdam Eğitimi Projeleri Sosyal Hizmet Projeleri

[34] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 4 ASPB'nin 2014 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (ASPB, 2014, s.75).[35]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Gıda Yardımları Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım Muhtaç Asker Ailelerine Yardım
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları Şartlı Eğitim Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Ders Kitabı Öğrenci Taşıma, Barınma ve İaşe Yardımı Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Yurt Yapımı
Sağlık Yardımları	Şartlı Sağlık Yardımları (Sağlık ve Gebelik) (ŞSY) Engelli İhtiyaç Yardımları GSS Gelir Tespiti ve Prim Desteği
Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevleri Afet (Acil Durum Yardımları) Yabancı Uyruklulara Yönelik Yardımlar
Yaşlı ve Engelli Yardımları	Yaşlılık Yardımı- 2022 Engelli Yardımı- 2022 Engelli Yakını Yardımı (18 Yaşından Küçük Engelliler)- 20 Silikozis Yardımı- 2022 Evde Bakım Yardımı
İstihdam Yardımları	İşe Yönlendirme Yardımı İşe Başlama Yardımı
Proje Yardımları	Gelir Getirici Proje Destekleri Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi İstihdam Eğitimi Projeleri Sosyal Hizmet Projeleri

[35] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 5 ASPB'nin 2015 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (ASPB, 2015, S.118).[36]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Gıda Yardımları Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım Muhtaç Asker Ailelerine Yardım Doğum Yardımı Öksüz ve Yetim Yardımı Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları Şartlı Eğitim Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Ders Kitabı Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Yurt Yapımı
Sağlık Yardımları	Şartlı Sağlık Yardımları (Şartlı Sağlık ve Gebelik) (ŞSY) Engelli İhtiyaç Yardımları GSS Gelir Tespiti ve Prim Desteği
Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevleri Afet (Acil Durum) Yardımları Yabancı Uyruklulara Yönelik Yardımlar
Yaşlı ve Engelli Yardımları	Yaşlılık Yardımı -2022 Engelli Yardımı -2022 Engelli Yakını Yardımı (18 Yaşından Küçük Engelliler)- 2022 Silikozis Yardımı- 2022 Evde Bakım Yardımı
Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları	Gelir Getirici Proje Destekleri Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi İstihdam Eğitimi Projeleri Sosyal Hizmet Projeleri İşe Yönlendirme Yardımı İşe Başlama Yardımı

[36] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 6 ASPB'nin 2016 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (ASPB, 2016, s. 49).[37]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Gıda Yardımları Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım Muhtaç Asker Ailelerine Yardım Doğum Yardımı Öksüz ve Yetim Yardımı Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları Şartlı Eğitim Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Ders Kitabı Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Yurt Yapımı
Sağlık Yardımları	Şartlı Sağlık Yardımları (Sağlık ve Gebelik) (ŞSY) Engelli İhtiyaç Yardımları GSS Gelir Tespiti ve Prim Desteği
Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevleri Afet (Acil Durum) Yardımları Terör Zararı Yardımı Sosyal Uyum Yardımı
Yaşlı ve Engelli Yardımları	Yaşlılık Yardımı -2022 Engelli Yardımı -2022 Engelli Yakını Yardımı (18 Yaşından Küçük Engelliler)-2022 Silikozis Yardımı- 2022 Evde Bakım Yardımı
Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları	Gelir Getirici Proje Destekleri Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi İstihdam Eğitimi Projeleri Sosyal Hizmet Projeleri İşe Yönlendirme Yardımı İşe Başlama Yardımı

[37] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 7 ASPB'nin 2018 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (AÇSHB, 2018, s. 140).[38]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Gıda Yardımları
	Barınma Yardımları
	Sosyal Konut Projesi
	Yakacak Yardımları
	Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım
	Muhtaç Asker Ailelerine Yardım
	Doğum Yardımı
	Öksüz ve Yetim Yardımı
	Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı
	Çoklu Doğum Yardımı
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları
	Şartlı Eğitim Yardımları
	Öğle Yemeği Yardımı
	Ücretsiz Ders Kitabı
	Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı
	Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması
	Yurt Yapımı
Sağlık Yardımları	Şartlı Sağlık Yardımları
	Engelli İhtiyaç Yardımları
	Sağlık Yardımları
	Kronik Hastalık Nakdi Yardım
	Kronik Hastalara Elektrik Desteği
	Genel Sağlık Sigortası Katılım Payı Ödemeleri
	GSS Gelir Tespiti ve Prim Desteği
Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevleri
	Afet (Acil Durum) Yardımları
	Terör Zararı Yardımları
	Şehit Yakını ve Gazilere Yardım
	Yabancılara Yönelik Yardımlar
	Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı
	Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı
Yaşlı ve Engelli Yardımları	Yaşlılık Yardımı
	Engelli Yardımı
	Engelli Yakını Yardımı
	Silikozis Yardımı ile Devreden Silikozis Yardımı
	Evde Bakım Yardımı
Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları	Gelir Getirici Proje Destekleri
	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
	İstihdam Eğitimi Projeleri
	Sosyal Hizmet Projeleri (ADEM, SODAM, Yaşlı Bakım vb.)
	İşe Yönlendirme Yardımı
	İşe Başlama Yardımı

[38] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 8 AÇSHB'nin 2019 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (AÇSHB, 2019, s. 137). [39]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Gıda Yardımları Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım Muhtaç Asker Ailelerine Yardım Doğum Yardımı Öksüz ve Yetim Yardımı Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı Elektrik Tüketim Desteği
Eğitim Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları Şartlı Eğitim Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Ücretsiz Ders Kitabı Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Yurt Yapımı
Sağlık Yardımları	Şartlı Sağlık Yardımları Engelli İhtiyaç Yardımları Kronik Hastalara Yönelik Yardım Programı Çoklu Doğum Yardımı Kronik Hastalara Elektrik Desteği Genel Sağlık Sigortası Katılım Payı Ödemeleri Genel Sağlık Sigortası (GSS) Prim Ödemeleri
Özel Amaçlı Yardımlar	Aşevleri Afet ve Acil Durum Yardımları Terör Zararı Yardımı Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı
Yaşlı ve Engelli Yardımları	Yaşlılık Aylığı Engelli Aylığı Engelli Yakını Aylığı Silikozis Yardımı ile Devreden Silikozis Ödemeleri Evde Bakım Aylığı
Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları	Gelir Getirici Proje Destekleri Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi İstihdam Eğitimi Projeleri Geçici İstihdam Projeleri Sosyal Hizmet Projeleri ADEM, SODAM Projeleri İşe Yönlendirme-İşe Başlama Yardımı Yaşlı ve Engellilerin Bakımı Projeleri

[39] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 9 AÇSHB'nin 2020 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (AÇSHB, 2020, s. 149).[40]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Doğum Yardımı Çoklu Doğum Yardımı Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yapılan Yardımlar Öksüz ve Yetim Yardımı Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı Terör Zararı Yardımları Afet- Acil Durum Yardımları İşe Yönlendirme-İşe Başlama Yardımı
Barınma-Gıda Yardımları	Gıda Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Aşevleri Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Elektrik Tüketim Desteği Sosyal Uyum Yardımı (SUY)
Engelli ve Yaşlı Yardımları	Yaşlılık Aylığı Engelli Aylığı Engelli Yakını Aylığı VEFA Yaşlı ve Engellilerin Bakımı Projeleri Engelli İhtiyaç Yardımları
Sağlık Yardımları	Genel Sağlık Sigortası (GSS) Prim Ödemeleri Şartlı Sağlık Yardımları (Sağlık ve Gebelik) Katılım Payı Ödemeleri Kronik Hastalık Yardımı Silikozsiz Hastalarına Yapılan Ödemeler Kronik Hastalara Elektrik Tüketim Desteği Sağlık Yardımı
Eğitim Yardımları	Ücretsiz Ders Kitabı Şartlı Eğitim Yardımları Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY) Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Eğitim Materyali Yardımları Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı Yurt Yapımı
Barınma-Gıda Yardımları	ADEM Projeleri SODAM Projeleri Evsizlerin Konaklatılması Sosyal Hizmet Projeleri İstihdam Projeleri Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi Gelir Getirici Projeler

[40] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

EK 10 ASHB'nın 2021 Yılı Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları (ASHB, 2021, s. 131). [41]

Yardım Grubu	Yardım Programı
Aile Yardımları	Doğum Yardımı Çoklu Doğum Yardımı Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı Öksüz ve Yetim Yardımı Muhtaç Asker Ailelerine Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı Terör Zararı Yardımları Afet- Acil Durum Yardımları İşe Yönlendirme Yardımı-Başlama Yardımı Şehit Yakınları ve Gazilere Yönelik Yardımlar
Barınma-Gıda Yardımları	Gıda Yardımları Öğle Yemeği Yardımı Aşevleri Barınma Yardımları Sosyal Konut Projesi Yakacak Yardımları Elektrik Tüketim Desteği Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı
Engelli ve Yaşlı Yardımları	Yaşlılık Aylığı Evde Bakım Aylığı (Evde Bakım Yardımına İlişkin iş ve işlemler Engelli ve Yaşı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Devredilmiştir) Engelli Aylığı Engelli Yakını Aylığı Yaşlı ve Engellilerin Bakım Projeleri (Vefa Projeleri) Engelli İhtiyaç Yardımları
Sağlık Yardımları	Genel Sağlık Sigortası (GSS) Prim Ödemeleri Şartlı Sağlık Yardımları (Sağlık ve Gebelik) Katılım Payı Ödemeleri Kronik Hastalık Yardımı Silikozsiz Hastalarına Yapılan Ödemeler Kronik Hastalara Elektrik Tüketim Desteği Sağlık Yardımı
Eğitim Yardımları	Ücretsiz Ders Kitabı Şartlı Eğitim Yardımları Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımları (YŞEY) Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması Eğitim Materyali Yardımları Öğrenci Barınma-Taşıma-Yemek Yardımı Yurt Yapımı
Barınma-Gıda Yardımları	ADEM/SODAM ve Sosyal Hizmet Projeleri Evsizlere Konaklama Projesi Kuruluş Bakımından Ayrılan Gençlerin Sosyal Yönden Desteklenmesi Projesi

[41] Bakanlığın ilgili yıldaki faaliyet raporunda paylaşılan tablodan aktarılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "https://www.aile.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/" (Erişim Tarihi: 20.01.2024).

ÖZGEÇMİŞ

Kübra Özlem USLU AYDIN

Eğitim

Lisans	2019	Biruni Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet

İş/İstihdam

2020- Halen	İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Hizmetler Dairesi Bakanlığı, Sosyal Hizmet Uzmanı
2019-2020	Yeryüzü Doktorları-Sağlık Bakanlığı, Güçlendirilmiş Göçmen Sağlığı Merkezi, Sosyal Hizmet Uzmanı